

REVISTA ARHIVELOR

IANUARIE • FEBRUARIE • MARTIE

1/1990

**REVISTĂ TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI
GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN ROMÂNIA**

Redacția : București, B-dul Mihail
Kogălniceanu nr. 29, sector 5
Telefon : 15.41.60

COLEGIUL DE REDACȚIE :

Ioana Burlacu,
Viorel Grozav,
Ștefan Hurmuzache,
Corneliu Lungu,
Rodica Mușetoiu,
Alexandru Nastovici,
Miliana Șerbu

SUMAR

EDITORIAL

Z. DUMITRESCU BUȘULENGA — Valoarea
documentului 1

EVOCĂRI

V. Z. TEODORESCU — Ansamblul monumen-
tal istoric și de arhitectură Mihai-Vodă . . . 3

STUDII ȘI COMUNICĂRI

T. MATEESCU — Apelul românilor din satu
transilvănean Boholț, la tezaurul arhivistil
al Țării Românești 1833) 14

T. GEMIL — Sistemul funciar otoman 18

FONDURI INTERZISE PÎNĂ IERI

V. MOISUC, N. RAUȘ, F. ȚURCANU — În-
semnări zilnice. 1939 — Carol al II-lea . . . 31

DOCUMENTE

S. IORDACHE — Precizări asupra unor docu-
mente de la Filiala Arhivelor Statului Galați

P. CERNOVODEANU — Relațiile stolnicului
Constantin Cantacuzino cu răsculații curuși,
oglundite în corespondența sa 53

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

S. CEAUȘU — Despre metodologia elaborării
edțiilor de documente 67

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

C. ILIE — *Diplomași români* : Grigore Gafencu . 72

L. BRÂNCEANU — *Solidaritate internațională* ;
Comitetul de asistență al Crucii Roșii Româ-
ne din Paris (1916—1923) 83

V. SOLOMON — Căpitănia portului Galați . 92

CRONICĂ 101

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 105

Redactor șef :

Rodica MUȘETOIU

Redactor principal :

Miliana ȘERBU

Secretar de redacție :

Alexandru NASTOVICI

INDICATOR

AL TERMENELOR DE PĂSTRARE PENTRU DOCUMENTELE CREATE DE CENTRALA MINISTERULUI INDUSTRIEI CONSTRUCȚIILOR DE MAȘINI, CENTRALE INDUSTRIALE, GRUPURI DE UZINE, UNITĂȚI INDEPENDENTE, INSTITUTE ȘI ȘCOLI

Direcția generală a Arhivelor Statului desfășoară o activitate permanentă de modernizare și perfecționare a muncii de arhivă la organizațiile socialiste, sub toate aspectele ei, în scopul îmbunătățirii instrumentelor de lucru prevăzute de legislația arhivistică în vigoare, printre care se numără și indicatoarele termenelor de păstrare ale documentelor create de organizații.

În acest proces se include și elaborarea unui nou indicator pentru documentele rezultate din activitatea desfășurată de Ministerul Industriei Construcțiilor de Mașini și unitățile din subordine (centrale industriale, grupuri de uzine, unități independente, institute și școli).

Prezentul act normativ este rezultatul unei largi consultări a compartimentelor din cadrul ministerului și a unor categorii de unități din subordinea acestora și are la bază prevederile Decretului 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național.

Beneficiind de îndrumarea continuă a Direcției generale a Arhivelor Statului, indicatorul cuprinde într-o formă corespunzătoare grupele de documente ce se crează, redând clar și concis conținutul lor.

Indicatorul cuprinde un număr de 481 poziții, dintre care 67 sînt cu termen de păstrare permanent. La stabilirea termenelor de păstrare s-a avut în vedere necesitatea de a nu se păstra perioade prea îndelungate documente fără valoare istorică sau cu utilitate practică redusă, de a se accelera procesul selecționării și dării în circuitul economic a maculaturii. Între documentele cu caracter permanent sînt cuprinse cele referitoare la organizarea și funcționarea organizației, lucrările organelor de conducere, documentele privind popularizarea realizărilor, planurilor anuale, cincinale și de perspectivă, dările de seamă anuale și cincinale, studiile privind dezvoltarea activității, lucrările de invenții și inovații, protocoale și convenții de colaborare, proiecte de uzine și fabrici ș.a.

Prin aplicarea indicatorului se asigură constituirea științifică în cadrul compartimentelor de muncă a arhivei curente pe probleme și termene de păstrare, se ușurează procesul de selecționare a documentelor. Indicatorul constituie un îndrumător în sprijinul comisiilor de selecționare. Respectarea prevederilor indicatorului și coroborarea lor cu cele ale Decretului 472/1971 vor asigura eliminarea actelor lipsite de valoare din Fondul Arhivistic Național și păstrarea numai a documentelor care constituie mărturia ale istoriei țării noastre, baza documentară pentru scrierea ei.

Nr. art.	Denumirea grupelor de documente	Termen de păstrare		Obs.
		la organizația centrală	la organizațiile subordonate.	
1	2	3	4	5
	I. ACTE ȘI LUCRĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU ORGANIZAREA, CONDUCEREA ȘI COORDONAREA ACTIVITĂȚII			
	a) Acte normative			
1	Legi, proiecte de legi, decrete, H.C.M. - dispoziții ale C.M. inițiate de minister sau unități, cu documentația respectivă.	P	P	
2	Ordine ministeriale și instrucțiuni pentru aplicarea actelor normative.	P	P	
3	Decizii date de centrale și întreprinderi în probleme tehnico-organizatorice.	—	10	
4	Referate, avize, procese-verbale, protocoale și corespondență privind coordonarea activității centralelor, grupurilor de uzine și întreprinderilor.	5 CS	5 CS	
5	Circulare și indicații pentru aplicarea actelor normative.	P	P	
6	Regulament de organizare-funcționare premiere, ordine interioară, salarizare etc.	P.	P	
7	Instrucțiuni cu caracter tehnic elaborate de centrale, grupuri de uzine, transmise unităților, serviciilor și atelierelor subordonate.	3	3	
8	Scheme de organizare ale ministerului și unităților în subordine.	P	P	
9	Referate, memorii, avize, hotărâri etc. și corespondență, întocmite în vederea organizării, înființării, comasării, extinderii de întreprinderi sau fixarea gradului întreprinderilor,	P	P	
10	Referate, propuneri, procese-verbale, hotărâri și corespondență privind organizarea comitetelor oamenilor muncii în întreprinderi.	5	5	
11	Procese-verbale ale ședințelor de colegiu sau colectivelor și comitetelor de conducere cu documentația respectivă.	P	P	
12	Note de serviciu și comunicări de sarcini pentru organizarea și coordonarea lucrărilor din cadrul ministerului și al unităților subordonate.	1	1	
	b) Propagandă-publicații și presă			
13	Materiale de propagandă privitoare la activitatea ministerului, centralelor, grupurilor de uzine și întreprinderilor, publicate în presă sau transmise la radio, televiziune, cinema.	P	P	
14	Planuri de propagandă.	5	5	
15	Materiale de propagandă, filme, afișe, pliante, etc. folosite în cadrul unităților în vederea îmbunătățirii activității de producție, protecția muncii, prevenirea bolilor profesionale etc.	P	P	
16	Buletine de informare și publicații editate de minister, unități și alte organe.	P	P	

1	2	3	4	5
17	Anunțuri (oferte de produse, angajări de personal, concursuri etc.) publicate în presă sau transmise prin radio, cinema, televiziune, cu corespondența respectivă.	2	2	
18	Correspondență în legătură cu rezolvarea sesizărilor făcute prin presă, radio, televiziune, privind aspecte ale activității departamentelor, centralelor, grupurilor de uzine, unităților.	5	5	
19	Manuscrise folosite la tipărirea buletinelor de informare, publicațiilor, lucrărilor grafice etc.	—	5	
20	Matrițele folosite la multiplicarea lucrărilor la mașinile de reprodus și spaturile tipăriturilor.	1	1	
21	Autorizațiile de funcționare a mașinilor de tipărit și reprodus cu corespondența respectivă.	10	10	
II. ACTE DE PERSONAL ȘI ÎNVĂȚĂMÎNT				
a) Numirea, evidența și lichidarea personalului.				
22	Acte normative privind reglementarea angajării, încadrării și pensionării personalului.	20 CS	20 CS	
23	Ordine, decizii, referate și avize, privind mișcarea personalului, încadrării, detașări, transferări, desfaceri contracte de muncă, sancționări, cu lucrările anexă.	90	90	
24	Copiile ordinelor și deciziilor de mișcări ale personalului.	2	2	
25	Procese-verbale pentru încadrarea muncitorilor și a personalului T.A.	—	10	
26	Fișele de evidență și actele anexă care constituie dosarele personale ale încadraților	90	90	
27	Registre de evidență cărților de muncă.	90	90	
28	Correspondență în legătură cu întocmirea și completarea cărților de muncă (fără date privind vechimea în muncă a personalului).	5	5	
29	Correspondență privind acordarea gradelor didactice.	5	5	
30	Referate și informări privind formarea cadrelor și nevoile de cadre, pe ramură, centrală, grupuri de uzină, unități etc.	5	5	
31	Correspondență în legătură cu încadrarea detașarea și transferarea personalului.	5	5	
32	Situații nominale —desfășurătoarele— de angajați cu indicarea încadrării, vechimii, calificării, etc.	90	90	
33	Registre nominale cu evidența încadrării și mișcării personalului.	90	90	
34	Procese-verbale de control încheiate cu Direcția Generală a Recrutării și Repartiției Forțelor de Muncă în legătură cu completarea locurilor vacante.	2	2	
35	Ordine și decizii în legătură cu aprobarea plecării personalului în străinătate, cu documentația anexă.	5	5	
36	Situații de evidență a cadrelor didactice și corespondența respectivă.	5	5	

1	2	3	4	5
37	Referate, situații și corespondență privind decorări de personal.	5	5	
38	Referate, propuneri și caracterizări cu privire la evidențierea personalului și muncitorilor.	5	5	
39	Cererile și copiile de adeverințe (vechime, retribuție etc.) eliberate personalului, cu corespondența respectivă.	2	2	
40	Cărți de identitate (legitimații).	1	1	
41	Registre de evidența eliberării legitimațiilor personalului încadrat.	1	1	
42	Dispoziții de serviciu și delegații, cu corespondența respectivă pentru ridicarea sau cercetarea dosarelor de personal.	2	2	
43	Registre și situații cu evidența deplasării delegaților unității sau a delegaților sosiți în unitate.	2	2	
44	Correspondență internă privind mișcări de personal, drepturi etc.	—	2	
45	Cereri de învoire și bilete de învoire.	1	1	
46	Condici, centralizatoare, foi colective și zilnice de prezență la serviciu a personalului încadrat.	2	2	
47	Fișe și foi zilnice de pontaj.	2	2	
48	Dispozițiuni, situații, fișe și corespondență cu privire la drepturile și evidența personalului mobilizabil și nemobilizabil.	10	10	
49	Correspondență, registre și situații cu privire la drepturile și executarea concediilor de către personal.	2	2	
50	Cereri și oferte de serviciu nerezolvate.	1	1	
	b) Învățământ			
51	Referate și informări cu privire la organizarea și desfășurarea de ansamblu a procesului de învățământ sau instruire a cadrelor.	10	10	
52	Rapoarte de control privind activitatea școlilor sau cursurilor de instruire și perfecționare.	5	5	
53	Rapoarte cu privire la organizarea și desfășurarea activității administrative în școli.	2	2	
54	Correspondență cu alte ministere și instituții privind colaborarea pe linie de învățământ.	2	2	
55	Referate și corespondență cu privire la aplicarea de măsuri disciplinare în școli.	5	5	
56	Programele analitice de învățământ pentru toate tipurile de școli sau cursuri, cu referatele de prezentare și avizare de aprobare.	P	P	
57	Programe și tematici de perfecționare a cadrelor tehnico-economico-administrative.	10	10	
58	Referate și corespondență cu privire la propunerile în legătură cu organizarea și desfășurarea examenelor de admitere sau absolvire în școli de orice grad.	5	5	
59	Referate, procese-verbale, situații cu rezultatele examenelor de admitere sau absolvire de la școli sau cursuri de orice fel.	60	60	

1	2	3	4	5
60	Referate, avize, situații și corespondență cu privire la repartizarea și prezentarea la locul de muncă a absolvenților institutelor și școlilor.	10	10	
61	Referate și corespondență cu privire la înființarea și dotarea atelierelor de pe lângă școli.	2	2	
62	Referate, informări și corespondență cu privire la organizarea și desfășurarea practicii studenților și elevilor.	2	2	
63	Referate, avize și corespondență cu privire la organizarea, aprobarea și desfășurarea de vizite la întreprinderi și expoziții.	2	2	
64	Corespondență cu privire la eliberarea de certificate de studii sau de calificare profesională.	2	2	
65	Duplicatele diplomelor de studii sau certificatelor de calificare rămase după eliberarea originalelor.	60	60	
66	Registre de evidența nominală a diplomelor și certificatelor eliberate.	60	60	
67	Borderourile de eliberări de diplome și de certificate întocmite la sfârșitul absolvirii cursurilor.	2	2	
68	Referate, avize și corespondența cu privire la echivalarea de studii și cursuri.	60	60	
69	Referatele și avizele privind aprobarea manualelor școlare.	5	5	
70	Referate, procese-verbale, situațiile și corespondența privind rezultatele obținute în procesul de instruire desfășurat în vederea ridicării calificării personalului.	2	2	
71	Registre de evidența rezultatelor verificării cunoștințelor profesionale a cadrelor.	5	5	
72	Lucrările scrise de control privind verificarea cunoștințelor.	1	1	
73	Cereri, avizări, corespondență privind aprobarea de concedii de studii,	1	1	
74	Referate, procese-verbale, situații și corespondența în legătură cu acordarea de burse.	5	5	
75	Cereri, referate, avize și corespondența cu privire la plata cheltuielilor de școlarizare sau scutirea de plata cheltuielilor de școlarizare.	5	5	
76	Contracte încheiate cu studenții și elevii privind încadrarea în producție după terminarea studiilor.	5	5	
77	Referate, procese-verbale etc. privind organizarea și activitatea cabinetelor metodice și cercurilor profesionale în școli.	—	5	
78	Procese-verbale ale ședințelor și corespondența în legătură cu activitatea comitetelor de părinți	—	2	
79	Condicile și procesele—verbale ale ședințelor consiliului pedagogic.	—	5	
80	Registrele matricole cu consemnarea rezultatelor la învățământ.	—	60	
81	Cataloage de clasă.	—	10	
82	Registre, situații și corespondența cu desfășurarea activității extrașcolare a elevilor.	—	1	

1	2	3	4	5
83	Planurile calendaristice- consiliu pedagogic, orare, cursuri etc. cu privire la activitatea școlară.			
84	Planurile de școlarizare-invățământ mediu și profesional.	2	2	
85	Referate, situații, corespondență în legătură cu aprovizionarea și dotarea cu material didactic a școlilor.	5	5	
86	Planurile de reciclare și testare a personalului tehnico-economico-administrativ	2	2	
87	Referate și corespondența cu documentația anexă privind organizarea de expoziții cu material didactic și lucrări din atelierelor școlare și valorificarea lor.	2	2	
	c). Cereri, reclamații-sesizări			
88	Referate, procese-verbale privind anchetele disciplinare ale personalului.	10	10	
89	Fișe și registre audiențe, cereri și reclamații ale cetățenilor adresate instituției privind problemele personale.	2	2	
	III. ACTIVITATEA DE PLANIFICARE			
90	Referate și informări cu privire la desfășurarea sau îmbunătățirea muncii de planificare.	3	3	
91	Proiecte și lucrări întocmite în vederea definitivării planului de perspectivă.	5	5	
92	Planuri de perspectivă cu documentația și lucrările anexe (referate, protocoale etc.)	P	P	
93	Proiectele și lucrările pregătitoare pentru întocmirea planurilor de producție.	2	2	
94	Planurile de producție cu lucrările anexă și modificările ulterioare întocmite pe minister-departamente, centrale, grupuri de uzine și unități :			
	— anuale	P	P	
	— trimestriale și lunare	3	3	
95	Planurile de producție întocmite de centrale, grupuri de uzine, unități independente, primite în vederea centralizării de către departamente, direcții și centrale :			
	— anuale	5	5	
	— trimestriale și lunare	1	1	
96	Planuri de producție întocmite de secții și ateliere din întreprinderi.	—	1	
97	Tabele cu cifre de control CSP :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale	2	2	
98	Planurile de măsuri privind organizarea activității departamentelor, centralelor, grupurilor de uzine și unităților, pe baza sarcinilor rezultate din actele normative, hotărârile colectivului de conducere și adunările generale ale oamenilor muncii.	10	10	
99	Planuri de muncă întocmite de departamente, direcții, centrale, grupuri de uzine și unități :			
	— anuale	3	3	
	— trimestriale și lunare	2	2	
100	Planuri de control financiar intern :			
	— anuale	3	3	
	— trimestriale	1	1	

1	2	3	4	5
101	Planuri indicatori mecanizare, economic etc. cu corespondența și documentația respectivă.	10	10	
102	Planuri de autodotare.	10	10	
103	Planuri de măsuri pentru îmbunătățirea calității produselor :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale	1	1	
104	Planurile de colaborare pe linie de producție între departamente, centrale, grupuri de uzine, unități sau alte instituții, cu corespondența respectivă.	5	5	
105	Planuri tehnice de inovații cu documentația respectivă.	10	10	
106	Planuri de proiectare definitive cu modificările ulterioare :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale	1	1	
107	Planurile de proiectare defalcate pe ateliere și sectoare de activitate.	—	2	
108	Planurile de investiții capitale (construcții, utilaje, amenajări, sistematizări), cu documentația și corespondența privind modificările de plan.	10	10	
109	Planurile de reparații curente și revizii periodice utilaje și construcții, cu corespondența respectivă.	2	2	
110	Planurile de import-export definitive :			
	— anuale	P	P	
	— trimestriale	1	1	
111	Planurile indici de utilizare și încărcare a mașinilor :			
	— anuale	2	2	
	— trimestriale	1	1	
112	Planuri tehnice de modernizare și asimilare a produselor noi :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale	1	1	
113	Planurile de măsuri pentru purificarea apelor și combaterea poluării.	10	10	
114	Planuri de măsuri administrative : amenajări, combaterea intemperțiilor etc.	3	3	
115	Planuri de pază și prevenirea incendiilor.	1	1	
116	Planuri întocmite în vederea îmbunătățirii condițiilor de muncă și protecția muncii :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale	1	1	
117	Planuri cost de producție și prețuri de producție :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale și lunare	1	1	
118	Planuri de livrare a produselor la fondul pieței :			
	— anuale	5	5	
	— trimestriale și lunare	1	1	
119	Planuri financiare definitive, centralizate, cu documentația respectivă (finanțare, credite, amortizare, vărsăminte, regularizări, conturi etc.) :			
	— anuale	10	10	
	— trimestriale și lunare	1	1	

1	2	3	4	5
120	Propuneri și documentații întocmite în vederea definitivării planurilor financiare.	1	1	
121	Brevete de fabricație	3	3	
122	Planurile valutare pentru trimiterea delegațiilor în străinătate.	5	5	
123	Plan forță de muncă și fond retribuție cheltuieli gospodărești.	5	5	
124	Planurile de colaborare interțări cu documentația respectivă (protocoale încheiate, teme de discuție, recomandări, puncte de vedere prezentate în comisi, concluzii etc.) în cadrul și în afara CAER-ului.	P	P	
125	Graficele și situațiile cu evidența urmării realizării indicilor tehnico-economici și ai producției.	2	2	
126	Fișe de planificare	1	1	
	IV. PRODUCȚIE—STUDII ȘI CERCETARE; DOCUMENTARE TEHNICĂ—PROIECTARE NORME			
	a). Acte legate de procesul tehnologic de producție și exploatare.			
127	Referate și informări în legătură cu organizarea și desfășurarea de ansamblu pe ramură sau unitate a procesului de producție: calitatea produselor, valorificarea resurselor etc.	P	P	
128	Referate, avize etc. privind propunerile de aplicare a tehnicii noi în producție sau de îmbunătățire a procesului de producție.	10 CS	10 CS	
129	Referate și corespondență în legătură cu desfășurarea procesului tehnologic: fabricarea produselor noi, modernizarea utilajului, adaptarea produselor la condiții speciale.	10	10	
130	Referate, informări și procese-verbale încheiate cu ocazia analizei calității producției și a îmbunătățirii procesului de producție.	10	10	
131	Referate, informări și procese-verbale încheiate, în legătură cu probleme tehnico-organizatorice rezultate în urma controalelor, cu corespondența respectivă.	10	10	
132	Studii și referate întocmite în vederea discutării și avizării proiectelor sau prezentării problemelor ce se supun colegiului sau consiliilor tehnice și altor organe.	P	P	
133	Rapoarte și situații cu evidența pe departamente, direcții, centrale, grupuri de uzine și unități, de urmărirea producției, controlul de calitate etc.:			
	— anuale	5	5	
	— trimestriale și lunare	1	1	
134	Rapoartele și situațiile cu evidența urmării producției și controlul calității întocmite de secții și ateliere.	—	2	
135	Graficele de urmărirea a funcționării reviziilor și reparațiilor utilajelor	1	1	

1	2	3	4	5
136	Corespondență în legătură cu organizarea și desfășurarea procesului tehnic și de producție (de produse sau faze de fabricație).	2	2	
137	Cataloagele și nomenclatoarele de produse.	P	P	
138	Corespondență cu privire la stadiul executării comenzilor, calitatea produselor, urgentarea executării comenzilor, colaborarea pe linie de producție, avizarea de lucrări.	2	2	
139	Corespondență cu privire la stadiul executării și calitatea produselor destinate exportului.	5 CS	5 CS	
140	Corespondență în legătură cu executarea și fabricarea SDV-urilor (sculelor așchietoare); situații și fișe de urmărire a lor.	2	2	
141	Referate, propuneri, avize și corespondență cu privire la asimilarea sau stadiul asimilării produselor sau materialelor.	5	5	
142	Referate, avize, fișe, procese-verbale etc. și corespondența privind omologarea prototipurilor și produselor noi.	P	P	
143	Referate, procese-verbale și corespondența privind executarea de produse necuprinite în nomenclatorul unităților.	5	5	
144	Referate, procese-verbale, corespondență privind rezultatele aplicării finalizării și valorificării cercetărilor.	10 CS	20 CS	
145	Referate, cereri, procese-verbale de constatare, avize etc. și corespondența privind funcționarea și deteriorarea utilajelor.	2	2	
146	Referate, procese-verbale, avize, de-veze etc. și corespondență cu privire la repararea utilajelor.	5	5	
147	Procese-verbale, certificate etc. în legătură cu calitatea și recepția produselor livrate beneficiarilor : — în țară — externi	3 5 CS	3 5 CS	
148	Corespondență și situații în legătură cu constatarea și remanierea rebuturilor.	2	2	
149	Referate, avize tehnice, autorizații etc. și corespondența privind montarea și revizia instalațiilor de forță și termoficare.	10	10	
150	Procese-verbale și corespondență privitoare la inspecțiile energetice.	5	5	
151	Referate, avize etc. și corespondență privind : executarea lucrărilor de purificare a apelor reziduale; lucrările de combatere a poluării.	10 CS	10 CS	
152	Balante și situații cu evidența realizării planului energetic.	5	5	
153	Corespondența privind blocaje, deranjamente, pierderi de energie în transformatori și rețele. intervenții și măsuri.	1	1	
154	Situații și fișe de evidență și urmărirea instalațiilor energetice de exploatare.	—	5	
155	Situații-evidență, procese-verbale de constatare, dispoziții și corespondență privind existentul și mișcarea utilajelor disponibile.	2	2	

1	2	3	4	5
156	Referate, procese-verbale de constatare, fişe-control şi corespondenţă în legătură cu funcţionarea şi controlul instalaţiilor mecanice sub presiune, de ridicat şi transportat.	2	2	
157	Instrucţiuni tehnice de folosire şi întreţinere a utilajelor.	5	5	
158	Jurnale şi foi de exploatare şi funcţionare a generatoarelor şi agregatelor.	—	5	
159	Registre, grafice şi foi zilnice orare de urmărire a consumului de energie.	—	1	
160	Buletine de analiză şi control ale materialelor şi produselor.	—	1	
161	Registre de evidenţă a analizelor de laborator şi a controlului şi încercărilor produselor şi utilajelor.	—	5	
162	Formulare şi fişe de încercare a motoarelor, grupurilor de convertoare şi demaroarelor.	—	1	
163	Registre-formulare de comenzi uzinale, dispoziţii de fabricaţie, borderouri de lansare a comenzilor.	—	2	
164	Formulare plan operaţiei tehnologice.	—	1	
165	Fişe şi cărţi de evidenţă a poziţiilor de turnare a modelelor.	—	2	
166	Buletin şi fişe de încercare a produselor.	—	2	
167	Fişe, procese-verbale, cereri etc. privind evidenţa, livrarea, recondiţionarea şi scoaterea din uz a SDV-urilor.	—	—	
168	Correspondenţă şi situaţii privind realizarea sarcinilor de la serviciile şi atelierelor din unităţi.	—	2	
169	Correspondenţă între servicii şi ateliere privind lansarea şi executarea comenzilor, coordonarea activităţii pe linie de producţie, calitatea produselor, aprovizionarea cu materiale necesare fluxului tehnologic etc.	—	2	
170	Studii privind procesul de producţie din uzine, centrale etc.	P	P	
171	Rapoarte şi informări ale specialiştilor trimişi în străinătate pentru ridicare a calificării, schimb de experienţă, tratative comerciale, participare la conferinţe sau simpozioane.	P	P	
172	Convenţii şi protocoale de colaborare tehnico-ştiinţifică încheiate cu partenerii interni sau externi şi documentaţia anexă.	P	P	
173	Correspondenţă în legătură cu propuneri de teme de cercetare cu caracter ştiinţific şi de producţie.	2	2	
174	Referate, propuneri, avize etc. şi corespondenţa în legătură cu crearea de noi unităţi sau cu dezvoltarea capacităţii de producţie a unităţilor existente.	P	P	
175	Protocoale definitive de executare a lucrărilor de investiţii (construcţii, sistematizări, reparaţii, complexe, extinderi), cu documentaţia anexă (teme de proiectare, studii tehnico-economice, avize, memorii etc., microfilme sau calc.)	P	P	

1	2	3	4	5
176	Proiecte definitive de executare a lucrărilor de reparații, completări interioare, montări instalații etc., cu documentația respectivă — teme- avize, desene : — un exemplar	10	10	
177	Documentație tehnică pentru construcțiile de mașini și utilaje specifice ramurii.	P	P	
178	Avize tehnice, procese-verbale ale ședințelor de avizare ale consiliilor tehnice.	P	P	
179	Avizele tehnice ale altor foruri	5	5	
180	Referate, avize privind marca fabricii	P	P	
181	Contracte științifice și de proiectare, cu documentația anexă-țară.	10	10	
182	Contracte științifice și de proiectare cu documentația anexă-externe.	P	P	
183	Contracte încheiate pentru obținerea de brevete și licențe, cu corespondența respectivă.	P	P	
184	Oferte și corespondență cu străinătatea cu privire la contractarea, vânzarea sau cumpărarea de documentații.	10 CS	10 CS	
185	Contracte și comenzi material documentar pentru necesitățile unităților.	5	5	
186	Opise sau registre cu evidența documentației tehnice sau revistelor tehnice.	10	10	
187	Procese-verbale predări-primiri de materiale documentare.	5	5	
188	Fișe, registre și corespondență împrumut documentație tehnică.	1	1	
189	Cereri și autorizații pentru frecventarea bibliotecilor tehnice.	1	1	
190	Cărțile tehnice ale utilajelor și recipientilor. b). Studii, cercetare	10 CS	P	
191	Documentație tehnică privind utilizarea calculatoarelor.	10 CS	10	
192	Procese-verbale și referate privind recepția și omologarea sistemelor informatice.	10	10	
193	Programe și sisteme de programare și exploatare a calculatoarelor.	10	10	
194	Documentații privind analiza, proiectarea, programarea, testarea, experimentarea și implementarea sistemelor.	10	10	
195	Documentații, referate cu privire la instalarea, întreținerea și exploatarea echipamentelor de calcul.	—	5	
	c). Norme și standarde			
196	Standarde, norme și caiete de sarcini definitive cu documentația respectivă (proiectele, avizele, anchetele etc.)	P	P	
197	Cataloage de standarde și norme, indicații și nomenclatoare de standarde și norme.	P	P	
198	Documentație definitivă (memorii, fișe, măsurători, avize etc.) folosită la fixarea și revizuirea normelor.	2	2	
199	Correspondență în legătură cu aplicarea normelor și standardelor în procesul tehnologic și elaborarea de norme tipizate.	2	2	
200	Correspondență și avize privind aprobarea derogărilor de la norme și standarde.	5	5	
201	Nomenclatoare tehnologice de manoperă și materiale.	P	P	

1	2	3	4	5
202	Fișe tehnologice de indici tehnico-economici.	—	10	
203	Fișe, procese-verbale de control, corespondență, fișe indici consumuri specifice pentru comenzile lansate în producție și aplicarea normelor de consum.	2	2	
204	Corespondență, procese-verbale și situațiile cu privire la consumurile specifice și aplicarea normelor de consum.	2	2	
205	Situații cu evidența indicilor de utilizare a mașinilor.	2	2	
206	Foile de observație, fișele de cronometrare folosite la întocmirea și verificarea normelor, care nu se anexează la lucrările de bază.	2	2	
V. INVENȚII ȘI INOVAȚII				
a). Lucrări curente, situații, evidență				
207	Referate și informări cu privire la desfășurarea activității de invenții și inovații.	10 CS	10 CS	
208	Registre și fișe de înscriere a propunerilor de invenții și inovații sau a inventatorilor și inovatorilor.	P	P	
209	Procese-verbale ale ședințelor de colectiv cu privire la analiza propunerilor de inovații sau invenții, cu documentațiile respective (teme, schițe, avize etc.)	P	P	
210	Referate, informări, procese-verbale și corespondență privind experimentarea, popularizarea, aplicarea în producție sau respingerea inovațiilor și invențiilor.	P	P	
211	Procese-verbale, hotărâri, acte anexă și corespondență în legătură cu judecarea contestațiilor cu privire la aprecierea, experimentarea și aplicarea inovațiilor și invențiilor.	10 CS	10 CS	
212	Referate, teme, situații și corespondență în legătură cu organizarea sau participarea la expoziții cu invenții și inovații.			
213	Documentația și corespondența cu privire la brevetarea în țară sau străinătate a invențiilor.	10 CS	10 CS	
214	Brevete și certificate de invenții și inovații române și străine.	P	P	
215	Colecții de brevete și licențe române și străine.	P	P	
216	Documentații și corespondență în legătură cu organizarea de concursuri pentru inovații și invenții.	P	P	
217	Referate și informări, teme și corespondență în legătură cu organizarea de concursuri pentru inovații și invenții.	10	10	
218	Corespondență privind drepturile și recompensele cuvenite inventatorilor și inovatorilor în urma aplicării în producție a noulor procedee tehnice : majorări drepturi, contestații etc.	10	10	
b). Schimb de experiență				
219	Referate, informări cu privire la organizarea, desfășurarea și eficiența schimburilor de experiență.	10	10	

1	2	3	4	5
220	Referate, programe, avize etc. și corespondența cu privire la efectuarea de vizite cu caracter tehnico-științific sau participarea la conferințe și simpozioane în țară și străinătate.	P	P	
221	Fișe și registre de înregistrare a schimburilor de experiență și a metodelor aplicate.	5	5	
VI. INVESTIȚII				
222	Referate și informări în legătură cu desfășurarea de ansamblu pe ramură, centrală, grup de uzine sau unitate a realizării programului de investiții.	P	P	
223	Procese-verbale de constatare a divergențelor, avize și corespondență în legătură cu executarea proiectelor.	5	5	
224	Referate, documentația și corespondența cu privire la avizarea documentațiilor de investiții.	5		5
225	Referate și corespondență cu privire la stadiul executării proiectelor pentru obiectivele industriale sau alte capacități.	5	5	
226	Procese-verbale de constatare, corespondența între executant, beneficiar și proiectant cu privire la aplicarea proiectelor de investiții și calitatea lucrărilor.	10	10	
227	Cărțile construcțiilor.	10 CS	10 CS	
228	Avizele date de alte autorități pentru construcții sau sistematizări.	P	P	
229	Corespondența cu documentația anexă cu privire la construirea de obiective social-culturale sau locuințe muncitorești.	10 CS	10 CS	
230	Proiecte, grafice, dispoziții privind organizarea a șantierelor ; documentațiile diriginților de șantier.	1	1	
231	Oferte, lucrări, devize, documentații anexe la lucrările de investiții.	5	5	
232	Memoriile, referatele, situațiile și corespondența cu privire la reducerea de devize asupra planului de investiții.	5	5	
VII. JURIDICE				
233	Referate și informări cu privire la interpretarea actelor normative în probleme legate de drepturile salariaților sau aspectele juridice ale procesului de producție.	5	5	
234	Avizele oficiului juridic sau ale arbitrajului.	10 CS	10 CS	
235	Registrelor cu evidența avizelor oficiului juridic sau ale arbitrajului.	10 CS	10 CS	
236	Avizele la actele normative inițiate de minister sau la cererea altor instituții.	P	P	
237	Corespondență în legătură cu lucrările juridice necontencioase (trimiteri și completări de acte, transmiteri de informații etc.)	2	2	
238	Actele anchetelor (sesizările, declarațiile, referatele etc.)	10 CS	10 CS	
239	Sesizările, referatele, declarațiile, hotărârile privitoare la litigiile de muncă sau ale comisiilor de judecată.	10 CS	10 CS	
240	Corespondență în legătură cu activitatea consiliilor de judecată (convocări, amnări ședințe etc.) care nu se anexează la dosarele cauzei.	2	2	

1	2	3	4	5
241	Sesizările, copiile hotărîrilor, documentații, litigii, arbitraj (rearbitrare) cu corespondență.	5	5	
242	Correspondența în legătură cu disciplina contractuală și cu cererile de rearbitrare.	2	2	
243	Correspondența și actele întocmite în cauze penale (accidente de muncă, neglijențe cu urmări grave etc.)	P	P	
244	Registre, opise generale sau alfabetice de evidența proceselor.	5	5	
245	Registre cu evidența ordinelor, deciziilor sau avizelor.	5	5	
246	Condicile de evidența termenelor de judecată.	1	1	
VII. PROTECȚIA MUNCII				
247	Referate și informări în legătură cu aspectele de ansamblu ale organizării și desfășurării măsurilor de protecția și îmbunătățirea muncii, aplicarea principiilor de ergonomie pe ramură, centrale, grupuri de uzine și unități.	P	P	
248	Referate și informări în legătură cu stadiul organizării măsurilor pentru normalizarea condițiilor de muncă la unități, pentru prevenirea accidentelor și combaterea bolilor profesionale etc.	10	10	
249	Rapoarte, informări, corespondența cu privire la organizarea și funcționarea cabinetelor de protecția muncii din întreprinderi.	10	10	
250	Procese-verbale de constatare, dispoziții, măsuri și corespondență în legătură cu activitatea organelor de control pe teme de protecția muncii.	5	5	
251	Correspondență în legătură cu aplicarea normelor de protecția muncii și generalizarea de dispozitive de protecția muncii.	5	5	
252	Nomenclatoare de echipament de protecție și de lucru.	10	10	
253	Propuneri, avize și corespondența privind îmbunătățirea și asimilarea echipamentului de protecție și de lucru.	5	5	
254	Referate, avize și corespondență cu privire la autorizarea funcționării de instalații și dispozitive pentru protecția muncii și îmbunătățirea condițiilor de muncă.	5	5	
255	Procese-verbale și situațiile și corespondență privitoare la administrarea și folosirea materialelor toxice.	2	2	
256	Procese-verbale, fișe de instructaj, încheiate cu ocazia instruirii sau școlarizării personalului, în vederea cunoașterii și respectării normelor și legislației de protecția muncii.	2	2	
257	Referate, corespondență, fișe, procese-verbale, declarații etc. în legătură cu accidentele de muncă din timpul producției	P	P	
258	Procese-verbale, referate și corespondență în legătură cu accidentele angajaților în afara serviciului.	P	P	

1	2	3	4	5
259	Procese-verbale, fișe etc. și corespondență privind constatarea și evidența bolilor profesionale.	P	P	
260	Situații, registre, etc. raportări accidente și boli profesionale : — anuale.	P	P	
261	Referate, avize, procese-verbale și corespondență privind obținerea autorizațiilor de funcționare a obiectivelor.	P	P	
VIII. MUNCĂ ȘI SALARII				
a). Organizarea muncii				
262	Referate și informări cu privire la realizările sarcinilor prevăzute în contractele de muncă : — anuale — trimestriale sau periodice	10 1	10 1	
263	Contracte de muncă	10	10	
b). Încadrare, salarizare				
264	Referate și informări cu privire la analiza și prezentarea experimentării sau aplicării sistemelor de încadrare și retribuire.	10	10	
265	Indicatori de plan de muncă și retribuție cu evidența realizărilor : — centralizat anual — pe secții și ateliere	P 2	P 2	
256	Indicatori de pregătire și nomenclatoare de funcții pentru personalul tehnico-economico-administrativ.	P	P	
267	State de funcțiuni și centralizatoarele statelor de funcțiuni.	20 CS	20 CS	
268	Referate, avize și corespondență privind derogările de vechime și stagiu.	5	5	
269	Indicatoare, tarife retribuție și acte normative privind drepturile muncitorilor și personalului tehnic, economic, administrativ, didactic, în condiții deosebite de muncă sau unele drepturi suplimentare.	P	P	
270	Referate și informări cu privire la rezultatele obținute în urma aplicării sistemelor de retribuire.	5	5	
271	Propuneri, referate și informări privitoare la aplicarea de noi trepte, norme, sisteme de retribuție și noi drepturi pentru condiții speciale.	10	10	
272	Referate și informări cu privire la experimentarea noilor sisteme de retribuire.	5	5	
273	Cereri și reclamații ale oamenilor muncii cu privire la încadrare și retribuire.	2	2	
274	Procese-verbale ale comisiilor de încadrare.	5	5	
275	Referate și corespondență cu privire la interpretarea dispozițiilor legale în legătură cu drepturile de retribuție convenite în condițiile vechimii neîntrerupte în muncă.	5	5	
276	Referatele personalului și corespondența cu privire la aplicarea dispozițiilor legale privind drepturile convenite personalului în raport cu regimul de muncă (redus, de noapte, alăptare etc.)	5	5	

1	2	3	4	5
277	Referate, informări, avize și documentații anexe cu privire la stabilirea drepturilor personalului în condițiile nerealizării sau depășirii sarcinilor de plan.	5 CS	5 CS	
278	Referate și corespondență cu privire la acordarea drepturilor pentru executarea și plata orelor suplimentare.	5	5	
279	Referate, avize și corespondență cu privire la stabilirea drepturilor personalului pe timpul școlarizării.	5	5	
280	Referate și corespondență cu privire la acordarea alocației pentru copii.	5	5	
281	Referate și corespondență cu privire la acordarea drepturilor de transport cuvenite personalului.	2	2	
282	Referate și corespondență cu privire la acordarea sporului de toxicitate.	5	5	
283	Fișe, declarații și corespondență în legătură cu înregistrarea statelor și cheltuielilor administrativ-gospodărești.	5	5	
284	Referate și corespondență privind depășirile fondului de retribuție și aprobarea de noi credite.	5	5	
285	Referate, corespondență, situații, etc. privind organizarea și generalizarea schimburilor în producție.	5	5	
286	Note și situații întocmite de servicii și ateliere privind realizarea planului forțelor de muncă și fondului de retribuție.	5	5	
287	Referate și corespondență cu privire la stabilirea drepturilor de concediu.			
288	Formulare, foi colective de prezență.			
289	Fișele și bonurile de lucru etc. pentru stabilirea drepturilor muncitorilor.	2 2	2 2	
290	Fișe de lucru individuale în proiectare.			
291	Formulare cu evidența absențelor și cîștigurilor.	— —	5 5	
	c). Întreceri socialiste, premieri	—	2	
292	Referate și informări privind realizarea planului de fixare a cotelor de beneficiu.	5	5	
293	Ordine, referate și documentații privind încadrarea centralelor și întreprinderilor în grupe și cote de beneficiu și premiere.	5	5	
294	Referate și corespondență cu privire la acordarea de recompense și premieri.	5	5	
295	Referate și corespondență cu privire la obținerea și acordarea derogării privind plata drepturilor de beneficiu și primelor acordate personalului.	5	5	
296	Referate, documentații și corespondență în legătură cu acordarea de titluri muncitorilor și personalului.	90	90	
297	Hotărâri cu documentația respectivă privind acordarea premiului de stat sau acordarea titlului de întreprindere fruntașă.	P	P	
298	Referate și informări cu privire la rezultatele obținute în urma desfășurării întrecerilor socialiste și a contribuției muncii patriotice.	2	2	

1	2	3	4	5
	IX. PREȚURI			
299	Referate și informări cu date privind analiza pe ansamblu (planificarea producției, a normelor de consum etc.)	10	10	
300	Referate și informări cu privire la analiza și realizarea costurilor de producție și prețurile de producție și de livrare la anumite produse.	5	5	
301	Referate și corespondență privind fixarea cursului de revenire a produselor importate.	10 CS	10 CS	
302	Referate, informări și corespondență cu documentația respectivă privind analiza producției nevandabile și nerentabile.	5 CS P	5 CS P	
303	Cataloage și liste de prețuri.			
304	Ordinele emise de ministere pentru stabilirea prețurilor.			
305	Ordinele emise de alte ministere pentru stabilirea prețurilor.	P	P	
306	Documentația definitivă; fișe analiză prețuri, scheme etc. care stau la baza stabilirii costului de producție, prețului de producție și livrare, preț plafon și preț cu amănuntul.	5	5	
307	Fișe și situații privind urmărirea și realizarea costului de producție și prețului de vânzare.	10	10	
308	Fișe, analize și antecalculații preț comenzi lansate în unități.	5	5	
309	Fișe, situații etc. care stau la baza avizării prețurilor provizorii luate în calcul la elaborarea STE.	5	5	
310	Fișe analiză și situații, care stau la baza fixării costului de producție pentru produsele fabricate în întreprinderi pentru nevoi proprii.	10	10	
311	Decizii interne pentru fixarea prețurilor la produsele fabricate pentru nevoi proprii sau incidentale.	5	5 CS	
312	Correspondența dintre ministere și centrale, unități și alte organizații în legătură cu costul de producție și prețul de vânzare.	—	5 CS	
		5	5	
	X. DOTARE — APROVIZIONARE — DESFACERE; COMERT EXTERIOR; TRANSPORTURI			
	a). Dotare			
313	Referate, situații analitice, fișe etc. și corespondență în legătură cu urmărirea livrării de utilaje și tehnologii în vederea dotării obiectivelor noi și unităților.	5	5	
314	Referate, informări, situații și corespondență cu privire la desfășurarea aprovizionării și desfacerii produselor semifabricate și materialelor necesare proceselor de producție.	2	2	
315	Procese-verbale de constatare, contracte, minute privind aprovizionarea și desfăcerea de produse.	2	2	

1	2	3	4	5
316	Contracte economice și protocoale încheiate între furnizori și beneficiari pentru livrarea sau aprovizionarea tehnico-materială cu corespondența respectivă.	3	5 CS	
317	Correspondență privitoare la elaborarea condițiilor pentru încheierea contractelor economice.	2	2	
318	Registre și fișe cu evidența contractelor economice încheiate între beneficiarii și furnizorii interni.	5	5	
319	Correspondență privind aprovizionarea sau livrarea de materiale din țară cu documentația respectivă.	2	2	
320	Note de comandă borderouri de lansare, fișe de recepție în legătură cu lansarea și executarea comenzilor de materiale în unități.	—	2	
321	Referate, fișe, situații justificative etc. în legătură cu fixarea necesarului de utilaje și tehnologii pentru dotarea unităților și noilor obiective	5	5	
322	Situații și grafice cu privire la stadiul livrării sau aprovizionării cu bunuri și utilaje.	1	1	
323	Referate, corespondență și documentații privind livrări de produse la fondul pieții.	2	2	
324	Correspondență și documentații (proces-verbale, situații etc.) privind evidența, administrarea și repartizarea materialelor din custodie.	2	2	
325	Referate, corespondență și situații în legătură cu colectarea, predarea și valorificarea deșeurilor de orice fel sau a ambalajelor.	2	2	
326	Grafice corespondență și situații în legătură cu stocarea, păstrarea, întreținerea și lichidarea materialelor din depozitele unităților și bazelor.	2	2	
327	Correspondență cu privire la aprovizionarea creșelor, cantinelor și școlilor cu alimente sau materiale de întreținere.	2	2	
328	Correspondență cu privire la aprovizionarea cu combustibil carburanți și lubrefianți.	2	2	
329	Planuri de aprovizionare și livrare de utilaje tehnice : — anuale — trimestriale și lunare	5 1	5 1	
330	Planuri de aprovizionare desfacere materii prime și semifabricate : — anuale	2	2	
331	Proiecte de planuri de aprovizionare și desfacere cu lucrările pregătitoare. b). Comerț exterior	1	1	
332	Referate cu privire la desfășurarea planului de import-export (aprovizionarea sau livrarea de utilaje produse fabricate și semifabricate, materii prime).	10 CS	10 CS	
333	Referate și corespondență cu privire a executarea desfășurării aprovizionării și desfacerii cu produse prevăzute în cadrul contractelor și comenzilor	10 CS	10 CS	

1	2	3	4	5
334	Contracte și protocoale încheiate pentru aprovizionarea sau livrarea de utilaje și produse.	10 CS	10 CS	
335	Referatele și corespondența cu întreprinderile de comerț exterior, beneficiarii sau furnizorii privind contractarea, aprovizionarea sau livrarea de produse și documentație (oferte, comenzi de avize tehnice, fișe recepție, liste materiale și specificații etc.)	10 CS	10 CS	
336	Correspondență cu întreprinderile de comerț exterior sau beneficiarii și furnizorii privind avizarea sosirii sau expedierii de produse.	2	2	
337	Referate, corespondență și documentații în legătură cu înființarea și colaborarea cu societăți comerciale mixte.	P	P	
338	Referate, documentații (memorii, situații etc.) și corespondență cu privire la organizarea și desfășurarea activității unităților de service.	10	10	
339	Correspondență cu furnizorii în legătură cu executarea produselor pentru export.	5	5	
340	Referate și corespondență în legătură cu rezolvarea reclamațiilor privind calitatea produselor importate sau exportate.	5 CS	5 CS	
341	Situații statistice cu evidența realizărilor planului cantitativ și valoric pentru produsele importate sau exportate:			
	— anuale	P	P	
	— trimestriale și lunare	2	2	
342	Rapoarte, avize etc. și corespondență cu privire la organizarea sau participarea la expoziții și târguri interne și internaționale.	P	P	
	c. Transporturi			
343	Referate, și corespondență în legătură cu organizarea și efectuarea transporturilor.	2	2	
344	Ordine de transport auto.	1	1	
345	Planuri de transport (auto-naval-feroviar-aerian).	1	1	
346	Referate și corespondență în legătură cu ambalarea materialelor.	1	1	
347	Procese-verbale și referate (penalizări, locații) transport cu corespondența respectivă.	5	5	
348	Actele autovehiculelor (identitate, tichete de circulație etc.)	5 CS	5 CS	
		2	2	
349	Carnete și foi zilnice de parcurs.			
350	Borderourile zilnice de canalizare a foilor de parcurs.	1	1	
		2	2	
351	Situații auto depășiri kilometraj.			
352	Formulare încărcare vagoane și de evidență a eșalonării transporturilor.	1	1	
353	Rapoarte de activitate ale șefilor de tură și a autovehiculelor.	1	1	
354	Procese-verbale, referate etc. cu privire la accidente auto.	5 CS	5 CS	
355	Correspondență și situații cu evidența parcului auto.	5	5	
456	Situații cu evidență statistică a transporturilor.	2	2	

1	2	3	4	5
357	Cereri de transport c.f., scoateri de vagoane, propuneri și programări de transporturi etc. cu corespondența respectivă.	—	2	
358	Registre și situații de evidență a mișcării autovehiculelor și transporturilor (vagoane intrate sau ieșite, coletării și mesagerii primite și expediate, auto intrate și ieșite etc.)	2	2	
359	Procese-verbale constatare, referate, devize, situații întreținere și reparații auto.	5	5	
360	Corespondență consum carbunați și lubrefianți auto.	1	1	
361	Procese-verbale de control ale organelor de miliție cu corespondența respectivă.	5	5	
362	Corespondență cu privire la examinarea și încadrarea conducătorilor auto, conductori de vagoane și macarale.	5	3	
363	Avize și corespondență în legătură cu construirea, autorizarea și funcționarea liniilor industriale și a locomotivelor.	10	10	
364	Acte de transport c.f. (avize de expediție, scrisori de trăsură, buletine de mesagerie etc.)	5	5	
XI. CONTABILITATE—FINANCIAR				
a). Informare-dotare, administrare și evidență				
365	Referate și informări în legătură cu analiza situației financiare.	5	5	
366	Dispozițiuni și avize în probleme financiare ale colegiului ministerului, comitetelor de direcție din centrale și unități.	5	5	
367	Ordine și decizii de transfer al mijloacelor fixe și actele de dotare cu mijloace fixe și circulante.	P	P	
368	Situații extracontabile cu evidența existentului de mijloace fixe, materiale disponibile sau scoase din uz.	2	2	
369	Decizii, procese-verbale constatare și scădere etc., de clasare și declasare a materialelor cu corespondența respectivă.	5	5	
370	Avize, referate, procese-verbale predare-primire etc. și corespondență privind închirierea și cedarea de mijloace fixe.	5 CS	5 CS	
371	Referate, memorii justificative, cereri etc. și corespondență privind repartizarea de sume din rezerva fondului de retribuire.	2	2	
372	Referate, dispoziții de plată, avize etc. și corespondență privind administrarea fondurilor scriptice și nescriptice.	5	5	
373	Acte, referate, deconturi justificative cheltuielii deplasări în străinătate.	15	15	
374	Situații extracontabile cu evidența sumelor de recuperat din decontarea valutei folosită la transportul în străinătate.	2	2	
375	Fișe cu evidența îmbunătățirilor fondurilor de invenții, investiții etc. :			
	— anuale	15	15	
	— trimestriale și lunare	2	2	
376	Extrase de cont.	5	5	
377	Bilanțurile cu lucrările anexe :			
	— anuale	P	P	
	— trimestriale și lunare	5	5	

1	2	3	4	5
378	Balanțe de verificare analitice și sintetice (financiare, materiale, forțe de muncă)	5	5	
379	Situații pentru întocmirea balanțelor sintetice și analitice.	1	1	
380	Referate, normări cheltuieli.	5	5	
381	Grafice și situații cu urmărirea încasărilor și plăților.	1	1	
382	Planuri de verificare și control tehnic, financiar, administrativ.	2	2	
383	Acte justificative (dispoziții de încasări și plăți, referate angajare plăți, note contabile cu actele anexă, facturi, deconturi, chitanțe etc.), încasări și plăți interne și externe.	15	15	
384	Borderourile de facturi introduse în bancă cu facturile emise asupra beneficiarilor pentru operațiuni :			
	— interne	15	15	
	— externe	15 CS	15 CS	
385	Procese-verbale, inventare, dispozițiuni etc. predări, primiri de gestiuni.	5	5	
386	Actele justificative pentru acordarea drepturilor de alocație pentru copii sau alte indemnizații.	10	10	
387	Popriri, contracte O.C.L., imputații privind rețineri din drepturile personalului.	10	10	
388	Correspondență privind rambursarea sau lichidarea creditelor.	10	10	
389	Referate, situații și corespondență privind cheltuieli producție și investiții.	5	5	
390	Referate, procese-verbale, decizii, situații, liste etc. inventariere bunuri.	5	5	
391	Inventare de materiale.	1	1	
392	Situații centralizatoare de bunuri de consum materiale.	5	5	
393	Memorii justificative, situații și corespondență imobilizări și lichidări mijloace fixe și circulante.	2	2	
394	Copiile actelor justificative (facturi, bonuri, note).	2	2	
395	Cotoare, chitanțiere, carnetele cec-uri, facturire, boniere, registre-casier, etc.	2	2	
396	Situații, referate și corespondență privind asigurări de bunuri.	5 CS	5 CS	
397	Correspondență financiară în legătură cu efectuarea operațiunilor contabile interne.	2	2	
398	Correspondență în legătură cu finanțarea operațiunilor comerciale externe.	5 CS	5 CS	
399	State lunare drepturi personal.	90	90	
400	State chenzinale drepturi personal.	90	90	
401	State sau liste plată burse.			
402	Copii state drepturi personal sau plată burse.	15 CS	15 CS	
403	Acte și liste plată drepturi prime sau beneficii convenite personalului.	2	2	
404	Liste și dispozițiuni de plată a drepturilor CAS cu cerficatele medicale.	10	10	
405	State drepturi ore suplimentare.	10	10	
406	Fișe colective retribuții.	10	10	
407	Liste retribuții neachitate.	5	5	
408	Liste retribuții neachitate.	2	2	
408	Fișe individuale retribuire.	90	90	

1	2	3	4	5
409	Fișe de conturi și jurnale sintetice (cartea mare, jurnale pe genuri de operațiuni etc.).	15	15	
410	Fișe și registre de evidență a mijloacelor fixe.	10	10	
411	Registre și fișe analitice pentru utilaje, materiale, mărfuri, debitori, creditori etc.	15	15	
412	Scadențare-delimiteări și cheltuieli materiale etc.	2	2	
413	Registre și fișe evidență tehnico-operativă (Înregistrări fond retribuții, mijloace materiale de mică valoare, etc.)	2	2	
XII. ADMINISTRAȚIE – PAZĂ – SOCIALE				
a). Administrație-Pază				
414	Referate privind problema administrative.	2	2	
415	Referate în legătură cu primirea cetățenilor străini și corespondență privitoare la vizitele efectuate de cetățenii străini în unități.	5	5	
416	Contracte și corespondență cu privire la administrarea și întreținerea localurilor, reparații, amenajări, montări instalații etc.	5	5	
417	Contracte închirieri localuri și prestații cu corespondența respectivă.	5	5	
418	Autorizații de funcționare a atelierelor sau mașinilor de reprodus și multiplicat cu corespondența respectivă.	5	5	
419	Tabele cu evidența mașinilor de scris, reprodus și calculat.	2	2	
420	Corespondență întreținere și reparații mașinilor de scris, reprodus și calculat.	1	1	
421	Referate, procese-verbale, situații și corespondență în legătură cu organizarea și executarea pazii.	5	5	
422	Procese-verbale, anchete, situații și corespondență în legătură cu furturile și incendiile produse.	5	5	
423	Planuri de pază sau prevenirea incendiilor cu procesele-verbale PSI și lucrările aferente.	2	2	
424	Registre și condici cu procesele-verbale de predare a serviciului (de pază pe unitate etc.)	2	2	
425	Referate și condici cu procesele-verbale de predare a serviciului.	2	2	
426	Registre și fișe cu evidența instructajului pompierilor.	2	2	
427	Registre cu evidența controlurilor efectuate de organele de miliție sau pază.	2	2	
428	Registre și liste cu evidența persoanelor anunțate la serviciul de pază că au acces în instituție.	2	2	
429	Biletele de intrare eliberate persoanelor din afara instituției.	1	1	
430	Bilete de voie eliberate personalului.	1	1	
431	Corespondență interioară în legătură cu problemele de ordin administrativ.	2	2	
b). Social-culturale				
432	Referate de analiză a activității social-culturale.	5 CS	5 CS	
433	Corespondență în legătură cu stabilirea personalului în localitate.	5	5	

1	2	3	4	5
434	Situații referitoare la acordarea de ajutoare sociale.	5	5	
435	Correspondență privind organizarea tabelor și trimiterea la preventorii.	2	2	
436	Referate, situații, corespondență în legătură cu activitatea social-cultural-educativă și sportivă.	5	5	
437	Situații și corespondență cu privire la organizarea și funcționarea asistenței medicale.	5	5	
438	Correspondență și situații în legătură cu repartizarea de locuințe personalului.	2	2	
439	Correspondență și documentații în legătură cu organizarea și funcționarea cantinelor-restaurant, creșelor, grădinițelor de copii.	2	2	
XIII. CONTROL				
440	Referate și informări în legătură cu activitatea de ansamblu a controalelor efectuate.	5 CS	5 CS	
441	Referate și informări operative în legătură cu controalele efectuate.	2	2	
442	Correspondență în legătură cu reclamațiile și semnalarea de nereguli în producție sau activitatea instituției și unităților.	10	10	
443	Procese-verbale de constatare și rapoarte de control : — tehnico-economice și — administrative.	5	5	
444	Procese-verbale de verificare a organelor de control financiar cu documentația respectivă; ordine cu dispozițiunile rezultate din constatările organelor de control.	5 CS	5 CS	
445	Decizii de imputare.	5	5	
446	Registre, condici inspecție și situații cu evidența serviciilor controlate.	2	2	
447	Correspondență interioară în legătură cu controalele efectuate.	1	1	
— IV. DĂRI DE SEAMĂ — SECRETARIAT				
a). Dări de seamă				
448	Referate și informări periodice cu privire la executarea sarcinilor.	5	5	
449	Dări de seamă de stat (centralizate) întocmite pe direcții, centrale, grupuri de uzine și unități. — anuale.	P 2	P 2	
450	Dări de seamă întocmite de centrale și grupuri de uzine, primite de direcții pentru centralizare. — anuale — trimestriale și lunare.	3 1	— —	
451	Dări de seamă de activitate întocmite de unități, primite la centrale și grupuri de uzine pentru centralizare. — anuale — trimestriale și lunare	— —	3 1	

1	2	3	4	5
452	Rapoarte și situații sintetice privind îndeplinirea sarcinilor de plan : — anuale — trimestriale și lunare.	10 5	10 5	
453	Centralizatoare ale rapoartelor de sinteză. — anuale — trimestriale și lunare	10 1	10 1	
454	Note, situații statistice și evidențe pentru documentare interioară.	1	1	
455	Situații și dări de seamă întocmite de servicii și ateliere în vederea centralizării pe unitate : — anuale.	—	2	
456	Procese-verbale de analiza muncii : — anuale — trimestriale și lunare.	15 CS 2	15 CS 2	
457	Îndrumări metodologice pentru executarea lucrărilor de evidență primară și a dărilor de seamă	2	2	
458	Planurile interne de producție marfă.	—	5	
459	Planurile de predare a deșeurilor (fier vechi și alte materiale)	1	1	
460	Planurile de normare a consumurilor de materiale și combustibil.	5	5	
461	Ordine de serviciu, delegații de control, cu memoriile de activitate respective. b.) Secretariat	2	2	
462	Copii, rapoarte și dări de seamă ale căror originale se păstrează la dosarele de bază.	2	2	
463	Copii corespondență expediată.	2	2	
464	Corespondență secretariat (convocări la ședințe, felicitări, anunțări de vizite etc.)	2	2	
465	Registre intrare-ieșire.	30	20	
466	Condicii și borderouri de expediere a corespondenței și telegramelor sau pentru repartizarea corespondenței la servicii.	2	2	
467	Registre și situații cu evidența lucrărilor de servicii executate și de executat.	2	2	
468	Comunicări (telexuri și telegrame expediate)			
469	Registre de evidență a adevărilor și delegațiilor eliberate.	1 2	1 2	
470	Procese-verbale de predare-preluare de lucrări cu ocazia schimbării personalului.	1	1	
	XV. ORGANIZAREA ȘI SELECȚIONAREA MATERIALULUI DOCUMENTAR			
471	Dispoziții și corespondență în legătură cu organizarea arhivei.	10	10	
472	Procese-verbale de selecționare și comunicări în legătură cu selecționarea.	P	P	
473	Inventarele fondurilor arhivistice sau ale materialului documentar curent.	P	P	
474	Indicatorul termenelor de păstrare a materialului documentar	10	10	
475	Proiect indicator cu propunerile respective.	5	5	
476	Nomenclatorul actelor curente.	5	5	
477	Registrele de mînuire a dosarelor în arhivă.	5	5	
478	Registrele de evidență curentă a materialului documentar.	P	P	
479	Registre de evidență a sigiliilor și ștampilelor	15	15	
480	Istoricul instituției și al fondului.	P	P	
481	Alpobări consultări material documentar	2	2	

Anul LXVII—Vol. XLV

Nr. 1/1990

EDITORIAL

Valoarea documentului

ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

Oricine știe că istoria se compune din totalitatea seriilor eveniment-tiale a căror succesiune alcătuiește devenirea societății omenești. Și că dincolo de concepțiile diferite cu privire la factorii determinanți ai mersului înainte, adică providență, personalități, mase etc., ceea ce consemnează, ceea ce fixează evenimentele și pe actorii lor în orice ipostază este documentul. De aceea acordăm documentelor un preț deasupra oricărui preț căci ele stabilesc punctele de lumină fără de care vâlmășagul timpurilor ar rămâne într-un întuneric haotic. Scrierea documentelor, punerea lor în ordine dă viață și sens istoriei care fără ele nu s-ar putea constitui. Astfel, valoarea documentului apare ca o valoare obiectivă, universală, ce se impune tuturor cu o forță imperativă, preemptorie.

Există însă și o valoare subiectivă a documentului, una legată de întreaga noastră viață moral-afectivă, de rădăcinile profunde care ne unesc cu istoria noastră ca popor, cu tradițiile scumpe ale unei durate ce depășește existențele noastre individuale, înmănunchind într-un fluviu luminos totalitatea aspirațiilor unei lumi anume, cu nenumăratele ei componente. Văzut și înțeles în felul acesta, documentul nu rămâne doar o literă moartă oarecare, ci se investeste cu valoarea probantă a unei continuități în afara căreia omul individual nu poate trăi, continuitatea etniei din care face parte și pe care vrînd-nevrînd o reprezintă.

De aceea lucrul istoricului cu documentele este de o natură cu totul deosebită și raportul dintre unul și celălalt îmbracă un aspect care nu leagă

obligatoriu de obicei pe subiectul cercetător de obiectul cercetat. Sigur că orice om de știință se uită cu plăcere și chiar, poate, cu afecțiune la eprubetele sau aparatele cu care-și realizează experiențele în vederea descoperirilor pe care le scontează. Dar niciodată nu va trăi emoțiile, niciodată nu va cunoaște acea vibrație a întâlnirii cu pergamentul, cu hirtia îngălbenită, cu pecetele întăritoare ale atitor acte aducătoare aminte de un trecut scump.

Cu acest conținut moral-afectiv în plus față de obiectul său de cercetare, istoricul trebuie să devină un adevărat veghetor la temelia istoriei, un păstrător pasionat al documentelor constitutive ale acesteia. Numai astfel, prin iubire și devotament dublînd știința, se va putea împiedica risipirea, pierderea, ori mai grav, distrugerea (așa cum s-a întîmplat cu cîteva decenii în urmă) documentelor probante ale adevăratei noastre istorii.

Revine așadar Arhivei și slujitorilor ei un rol de maximă importanță în păstrarea acelu neprețuit tezaur al documentelor fără de care istoria noastră ar rămîne scrisă doar pe pămînt și pe ape.

Ansamblul monumental istoric și de arhitectură Mihai-Vodă

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Vatră de istorie, complexul arhitectonic „Mihai Vodă” a fost ridicat de Mihai Viteazul, în vremea când era ban al Craiovei (1589—1591). Cartea patriarhului Ieremia, din septembrie 1591, arată că marele ban Mihai ridicase această ctitorie pe un loc mai înalt, nu departe de mănăstirea zidită de jupineasa Caplea, a cărei clădire era mereu supusă inundațiilor Dîmboviței.

Într-un document din octombrie 1591, se menționează că mănăstirea era terminată, fiind foarte frumoasă, avînd de jur împrejur multe chilii, pivnițe sub pămînt, iar în biserică tot felul de podoabe de aur și de argint.

După urcarea pe tronul Țării Românești, Mihai Viteazul o înzestrăse cu noi danii de moșii, podgorii etc., ajungînd astfel una dintre cele mai bogate mănăstiri din țară¹.

Paul de Alep, care a vizitat mănăstirea la mijlocul secolului al XVI-lea, afirma că era întinsă și măreață, iar biserica avea trei turle.

În afară de biserică și chilii pentru călugări, în curtea mănăstirii existau și case, care ulterior au devenit case domnești, construite de Mihai Viteazul înainte de a fi domn. Mănăstirea fiind întărită, domnul locuia aici.

Și în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea aceste case au slujit, uneori, ca reședință domnească.

În *Mărturiile comisul Istoc*, din 1659 — 1664, referitor la domnia lui Grigore Ghica, se arată că în anul 1661 domnitorul „s-a așezat în scaun la mănăstirea Mihai Vodă ... unde a stat ca la doi ani”, întrucît curțile domnești din București și Tîrgoviște fuseseră distruse de otomani².

Un călător străin din acea vreme, Reimers, menționează că locuința domnească era pe malul Dîmboviței. În hrisovul lui Alexandru Ipsilanti din 1813 se spune, de asemenea, că mănăstirea Mihai Vodă „s-a cinstit și cu starea scaunului domnesc”³.

Clădirile din mănăstirea Mihai Vodă au devenit din nou reședință domnească în anul 1825, după ce curtea domnească a ars. Meșteșugarul bucureștean Ion Sin Dobre notează în cronica sa — aflată în manuscris la Institutul de istorie „N. Iorga” din București — că în 1825 „s-au prefăcut și s-au înouit curtea din deal, cu toate odăile de prin prejur, după cum se

¹ Nicolae Iorga, *Documente grecești privitoare la istoria românilor*. Partea I, 1320, 1716, București, 1915, p. 90—93.

² *Mărturiile comisul Istoc — un fragment de cronică 1659—1664*, în „*Revista istorică română*”, 1938, vol. VIII, p. 93.

³ V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, tomul VII, seria 1774—1800, București, 1894, p. 300—301.

vede, a sfintei mănăstiri Mihai Vodă, ... ca să se mute domnia acolo, cum s-au și făcut”.

În 1821, dealul mănăstirii Mihai Vodă a fost ocupat de oastea lui Tudor Vladimirescu, fiind o poziție strategică în preajma Bucureștilor⁴.

Totodată, în anul 1856, domnitorul Barbu Dimitrie Știrbei dispune organizarea Școlii de mică chirurgie, al cărei director va fi dr. Carol Davilla, pe lângă Spitalul ostășesc de la Mihai Vodă. Cursurile școlii s-au desfășurat într-un modest spațiu din curtea mănăstirii, pregătindu-se personalul săfătar care a activat în cadrul armatei⁵.

Arhivele Statului, înființate în 1831, au funcționat la început în unele încăperi ale Mitropoliei și apoi la mănăstirea Radu Vodă.

Prin decizia Departamentului Trebilor din Lăuntru, dată pe baza decretului domnesc nr. 28 din 1837, se acorda Arhivelor Statului o încăpere la mănăstirea Mihai Vodă, „unde au fost mai înainte arhiva rusească”⁶.

După secularizarea averilor mănăstirești, pe baza raportului din 18 august 1864 prezentat de Cezar Boliac, director general al Arhivelor Statului, se dispune repartizarea mănăstirii Mihai Vodă ca local pentru Arhive și efectuarea restaurărilor necesare⁷.

După modeste amenajări ale chiliilor, începând din 1866, clădirea a servit pentru păstrarea documentelor Arhivelor Statului. În deceniul următor, tot în acest ansamblu, au fost adăpostite temporar și alte instituții ale statului. Astfel, în perioada premergătoare războiului de independență, aici au funcționat primăria de sector, vopseaua de verde și servicii ale Agiei (Poliția Capitalei). La preluarea, de către Arhivele Statului, clădirea se găsea într-un stadiu avansat de degradare. Ideile și soluțiile de renovare n-au ajuns însă să fie finalizate.

La începutul secolului al XX-lea, Dimitrie Onciul, director general al Arhivelor Statului, constatând dificultățile cu care s-au confruntat generațiile anterioare, procedează la adoptarea unui plan mai modest, dar mai eficient. Se declanșează lucrările de refacere a ansamblului „Mihai Vodă”, ce s-au desfășurat pe parcursul a două decenii. Din moștenirea arhitecturală a epocii lui Mihai Viteazul s-au păstrat nealterate numai pivnița din latura de apus, biserica și partea inferioară a turlei clopotniței din latura de est. Restul construcțiilor din laturile nord, vest și parțial, sud și est sînt din epoca lui Mihai Vodă, modificate însă la începutul secolului al XX-lea. La proiectul și execuția lucrărilor realizate după 1900 au contribuit arhitecții Nicolae Gabrielescu, Alexandru Băicoianu, Cristofi Cerchez și Petre Antonescu, care au asigurat consolidarea, conservarea și amenajarea edificiului, precum și înzestrarea cu noi instalații de apă, electricitate, pavaje, remiză pentru incendii, posturi permanente de pază ș.a. Concomitent cu executarea acestor lucrări, Primăria Capitalei a procedat la sistematizarea zonei, prin deschiderea unor artere de circulație și amenajarea terenului cedat de Arhive într-un parc public în care au fost amplasate busturile a doi dintre directorii generali ai Arhivelor Statului: B. P. Hașdeu și Dimitrie Onciul.

⁴ Mihai Cioranul, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu*, București, 1859, p. 72—73.

⁵ „Monitorul Oficial”, 1856, martie 12, p. 1—3.

⁶ Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru.

⁷ Arh. St. București, fond D.G.A.S.

Pe vatra fostei trapeze, demolată la 1907, s-a construit după proiectul arhitectului Petre Antonescu localul Muzeului Arhivelor Statului, între anii 1911—1914. Finalizarea acestei construcții a fost realizată între anii 1920—1924.

Lucrări de renovare la ansamblul Mihai Vodă au mai fost întreprinse după primul război mondial, când au fost înlăturate stricăciunile provocate de bombele căzute în imediata apropiere.

În perioada 1940—1943, concomitent cu lucrările de renovare, de amenajare a curții interioare, a fost construită de către Ministerul Apărării Naționale casa parohială.

Pentru cunoașterea trecutului acestei vetre de istorie, în anii 1953—1954, Institutul de arheologie a făcut cercetări de amploare, care au evidențiat urme materiale concludente ale prezenței și activității umane în ultimele trei milenii.

O acțiune importantă s-a întreprins în anii 1954—1956, când pe latura de est s-a ridicat tronsonul de clădire ce a asigurat închiderea patruleterului. În aceeași perioadă s-a realizat și renovarea ansamblului, transformarea curții din incintă în parcare.

VATRA DACICĂ

Cu ocazia săpăturilor organizate de Institutul de Arheologie al Academiei în anii 1953—1954, s-a constatat existența în trecut, în perimetrul ansamblului „Mihai Vodă”, a unei așezări dacice care a durat până la mijlocul secolului I e.n., când existența ei a fost subit întreruptă, probabil în urmă expediției romane la nordul Dunării.

Dacă din această așezare se îndeletniceau cu creșterea vitelor, agricultura și în mai mică măsură cu vânătoarea și pescuitul. Au fost descoperite locuințe ușor adâncite în pământ, cu vetre din lut ars, fără ornamente, fragmente de vase și obiecte. Vatra conservată în curtea localului Arhivelor Statului sub copertina special amenajată în 1954 se deosebește de celelalte construcții prin faptul că ea a fost lucrată cu grijă din pământ ars, patinată cu un strat de barbotină albă, avind formă pătrată și fiind ornamentală pe margine cu două șanțulețe, dispuse în linii paralele, la colțuri avind câte un mic cerc. Descoperirea oaselor de animale mici incinerate în această vatră ornamentală arată că ea servea ca altar pentru cultul localnicilor⁸.

În afară de aceste materiale, s-au mai descoperit aici resturi de ceramică lucrată cu mina, cu aspect negru-roșcat, de formă bitronconică, cu buza groasă îndreptată în afară, borcane cu aspect poros, ornamentate cu brîuri orizontale și castroane larg deschise în afară, cu buza puternic răsfrîntă spre interior.

S-au mai descoperit în săpături cupe cu sau fără picior, căni de formă bitronconică, din pastă fină, de culoare cenușie sau neagră-cenușie, lucrate cu roata.

⁸ Sebastian Morintz și D. V. Rosetti, *Din cele mai vechi timpuri și pînă la formarea Bucureștilor, în Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Editura Științifică, București, 1959, p. 28—30.

Prin caracterul de unicitate al vetrei, această așezare se înscrie în rîndul descoperirilor de referință ale arheologiei românești din ultimele deceni, constituind o valoroasă piesă de patrimoniu de importanță națională.

MUZEUL ARHIVELOR

Preocuparea pentru crearea unui muzeu care să prezinte publicului documente din tezaurul Arhivelor, pentru a sugera evoluția scrisului, a cancelariei, a modului de păstrare și valorificare a mărturiilor trecutului, a fost în atenția organizatorilor Arhivelor încă în cursul secolului al XIX-lea. În acest sens, era prevăzută în regulamentul de organizare al Direcției Generale a Arhivelor Statului, în timpul domniei lui Alexandru Ioan I. Cuza înființarea unui muzeu în care să fie reunite mărturiile semnificative ale trecutului. Pentru această idee au militat Gr. Manu, C. D. Aricescu, C. Boliac, B. P. Hașdeu, fără să-i dea contur datorită faptului că localul special destinat muzeului n-a putut să fie realizat. După 1900, Dimitrie Onciul procedează pe etape la declanșarea lucrărilor de modernizare a localului fostei mănăstiri Mihai Vodă. Întrucît clădirea de pe latura de sud, ce adăpostise trapeza mănăstirii, ajunsese într-un stadiu avansat de ruinare, se obține aprobarea de demolare în anul 1907. Pe acest loc, după proiectul arhitectului Petre Antonescu, a fost înălțat între anii 1911—1914 localul Muzeului Arhivelor Statului. Prin elementele de arhitectură ce valorificau tezaurul tradițiilor românești, ca și prin soluțiile noi de ordin constructiv, lucrarea completa zestrea edilitară a capitalei României. Anii primului război mondial întrerup lucrările de finisare a construcției. Ele au fost reluate după 1920 și încheiate în 1924, an în care s-a organizat, cu prilejul lucrărilor Congresului Internațional de Bizantinologie de la București, o amplă expoziție cu valori de tezaur. La 1 mai 1925 a avut loc inaugurarea oficială a Muzeului Arhivelor Statului, conform legii pentru organizarea Arhivelor Statului din același an, care, la articolul 14, prevedea organizarea expozițiilor permanente de documente, peceți, manuscrise, stampe etc. La 28 martie 1926 s-a deschis prima expoziție, în care au fost reunite documente de cancelarie păstrate în arhive și colecții particulare.

Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, aprecia rolul muzeului astfel: „Arhivele Statului au nu numai puțința, dar și datoria de a întreține în publicul mare cultul față de monumentele vechii culturi românești. Ele trebuie să organizeze expoziții permanente de documente, peceți, steme, miniaturi etc., care să dezvolte și să cultive interesul publicului mare pentru ca viața, faptele și cultura strămoșilor noștri să fie cît mai bine cunoscute”.

De la înființarea sa, în sălile muzeului s-au organizat numeroase expoziții, sesiuni științifice, simpozioane, seri culturale, care au evocat trecutul de luptă al poporului român pe baza mărturiilor din Arhive. Menționăm expozițiile referitoare la Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Unirea Țărilor Române sub Mihai Viteazul, Dimitrie Cantemir, Revoluția română de la 1848, Unirea Principatelor, răscoalele țărănești din 1437, 1784—1785, 1888, 1907, Marea Unire din 1918 ș.a.

Arhivele Statului, începînd cu anul 1969, au preconizat realizarea unor lucrări de amploare care să confere ansamblului Mihai Vodă calități

funcționale corespunzătoare cerințelor prezentului și viitorului cultural al capitalei. Se aveau în vedere pe de altă parte evenimente ca : împlinirea a 150 de ani de la înființarea Arhivelor Statului ca instituție modernă (1981) împlinirea a 400 de ani de la începerea zidirii Mănăstirii Mihai Vodă (1989) și altele. În acest context, au fost întocmite mai multe variante cu propuneri vizînd viitoarele funcționalități ale spațiilor existente prin care se preconizau acțiuni de prezentare a valorilor din Arhivele Statului, cinstirea lui Mihai Viteazul și a tuturor acelor care în decursul timpurilor au trudit aici contribuind în cele mai diverse forme la propășirea culturii poporului român, la promovarea idealului de unitate națională. Deziderate care din păcate n-au fost analizate de factorii ce ar fi putut menține, salva și afirma acest ansamblu ca adevărat mesager al trecutului pentru viitor.

Prezentarea citorva din aceste deziderate oferă posibilitatea ca, acum, la timpul prezent, să fie declanșate acele acțiuni care, conjugate, să permită readucerea bisericii pe vechea vatră, refacerea ansamblului și valorificarea lui pentru a deveni un valoros mesaj de cinstire a numelui lui Mihai Viteazul, a tuturor oamenilor iluștri ale căror biografii se împletesc cu aceste locuri evocatoare.

În continuare, prezentăm două memorii adresate forurilor competente, referitoare la soarta acestui ansamblu de arhitectură, precum și răspunsul primit recent de la Ministerul Culturii.

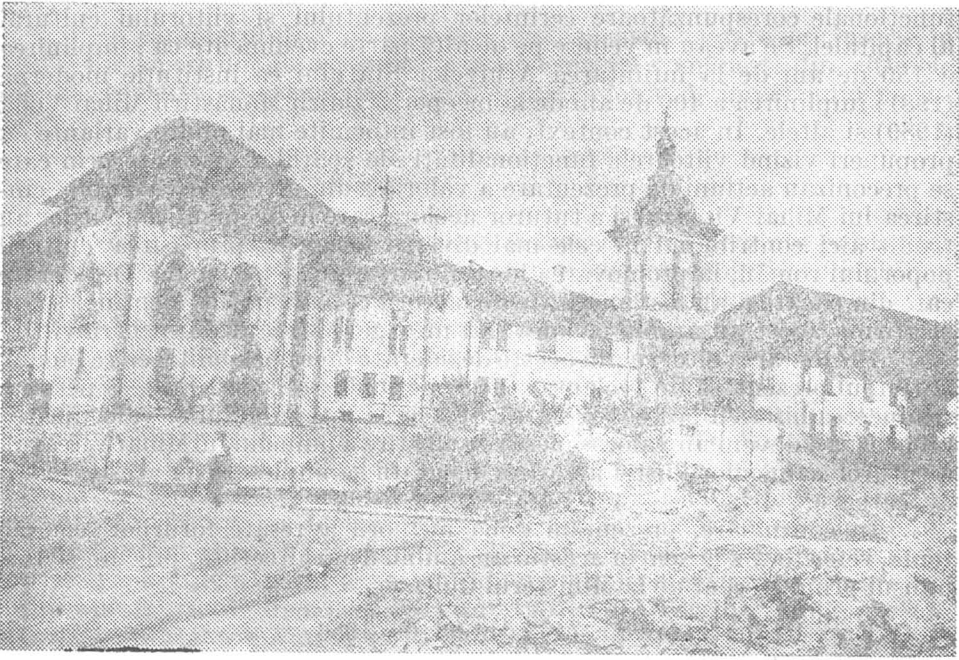
C. C. E. S. Registratura nr. 7453 din 03. 06. 1986

Tovarășe Vicepreședinte,

Procesul de reamenajare urbanistică a zonei Uranus a inclus și micul parc din vecinătatea fostului sediu al Arhivelor Statului. Acest parc a fost amenajat în anul 1927, cînd prin contribuția bucureștenilor, a foștilor elevi și colaboratori, au fost realizate două simboluri de cinstire la adresa lui Bogdan P. Hașdeu și Dimitrie Onciul. Solemnitatea dezvelirii a avut loc în toamna anului 1927, participînd cu acest prilej miniștrii, cercetători, studenți, elevi, un numeros public. Cu acest prilej președintele comitetului de inițiativă pentru realizarea celor două monumente le-a încredințat primarului capitalei. Busturile realizate de sculptorul Mihai Onofrei au devenit, în decursul anilor, familiare trecătorilor prin acest parc.

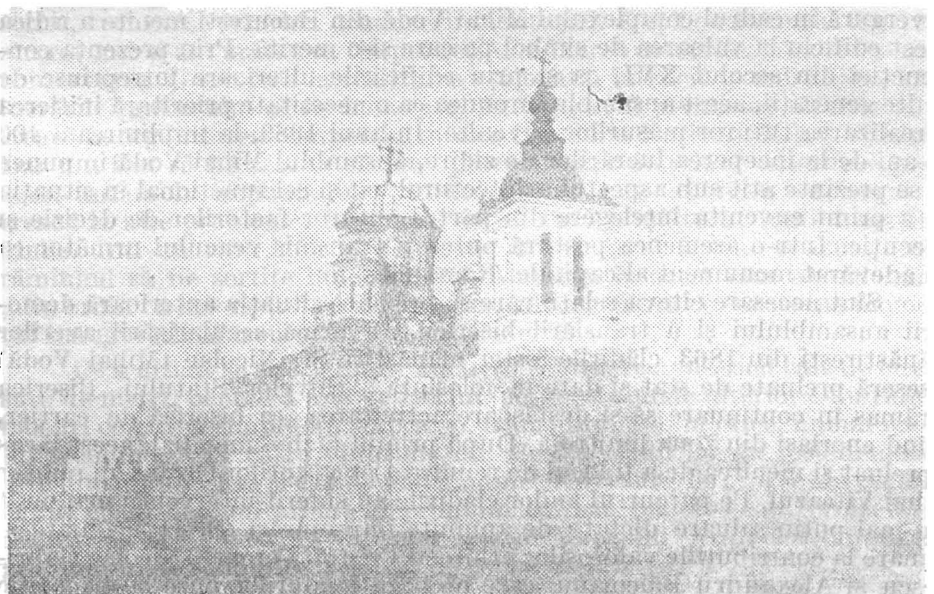
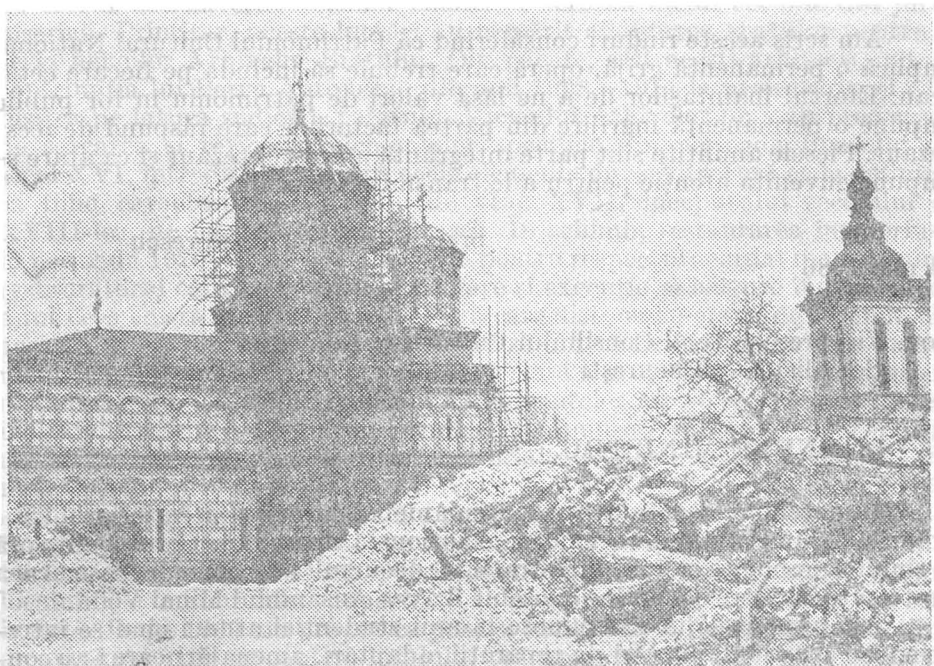
Prin declanșarea lucrărilor de transformare urbanistică s-a ridicat, în anul 1984, și problema acestor busturi. Din rîndul lucrătorilor din cadrul Arhivelor Statului s-a manifestat grija de a fi ridicate, adăpostite pînă la reanplasarea lor într-un spațiu adecvat. Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă a municipiului București a precizat că vor fi luate măsurile necesare. De la vorbă la faptă însă au intervenit o serie de factori punînd în primejdie integritatea lor. În prezent situația este următoarea: în plin șantier, cu buldozere, macarale, barăci ș.a. unul din busturi (D. Onciul) se află pe soclul său, iar cel evocîndu-l pe B.P. Hasdeu a dispărut împreună cu un rînd de pietre din zona superioară a soclului. Această situație te intrigă, după ce ai primit asigurările cele mai ferme că au fost luate măsurile de conservare a lucrărilor de artă plastică din zonă.

Starea de fapt implică luarea de măsuri urgente pentru recuperarea bustului B. P. Hasdeu, evacuarea bustului D. Onciul, desfacerea și numerotarea blocurilor de piatră care alcătuiesc soclurile.

194

Am scris aceste rânduri considerînd că Patrimoniul Cultural Național implică o permanentă grijă, operă care trebuie să includă pe fiecare cetățean. Efortul înaintașilor de a ne lăsa valori de patrimoniu în for public impune o permanentă îngrijire din partea factorilor care răspund de acest tezaur. Piese de amintire sînt parte integrantă a acestui tezaur și ca atare se impune cuvenita atenție pentru a le transmite viitorului.

prof. Virgiliu Z. Teodorescu

31 mai 1986

Tov. Vicepreședinte al Consiliului Culturii și Educației
Socialiste — București

DOMNULE MINISTRU,

În deceniile trecute capitala României se impunea atenției prin simbolurile arhitecturale de o valoare emoțională deosebită. Cornișa dreaptă a riului Dîmbovița a fost înzestrată în decursul veacurilor cu asemenea nestemate. Printre ele un loc deosebit îl avea Ansamblul Mihai Vodă.

Am avut prilejul să-l cunosc în anii studenției atunci cînd se întreprindeau o serie de lucrări de reparații, adaptări, amenajări care i-au conferit o ținută de decență în contextul prefacerilor urbanistice. În anul 1964 am revenit în ambianța acestor locuri pentru a-mi desfășura activitatea de zi cu zi în cadrul Muzeului Arhivelor. A fost prilejul de a cunoaște și aprofunda asupra stărilor de lucruri, a funcționalităților în perspectiva timpului.

Începînd din anul 1969 am militat pentru realizarea unor lucrări de anvergură în cadrul complexului Mihai Vodă din București menite a ridica acest edificiu la valoarea de simbol pe care și-o merită. Prin prezența construcției din secolul XVI, ca și prin edificările ulterioare întreprinse de multe generații, acest ansamblu impunea ca o necesitate prioritară inițierea și realizarea tuturor măsurilor cuvenite. În anul 1989, la împlinirea a 400 de ani de la începerea lucrărilor de zidire, ansamblul Mihai Vodă impunea să se prezinte atît sub aspectul arhitectural, cît și cel funcțional în situația de a primi cuvenita înțelegere din partea tuturor factorilor de decizie și execuție. Într-o asemenea postură putea fi transmis veacului următor ca un adevărat monument al capitalei României.

Sînt necesare cîteva relații care să prezinte situația anterioară demolării ansamblului și a translării bisericii. În urma secularizării averilor mănăstirești din 1863, clădirile fostei mănăstiri Sf. Nicolae (Mihai Vodă) fuseseră preluate de stat și date în folosința Arhivelor Statului. Biserica a rămas în continuare să-și desfășoare activitatea ca biserică de cartier, avînd enoriași din zona limitrofă. După primul război mondial acest lăcaș a preluat și menirea de a fi locul de reunire a purtătorilor Ordinului militar Mihai Viteazul. Pe parcursul anilor clădirile au suferit intervenții mai mult sau mai puțin saluare dictate de anumite împrejurări. De la neglijare și ruinare la contribuțiile valoroșilor arhitecți Cristofi Cerchez, Nicolae Gabrielescu și Alexandru Băicoianu, care pe baza fondurilor puse la dispoziție

au trecut la refacerea vechilor clădiri ce formau inelul cel mic din jurul bisericii. Prioritar, aceste lucrări au urmărit adaptarea spațiilor pentru a servi nevoilor Arhivelor Statului. Din păcate, atît acești arhitecți, cît și contribuția lui Petru Antonescu din anii 1908—1914 la proiectarea și edificarea pe latura sudică a palatului Muzeului Arhivelor nu s-au preocupat de salvarea și reținerea elementelor specifice din perioada finalului de secol XVI, introducînd de fapt acele elemente de arhitectură ce le definim ca fiind caracteristice finalului de veac XVII, începutului secolului al XVIII-lea, de factură brîncovenească. În schimb, restaurarea întreprinsă în perioada 1920—1941 este relevantă pentru respectul acordat momentului, restauratorul căutînd ca prin proiectare și execuție să asigure îndepărtarea a tot ceea ce era intervenție ulterioară care distona cu etapa de început. Pe această cale a reușit ca în mare măsură să obțină în final un valoros monument ce a devenit curînd o operă de referință a evoluției școlii românești de restaurare sub auspiciile Comisiei Monumentelor Istorice. Trecerea anilor, inclusiv urmările cutremurului din 1977, impuneau intervenții la restaurarea atît a bisericii, cît și a tuturor celorlalte clădiri ale complexului. Ultimele decenii, prin dezvoltarea Arhivelor Statului, au impus ca în anul 1960 să fie mutată Direcția Generală a Arhivelor Statului într-un alt local, aici rămînînd să-și desfășoare în continuare activitatea o serie de servicii care toate se confruntau însă cu o serie de dificultăți ce aveau urmări asupra localului, a materialelor depozitate și a oamenilor ce lucrau în această incintă. După 1969 am propus ca pentru anul 1989 să fie întreprinse acțiuni de amploare care să confere localului valoarea arhitecturală și funcțională ce o merită, pentru a deveni un centru național de evocare și cinstitie a lui Mihai Viteazul.

Analizînd fiecare spațiu al clădirilor, ca și curtea, împrejurimile, am preconizat atît funcționalitățile, cît și beneficiarii, toate menite spre a da acestor locuri aureola de respect ce o datorăm Unificatorului de Țară. N-au fost numai gînduri, cele preconizate fiind temeiul mai multor demersuri scrise, transmise ierarhic conducerii instituției. După cutremurul din 1977 am revenit și am arătat că timpul reclamă luarea măsurilor minime pentru conservarea și trecerea la realizarea eșalonată, întrucît în anii 1986—1987 lucrările șantierului să fie încheiate. Aceasta ar fi permis ca ulterior să se treacă la organizarea compartimentelor Centrului Național Mihai Viteazul. Dar n-a fost să fie așa. O tăcere prevestitoare de rele se așternuse peste acest ansamblu impunîndu-se tuturor celor care abordau subiectul să treacă la alte probleme. Începutul de an 1985 a înlăturat toate incertitudinile. Într-un ritm infernal s-au evacuat cele ce se puteau evacua, multe rămînînd să fie sortite buldozerului. Amintim în acest sens abandonarea „din ordin” a inscripției scrise pe o placă de marmură ce consemna momentul inaugurării Muzeului Arhivelor Statului.

Ce a urmat se știe. „Binevoitoarea” translare a bisericii cale de cîteva sute de metri, pentru a ajunge într-un perimetru unde ulterior s-au ridicat blocuri ce pur și simplu au sufocat-o, transformînd-o în orice, numai mesajul secolului XVI către viitorime nu. Restul clădirilor au fost demolate prin dinamitare. Era și cazul, cînd gîndim că atît zidurile groase ale vechilor chilii, cît și betonul armat al primului edificiu bucureștean, proiectat și realizat în acest mod, care fusese palatul Muzeului Arhivelor, impuneau prin gradul de soliditate realizat de constructorii lor.

Demersurile făcute pentru salvarea cel puțin a busturilor și soclurilor statuilor lui Dimitrie Onciul și Bogdan P. Hasdeu din parcul limitrof s-au lovit de totala indiferență pentru valorile de patrimoniu artistic și respectul cuvenit acestor înaintași ai culturii românești, precum și a efortului colectiv care cu decenii în urmă a contribuit la realizarea actului cultural.

Au trecut anii și pe locul fostului „deal” s-a amenajat prin nivelarea terenului parcul preconizat a fi plămînul natural al „Casei Republicii”. Nu punem în discuție aici oportunitatea ridicării în aceste locuri a edificiului, nici linia arhitecturii adoptate, nici proporțiile. Sînt probleme ce fac subiectul altor preocupări. Ani de zile mi-a revenit obsesiv întrebarea: ce au făcut cei ce aveau obligația morală și materială să-l consilieze pe unicul om care putea lua o asemenea hotărîre de a îndepărta prin rășuire un loc evocator al glorioasei domnii a lui Mihai Viteazul? Mai mult, m-am întrebat adeseori de ce nu au putut „conviețui” vechiul edificiu împreună cu „magnifica” construcție menită să eternizeze o „epocă”.

Toate au trecut și acum sîntem la momentul analizei. Ce-i de făcut? se întreabă fiecare pentru numeroasele „moșteniri”. Soluții numeroase rețin atenția. Lista priorităților este mare, posibilitățile financiare sînt limitate. Într-un asemenea context îndrăznesc să fac următoarele propuneri:

a) Pentru anul 1991, cînd se vor împlini 400 de ani de la terminarea lucrărilor din etapa I, împlinite de Mihai, banul Craiovei, la București, pentru ridicarea mănăstirii Sf. Nicolae să acționăm pentru readucerea bisericii pe „vechea” vatră. Tehnic o vor rezolva cei competenți, prin traducere, ridicare, tăiere, folosindu-se eventual soluții interne și internaționale definite printr-un concurs. Cu bunăvoință și o bună acțiune de propagandă se vor găsi și resursele imperios necesare. Într-o primă etapă ar urma ca biserica readusă la locul cuvenit să fie „înălțată” pe o structură de beton armat ce va permite ulterior aducerea unei mase de pămînt care să sugereze vechea cotă de înălțime.

b) Pentru finalul secolului și începutul veacului XXI să fie prevăzută ridicarea edificiilor care să sugereze zidurile ansamblului Mihai Vodă. În aceste spații ar urma să se reunească valorile informaționale referitoare la ilustrul înaintaș, precum și cinstirea tuturor acelor care în decursul veacurilor au trudit și contribuit în aceste locuri la propășirea culturală a neamului românesc.

Dacă veacul trecut, în alte condiții, a putut promova formula „Dați un leu pentru Ateneu”, cu răsunetul și eficiența materializate ca moștenire pentru viitori, sînt convins că printr-o acțiune concertată și acest obiectiv cu profunde rezonanțe pentru fiecare român ar găsi înțelegerea și sprijinul material necesar. Acest sacrificiu material s-ar putea considera ca un monument demn pentru cinstirea lui Mihai Viteazul, la împlinirea a patru veacuri de la realizarea Unirii tuturor românilor.

Prof. Virgiliu Z. Teodorescu

8 ianuarie 1990

Domnului ministru al Culturii — București

România
Ministerul Culturii
Cabinetul Ministrului
nr. 166 din 13. 03. 1990

Domnului prof. VIRGILIU TEODORESCU
Str. Aliorului nr. 2, bloc D 13, sc. 3, ap. 33
Bucureşti, Sectorul 4, cod 75598

La propunerile formulate în scrisoarea dumneavoastră, atât de documentată prin datele istorice pe care ni le furnizaţi, privitoare la trecutul Ansamblului monumental, istoric şi de arhitectură „Mihai Vodă” din Bucureşti, vă comunicăm următoarele :

Reăducerea pe „vechea vatră” a Bisericii „Sf. Nicolae”, aflată în prezent în condiţii cu totul necorespunzătoare pentru bună punere a sa în valoare, se poate realiza prin soluţia preconizată de dumneavoastră sau prin alte soluţii tehnice care deja s-au prefigurat de către specialiştii, mai precis prin deplasarea blocului de locuinţe şi magazine care obturează calea de translaie către fostul amplasament iniţial. În această situaţie se impune, desigur, în mod justificat, să se procedeze şi la refacerea — reconstituirea clădirilor componente ale incintei fostului ansamblu, cu o destinaţie funcţională precisă.

Am reţinut ambele probleme cu interes, ele urmînd să fie analizate şi discutate de către Comisia monumentelor şi siturilor istorice, organismul naţional competent a decide în acest domeniu, căreia îi vor fi înaintate în acest sens propunerile dumneavoastră.

Adjunct al ministrului,
Coriolan Babeti

Apelul românilor din satul transilvănean Boholț la tezaurul arhivistic al Țării Românești (1833)¹

TUDOR MATEESCU

Valoarea probatorie a documentelor scrise a impus din cele mai vechi timpuri grija pentru păstrarea acestora, ca și căutarea lor, pe toate căile posibile, în caz de nevoie. Am arătat cu alt prilej cum, la 1839, românii din Mohu, de lângă Sibiu, aflați în proces cu sașii din câteva sate învecinate, care urmăreau să le cotopească pământurile „prin niște hîrtii după vremi neltite cu vicieșug”, trimiteau delegați la București pentru a găsi vreun act referitor la hotarele moșiei satului lor. Neavînd dovezi scrise pentru apărarea drepturilor lor și „nemaivînd într-altă parte nici o nădejde”, ei sperau să le afle la instituțiile păstrătoare de documente din Țara Românească, în primul rînd la Arhiva Statului. Jalba lor, impresionantă prin frumusețea limbajului și mai ales a sentimentelor pe care le exprimă, n-a putut avea, din păcate, un rezultat pozitiv, dar ea reflectă, în mod direct, un aspect interesant al legăturilor, niciodată întrerupte, dintre românii din Transilvania și cei din „țară”, speranța lor că singurul ajutor la nevoie îl vor putea găsi numai la frații de dincolo de munți¹.

A est caz nu a fost singular. De curînd ne-au căzut în mină două jalbe similare² ale locuitorilor din Boholț, sat mare românesc din Țara Făgărașului³. În martie 1833, așadar cu șase ani înaintea celor din Mohu, doi trimiși ai satului, Oprea Răcneală și Ion Găină, veneau la București, unde se adresau în scris Agenției austriece (K. K. = chezarocrâiască) cu rugămintea de a fi ajutați pentru găsirea în arhiva Mitropoliei Țării Românești a vreunui document referitor la moșia satului lor. Aveau neapărată nevoie de un astfel de act deoarece se aflau în proces cu sașii din satul vecin, Șoars, care vroiau să le cotopească pămîntul. Situația era așadar identică cu cea de care se vor izbi și românii din Mohu peste cîțiva ani. Sașii îi învinuiau că nu le sînt „cărțile de stăpînire bune”, urmînd să-i scoată „din tot hotarul afară” și să le cuprindă moșia care fusese a satului Boholț „din moși și strămoși”. În arhivele de la Alba Iulia (Bălgrad), unde merseseră în nădejdea că vor afla vreun hrisov care să-i ajute în pricina lor, nu găsiseră decît niște cîpii pe care, așa cum rezultă din jalbă, ei le utilizaseră deja. Primiseră învoire de la guberniul Transilvaniei, întărită și de

¹ Tudor Mateescu, *Un apel al unor români transilvăneni la tezaurul arhivistic al Țării Românești (1839)*, în *Ștefan Mateș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 153–155.

² Mulțumim și pe această cale colegului Marcel D. Ciucă pentru bunăvoința de a ne fi semnalat una din aceste două jalbe.

³ Pe la 1760–1762, satul Boholț (germ. *Buchholz*) era format din 232 de familii românești. [Virgil Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760–1762*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, III (1924–1925), Cluj, 1926, p. 697].

curtea de la Viena, pentru a se adresa Mitropoliei de la București în vederea găsirii unor acte originale ⁴.

Această încercare a sătenilor din Boholț nu era lipsită de orice teimei iar speranța lor avea o anumită îndreptățire. Într-adevăr, la mitropolie exista o arhivă generală a țării ⁵, constituită poate încă din secolul al XVI-lea, în mod sigur de pe la mijlocul veacului următor, așa cum reiese dintr-un document din ianuarie 1652 ⁶. Acolo se depuneau actele de interes deosebit, atât ale statului, cât și ale particularilor ⁷, multe dintre ele fiind salvate astfel de la o pieire sigură. La 27 februarie 1825, mitropolitul Dionisie Lupu, aflat atunci în Transilvania, scria despre bunurile de preț ale Mitropoliei de la București: „odoarele și sineturile acesteia și „documenturile țării”. Ele fuseseră în primejdie în cursul evenimentelor din 1821, de aceea mitropolitul luase cu sine o parte din ele, punându-le sub protecția guvernului Transilvaniei ⁸. În orice caz, existența unei arhive generale la Mitropolia Țării Românești era bine cunoscută peste munți, dovadă și faptul că românii din Boholț fuseseră sfătuiți să-și caute acolo actele doveditoare, chiar de către „vlădica” (episcopul catolic) de la Alba Iulia ⁹. Peste câțiva ani va fi cunoscută în Transilvania și existența instituției Arhivelor Statului de la București, înființată în 1831, la care vor apela, în același scop, românii din Mohu.¹⁰

La 13 martie 1833, Agenția austriacă trimitea, în original, jalba celor doi români din Boholț, făcută în numele întregului sat, la Logofeția Dreptății, cu rugămintea „de a pune pricina această a jeluitorilor în căzuta orînduială, unde se cuvine, spre a se căuta la sfînta mitropolie asemenea hrîsov” ¹¹. Peste cîteva zile, la 16 martie, Logofeția Dreptății trimitea o copie de pe această jalbă ocîrmuitorului mitropoliei ¹², rugîndu-l a face cuvenita „punere a calei” ¹³. În răspunsul acestuia, de la 20 martie 1833, se arăta însă că, cercetîndu-se „toate hrîsoavele și condicile vechi cîte să află în arhiva mitropolii, nu s-au găsit asemenea hrîsov pomenitor de ținutul Ardealului”. Interesantă este mențiunea următoare, deși fără legătură cu obiectul jalbei celor din Boholț: „Iar în hîrtille Mănăstiri(i) Tîsmeții s-au găsit niște hrîsoave ale lui Jicmon, craiul Ardealului și unul al lui Ștefan despot, precum și altul a(1) lui Ianoș, domnul Ardealului, și toate acestea pomenitoare numai de niște moșii ale acestii mănăstiri, care unile sînt în Țara Sirbească și altele la Poarta de Her și acum nu să stăpînesc de

⁴ Arh. St. Buc., fond Logofeția Dreptății, dosar 8283/1833, f. 4. (Vezi anexa 1).

⁵ Arhian Sacerdoțeanu, *Arhiva generală la Mitropolie*, în „Revista Arhivelor”, VII (1947), nr. 2, p. 393–394.

⁶ Idem, *Unde se păstrau vechile acte normative în Țara Românească*, în „Revista Arhivelor”, anul L(1973), vol. XXXV, nr. 2, p. 176–177.

⁷ *Ibidem*, p. 179–181. Vezi și Tudor Mateescu, Marcel Ciucă, *Arhiva generală a Țării Românești*, în „Revista Arhivelor”, anul LXII (1985), vol. XLVII, nr. 2, p. 213 și urm.

⁸ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment, I, vol. IV, București, 1891, p. 323.

⁹ Arh. St. Buc., fond Logofeția Dreptății, dosar 8283/1833, f. 4.

¹⁰ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 153.

¹¹ Arh. St. Buc., fond Logofeția Dreptății, dosar 8283/1833, f. 1.

¹² După scoaterea din scaun a mitropolitului Grigorie (între 10 februarie 1829 și 22 august 1833), stăpînirea îl numise ocîrmuitor al mitropoliei pe Neofit, episcopul Rîmnicului. Vezi Niculae Șerbănescu, *Mitropolia Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVII (1959), nr.7–10, p. 808–810.

¹³ Arh. St. Buc., fond Logofeția Dreptății, dosar 8283/1833, f. 2.

mănăstire”¹⁴. Este vorba, desigur, de privilegiile acordate mănăstirilor Vodița și Tismana de Sigismund de Luxemburg la 1418, 1419 și 1428¹⁵, Ștefan Lazarevici la 1406¹⁶ și Iancu de Hunedoara la 1444¹⁷, documente care se păstrau atunci în arhiva generală de la mitropolie.

Sătenii din Boholt primiseră așadar la jalba lor un răspuns negativ. Ei nu-și pierduseră însă cu totul nădejdea și, în iunie același an, întreprind o nouă încercare de a găsi în Țara Românească vreun hrisov referitor la moșia satului lor. Oprea Răcneală, care fusese delegat și prima oară, vine din nou la București, de data aceasta însoțit de Moise Pipelea. Ei adresează Agenției austriece o nouă jalbă, rugându-se să fie ajutați să li se caute documentele trebuincioase încă o dată la mitropolie, dar și la alte instituții, ca și la mănăstirile din țară¹⁸. Fuseseră informați de „domnii” de la Alba Iulia că Mihai Viteazul, la plecarea din Transilvania, ar fi luat cu el o „mulțime de cărți răspunzătoare pentru hotărârile moșiilor de acolo”. Adăugau, în final, că, dacă nici de această dată nu li se vor găsi actele de care aveau nevoie, vor fi „cu totul de perit”¹⁹.

Agencia se adresa din nou, la 6 iunie 1833, Logofetei Dreptății, trimițându-i și cea de a doua jalbă în original, cu rugămintea de a li se îngădui jeluitorilor căutarea în arhive²⁰. La rîndul ei, Logofetea Dreptății apelează la Logofetea Princinilor Bisericești, careia îi transmite jalba pe data de 9 iunie²¹. Peste trei zile, aceasta era nevoită să dea tot un răspuns negativ, arătînd, printre altele, că „într-atîta sumă de ani”, la mulți „să vor fi pierdut din pricina nestatorniciei vremurilor documenturile moșiilor”²². Apelul sătenilor din Boholt la tezaurul arhivistice al Țării Românești se solda așadar cu un nou eșec, ceea ce va fi influențat, desigur, și rezultatul procesului lor²³. Trebuie reținută însă speranța acestor români transilvăneni, pe care și-o îndreptau în momentele grele spre „țară”²⁴, și nu credem că greșim socotind acest fapt drept un aspect al conștiinței lor naționale.

¹⁴ Ibidem, f. 3.

¹⁵ *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească, vol. I, București, 1966, p. 88–90, 92–95, 118–122.

¹⁶ Ibidem, p. 67–70.

¹⁷ Ibidem, p. 168–171.

¹⁸ Despre documentele care se păstrau la mănăstiri, vezi Tudor Măteescu, Marcel Ciucă, *Mănăstirile din Țara Românească și Moldova cu locuri de depunere a documentelor*, în „Mitropolia Olteniei”, XXXVII (1985), nr. 5–6, p. 445 și urm.

¹⁹ Arh. St. Buc. fond Logofetea Princinilor Bisericești, dosar 1520/1833, f. 3. (Vezi anexa 2).

²⁰ Ibidem, fond Logofetea Dreptății, dosar 8283/1833, f. 6.

²¹ Ibidem, f. 7.

²² Ibidem, f. 8.

²³ Sensul real al zicalei românești „Cine are carte are parte” privește tocmai cîștigul de cauză pe care-l obține în justiție numai cine prezintă un act probatoriu, carte avînd aici înțeles de document.

²⁴ Tudor Măteescu, *op. cit.*, p. 154.

1

1833 (martie), (București). Jalba locuitorilor satului Boholt, Transilvania, către Agenția austriacă, prin care roagă să fie ajutați pentru a găsi în arhiva Mitropoliei Țării Românești documente privitoare la moșia acestui sat.

K. K. Aghenție

Plecată jalbă.

Jăluim cinstiti(i) aghenții că noi, sătenii rumâni din Boholta* Ardealului, din scaunul Cincului, aflindu-se acolo în judecată cu vecinii noștri sași din satul Șoarișu **, tot din numit(ul) scaun, și în piigonire între noi pentru un ștuc *** de moșie asupra vitiloi noastre de hiană, s-au înlins judecata noastră pînă la înalta crăiască guberniile din Ardeal, fiindcă acei râi vecini sași, văzindu-să în putere(a) lor, să muncesc de a ne cotropi moșia cu totul, cu toată vechea stăpire a noastră de acea moșie ohavnică anume Șaurii, scoborindu-se fiind la satul nostru din moși și strămoși, învăluindu-ne pînă judecăți cu cuvint că nu ne sint cărțile de stăpînire bune și voesc a ne scoate din tot hotarul afară. De la înalta guberniie ne-am îndreptat, spre mai tare dovadă, la Bălgrădu Ardealului a ni să căuta hotaru(i) și pînă hrisoavele ce se allă acolo, unde ducîndu-ne și căutînd s-au găsit niște copii în arhifuri la numele satului nostru, drese mai din vreme pentru acoperirea dreptului nostru. Pentru această pricină ni s-au dat și rezoluție de la guberniie și înaltă poruncă de la înălțata curte K. K. ca să căutăm de a găsi adevăratele hrisoave de această zisă moșie, precum ni s-au zis de la părintile vîdica din Beligrad ca să venim aici la sfînta mitropolie, prin cinstita aghenție, de a să căuta asemenea hrisove în arhifa sfînti(i) mitropolii, căci trebuie să fiie cele adevăratele documentu(i) de aceste hotară acôlb, după vremea cînd stăpinea(ul) tucii pînă în Mureș ****, că și aceste hrisoave ce sint copii în Beligrad tot de aici de la sfînta mitropolie după cele adevărate sint date în Beligrad.

Pentru aceia am alergat către cinstita K. K. cu plîngere de a mijloci unde să cuvîne spre a aiăta prea sfîntii sale mitropolitului de acum pentru a să milostivi și a porunci de a să căuta în arhifuri acest fel de hrisov sau document de încredințare pentru hotarul Boholta *, ce-i zice ungu-rește Pecicafolea, și găsîndu-să să ni se dea o copie adevărită ca să putem dobîndi pămîntul nostru împotriva acelor răjmași sași ce cu feluri de mijloace umblă să ne dărapene, lăsîndu-ne cu lacrimi pe obraz. Sintem ai cinstitei K. K. Aghenții.

Prea plecați

Sătenii din Boholta*

Oprea Răcneală

Ion Găină

sudiți K.K. din

Boholțu*

trimiși vechii din
partea a tot satul
acestuiia

Arh. St. Buc., fond Logofetia Dreptății, doar 8283/1833, f. 4. Original.

2

1833 (iunie), (București). Jalbă a locuitorilor satului Boholt, Transilvania, către Agenția austriacă, prin care roagă să fie ajutați pentru a găsi în arhivele mitropoliei, instituțiilor de stat și mănăstirilor din Țara Românească documente privitoare la moșia acestui sat.

Cinstiti(i) K. K. Aghenții

Prea plecată jalbă

Cu mare plîngere jăluim cinstiti(i) Chezaro crăeștii Aghenții că noi sintem veniți din ținutul Ardealului, scaunul Cincul Mare, cu scrisori de la înălțata gubernie și cu rezoluție de la prea înalta Austiie a căuta niște scrisori vechi reăspunzătoare pentru hotărăle satului nostru

* Recte Boholt.

** Recte Șoars.

*** Aici cu sensul de bucată, parte.

**** Afirmatie eronată.

Boboț, fiindcă sintem în pricină de judecată cu alte sate de națiunul săsese ce sint rezași cu noi, pentru care scisori domni(ți) noștri de la cetatea Bălgradului ne-au povățuit a veni aici, zicind că, în fuga lui Mihai vodă Basarabul în Țara Românească, de la patru județe de acolo s-ar fi adus aici mulțime de cărți, răspunzătoare pentru hotarile moșiilor de acolo. Pentru acci fierbinte năzuim la mila cinstitei aghenții a fi arătat(ă) această ticăloasă plingere a noastră prea milostivilor dumnealor boerilor și divanurilor ca, unde s-ar chibzui că s-ar putea găsi așa scrisori, avind slobozenic a putea căuta la sfânta mitropolie sau pe la inaltele divanuri și pe la alte sfinte mânăstiri în cele mai vechi condicii, că de no vom găsi așa scrisori sintem cu totul de peit. Și cum va fi mila cinstitei aghenții asupra ticolșii noastre, fiind ai cin- stitei aghenții.

prea plecați

Oprea Răgnilă*, Moisi Pipelea, sudiți K. K.

Arh. St. Buc., fond Logofeția Pricinilor Bisericești, dosar 1520/1833, f. 3. Original.

R É S U M É

Appelant en justice leurs voisins „saxons” (population d'origine allemande établie au XIIIe et XIVe siècles dans certaines régions de Transylvanie), qui voulaient envahir leur terrie, les Roumains du village Boboț (Pays de Făgăraș) ont envoyé des délégués à Bucarest, deux fois au cours de l'année 1833, afin de chercher des documents concernant leurs domaine. Les investigations entreprises en ce sens, surtout au palais métropolitain, où on avait conservé les archives du pays, n'ont pas abouti à un résultat concret.

L'appel, qui ne fut pas le seul, constitue une preuve des relations ininterrompues, sur tous les plans, des Roumains de Transylvanie avec leurs frères de par-delà des Carpathes.

P R E C I S

Bringing to law their neighbours, the Transylvanian Saxons, who wanted to take possession of their land, the Romanians from Boboț (Făgăraș Country) sent twice their representatives to Bucharest for searching documents concerning their land, during 1833. The investigation organized with that end in view, especially at the metropolitan church, where were preserved the main archives of the country failed. The appeal, which was not the only one, constitutes an argument of the permanent relations, in all respects, of the Romanians from Transylvania and their brothers from Wallachia.

Sistemul funciar otoman

TAHSIN GEMIL.

Ca în toate statele feudale, sistemul funciar a reprezentat baza întregului edificiu al puterii politico-militare otomane. Atîta vreme cît acest sistem a funcționat fără defecțiuni majore, el s-a dovedit de natură să susțină și să dinamizeze politica otomană de expansiune continuă. Deteriorarea sistemului funciar otoman a constituit factorul esențial care a dus la criza generală și, apoi, la procesul ireversibil al prăbușirii puterii otomane.

Este firească, așadar, atenția specială pe care juriștii și cronicarii otomani din trecut au acordat-o permanent analizării și perfecționării sau redresării acestui sistem, după cum istoricii turci de astăzi caută în tradiția funciară otomană rădăcinile evoluției social-economice și juridico-morale ale țaranului din Turcia actuală.

* Recte Răcneală.

Problema prezintă însemnătate și pentru istoria României, dat fiind faptul că în ținuturile istorice românești administrate cîndva de Poarta otomană (Dobrogea, Bugeac, Banat, Bihor etc.) a fost aplicat același sistem funciar. Din capul locului trebuie făcută însă precizarea că legislația funciară otomană a fost elaborată și aplicată ținîndu-se seama de tradiția locală în această materie. Ori, nu cunoaștem decît cîteva reglementări funciare referitoare la unul sau altul din ținuturile românești mai sus enumerate. Fără îndoială, în arhivele turcești se află multe asemenea documente, de natură să releve particularitățile regimului funciar otoman practicat în aceste ținuturi. Numai după depistarea și studierea lor — desigur, în coroborare cu datele amănunțite cuprinse în condicile de recensămînte fiscale și funciare (pe care, de asemenea, nu le cunoaștem încă) — va fi posibilă cunoașterea temeinică a situației economico-sociale, în timp și spațiu, a provinciilor românești administrate în trecut de Poartă. Această întreprindere se impune cu prioritate, nu numai din nevoia strict științifică de a cerceta trecutul, încă prea puțin știut, al acestor teritorii, ci și din necesitatea de a studia unitar istoria întregului spațiu românesc. Pînă atunci, demersul nostru nu va putea depăși nicidecum cadrul îngust al cunoașterii parțiale și al judecăților de valoare incomplete.

Sistemul funciar otoman s-a bazat, înainte de toate, pe principiul că pămîntul trebuie să se afle sub controlul direct al statului. Ca și toți predecesorii lor turco-mongoli, otomanii au socotit drept al statului (*beylic*) toate terenurile agricole din țările cucerite de ei. Cum statul se confunda atunci cu dinastia conducătoare, întregul teren agricol era în proprietatea familiei domnitoare. Numai că, spre deosebire de predecesorii lor turco-mongoli și islamici, otomanii au vegheat, de la bun început, cu cea mai mare strictețe la indivizibilitatea atît a autorității centrale, cît și a teritoriului statului. Altfel spus, puterea temporală și cea teritorială erau concentrate la otomani în persoana sultanului domnitor. Aici rezidă, de altminteri, explicația fundamentală a istoriei statului otoman, singurul organism politic din lumea turco-mongolă și islamică cu o viabilitate istorică atît de mare.

Sistemul funciar otoman, cunoscut mai bine sub denumirea de „regimul timariot”, a fost de origine sasanidă și de inspirație islamică. Mai precis, osmanliii au adoptat sistemul *ikta*, pe care l-au preluat direct de la ilhanizi și selgiukizi. O influență a exercitat în acest sens și instituția bizantină a *pronojei*, fără a fi însă de prea mare însemnătate.

În accepțiune largă, sistemul funciar otoman sau regimul timariot a însemnat transmiterea către o persoană a dreptului de a strînge veniturile, în întregime sau în parte, dintr-un teren agricol bine delimitat, în schimbul slujbei sale credincioase față de sultan. Se înțelege că cedarea condiționată a acestui titlu de posesiune se făcea din partea autorității de stat, care deținea titlul de proprietar al întregii suprafețe agricole a țării. Acest sistem a stat la temelie întregii organizări provinciale otomane, atît din punct de vedere militar, cît și din punct de vedere administrativ și financiar. Tocmai de aceea, una din grijile de căpetenie ale statului otoman era evaluarea cît mai exactă a întregului teren agricol aflat în stăpînire sa absolută. Îndată după ocuparea unui teritoriu, otomanii

luau în evidență toate sursele de venituri, procedind la un recensământ sistematic și amănunțit al terenului agricol, al locuitorilor, animalelor, pădurilor, pășunilor, apelor, localităților, minelor etc. Apoi, întregul teritoriu astfel inventariat era împărțit în domenii mai mult sau mai puțin întinse. Acest procedeu se numea *tahrir* (înregistrare) și a fost de importanță fundamentală în toate statele turco-mongole. Având în vedere instrucțiunile de *tahrir* din veacul al XV-lea, prof. H. Inalçik a stabilit modalitatea și succesiunea acestei operații primordiale în sistemul funciar și financiar otoman¹.

Împuternicitul desemnat pentru îndeplinirea unei asemenea misiuni, denumit *tahrir emini*, însoțit de unul sau mai mulți secretari, aleși dintre cei care cunoșteau situația și limba ținutului supus recensământului, proceda metodic, având grijă să nu omită nici o persoană și nici cea mai mică sursă de venit. În fiecare localitate, eminelul aduna populația satului sau a cartierului de oraș și, cu ajutorul fruntașilor locali, căuta să stabilească cu exactitate starea economică și juridică a așezării și a fiecărui locuitor în parte. Erau cercetate, cu cea mai mare atenție, vechile legi și uzanțe locale în materie fiscal-juridică, precum și actele emise în acest sens de autoritățile anterioare. Locuitorii capabili de muncă, adică cei în stare să producă venit (capii de familie), erau înregistrați cu nume și patronim, împreună cu lotul de pământ sau sursa de venit pe care o posedea fiecare. Țăranii erau împărțiți în șapte categorii, în funcție de starea lor materială: 1. cei care dețineau un teren agricol de mărimea unui *çiftlik* (60—150 dönüm = 6—15 ha); 2. cei care aveau jumătate din această unitate funciară; 3. mai puțin de jumătate, căsătoriți și 4. necăsătoriți; 5. căsătoriți fără pământ; 6. necăsătoriți fără pământ și 7. văduve. La fel era înregistrată și populația urbană care se ocupa cu agricultura. Erau scutiți de dări (deci nu erau înregistrați) cei incapabili de muncă (bătrini, invalizi, femei și copii), precum și preoții. Valoarea unui lot de pământ sau a oricărei alte surse de venit era stabilită făcându-se media veniturilor produse în ultimii trei ani. Condiții separate erau întocmite pentru capitația (*cizye*), plătită de creștini, ca și pentru taxele extraordinare (devenite însă regulate) numite *avariz*.

Eminelul de recensământ acorda o atenție specială cuncașterii vechiului sistem fiscal din acel ținut, căci ele erau, în mod obișnuit, adoptate sau adaptate de către otomani, bineînțeles dacă nu contraveneau legislației islamice. În orice caz, la începutul condiții de conscripție a ținutului erau expuse datele tradiției fiscale locale.

O asemenea condică amănunțită, numită *mufassâl defteri*, după ce era întărită de sultan, cutuma fiscală locală explicit prezentată la începutul ei capătă putere de lege, devenind „Codul legislativ” (*Kamunname*) al acelui ținut. Apoi, o parte din sursele de venituri înregistrate în această „condică amănunțită” erau reținute ca domenii imperiale (*has-i hümayun*), iar restul era împărțit în fiefuri de diverse mărimi, denumite *timar*. Acum era întocmită o altă condică, numită *icmâl defteri* (condică rezumată), în care erau menționate timarurile și posesorii lor. Și această condică trebuia să fie confirmată de sultan.

¹ Halil Inalçik, *Suret-i defter-i şançak-ı Arnavud*, Türk Tarih Kurumu, Bannevi, Ankara, 1954, p. XVII-XXIII.

Aceste conșcripții erau repetate la începutul domniei fiecărui sultan și atunci când interveneau modificări importante în compoziția și valoarea surselor de venituri ale unei provincii. De obicei, se proceda la un nou recensământ după 30 de ani.

Sint dovezi clare că recensământul a fost practicat de mongoli încă de la jumătatea secolului al XIII-lea și de otomani începând cu secolul al XIV-lea. Avînd, valoare oficială, condica de recensământ (*tahrir*) era păstrată în două exemplare, unul la centru, în cancelaria divanului imperial, iar celălalt în cancelaria beilerbeului acelei provincii.

Sultanul otoman se purta așadar ca un adevărat senior, care, după ce își rezerva domeniul senioral (hasul împărătesc), împărțea restul vasalilor săi, în funcție de rangul fiecăruia. Potrivit calculului lui Omer Lütfi Barkan, valabile pentru domnia lui Süleyman Magnificul, hasul împărătesc reprezenta, de obicei, cam 1/3 din întregul teritoriu înregistrat într-o condică². Veniturile hasurilor împărătești erau utilizate, în primul rînd, pentru plata soldelor oștenilor „robilor de Poartă”, precum și pentru întreținerea palatului. Hasul împărătesc se bucura de imunitate, ceea ce a reprezentat o permanentă atracție, atît pentru țărani, cît și pentru tirgoveji. De asemenea, este de notat faptul că hasurile împărătești erau implantate în locurile cele mai însemnate din punct de vedere economic și strategic.

Fiefurile condiționate de slujbă credincioasă, în primul rînd de ordin militar, erau de trei categorii, în funcție de valoarea veniturilor pe care le produceau: *has*, *zeamet* și *timar*.

Hasul (a nu se confunda cu „hasul împărătesc”) producea un venit anual mai mare de 100 000 akçe. El era acordat vizirilor, beilerbeilor și sangeacbeilor, adică virfurilor ierarhiei militaro-administrative otomane. O particularitate foarte importantă a hasului era aceea că el depindea de funcție, pe cînd *zeamet*-ul și *timar*-ul erau legate de persoană. Este de la sine înțeles că hasul cuprindea locurile cele mai valoroase dintr-o provincie. Administrația hasului se afla în mîna unui împuternicit local, denumit *kethüda* sau *voyvoda*. Cu timpul, s-au format adevărate dinastii de astfel de administratori, care au reușit să acapareze însemnate bunuri materiale, inclusiv întinse terenuri agricole, și, desigur, influență mare pe plan provincial.

Conținutul regimului funciar otoman era dat însă de categoriile *zeamet* și *timar*, care formau cea mai mare parte a fiefurilor feudale condiționate de slujbă credincioasă. *Zeamet*-ul producea un venit anual între 20 000 și 100 000 akçe iar *timar*-ul sub 20.000 akçe. Posesorii de *zeamet* și *timar* se numeau *sipahî*, constituind forța militară principală care a asigurat cuceririle otomane de pînă la jumătatea veacului al XVI-lea. Titlul de posesiune al unui *zeamet* sau *timar* era ereditar, ceea ce era menit să împiedice ascensiunea elementelor din păturile de mai jos ale societății otomane. Potrivit principiului „fiul de re'aya este re'aya”, legislația otomană nu acorda decît scutiri de dări acelor grupuri sau elemente din re'aya care îndeplineau importante servicii militare, ca, de pildă, pазirea trecătorilor (*derbençilik*). În același sens, trebuie înțeleasă și includerea în pătura militară

² Omer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğun bütçelerine ait nollar*. „İktisat Fak. Mec.”, XV, nr. 1-4, 1954, p. 238-277.

suprapusă otomană, a vechii aristocrații creștine din Balcani. Denumiți *voynuk* sau *martalos*, feudalii creștini autohtoni au primit timaruri în aceleași condiții ca și sipahiii musulmani. Adeseori, pentru vechile lor feude, aceștia au primit diplome (*berat*), prin care vechiul lor titlu de stăpînire era înlocuit cu titlul de posesiune. La fel s-a procedat și în cazul domeniilor mănăstirești. Au fost frecvente și cazurile în care timarul unui sipahiu musulman rămas liber era acordat unui creștin, dar cu condiția ca acesta să fie nobil la origine. Ca și sipahiii musulmani și sipahiii creștini aveau dreptul să-și transmită timarul prin moștenire. Singura condiție cerută pentru păstrarea timarului, indiferent de confesiunea posesorului, era slujba credincioasă față de sultanul otoman ³.

În mod obișnuit, un timar, indiferent de mărimea lui, se compunea din mai multe părți de sate, evitîndu-se a se acorda unui sipahiu sate întregi. Se căuta astfel preîntîmpinarea distrugerii vreunui timar prin bejenia locuitorilor, ca și împiedicarea transformării fiefului respectiv în stăpînire privată feudală. Astfel că, hasurile, zeameturile și timarurile de pe întreg cuprinsul imperiului se întrepătrundeau, fiind strîns legate unele de altele ca ochiurile unei imese plase, ale cărei capete se aflau în mîinile sultanului. În părțile centrale (Rumelia și Anatolia) această plasă de fiefuri era împletită mai des, pe cînd către margini era din ce în ce mai rară ⁴. Scopul nu era altul decît cel de a întări sistemul conducerii centralizate absolutiste.

În esență, timarul reprezenta venitul rezultat din dări, în primul rînd de natură funciară, dar și cele de ordin penal și personal. Suprafața și cuantumul valoric ale unui timar, precum și modalitatea de strîngere a veniturilor care îl compuneau erau precizate în actul de posesiune care era eliberat posesorului în numele sultanului, ca și în condica de timaruri a provinciei respective. Altfel spus, statul otoman transfera unei persoane sarcina de a strînge în cont propriu o parte din veniturile publice din provincii. Statul otoman era scutit în acest mod de cheltuielile ce ar fi fost reclamate de operațiunile de adunare, centralizare și apoi de împărțire a acestor venituri slujbașilor săi din provincii. Acest transfer de sarcină se făcea însă sub controlul strict al puterii centrale.

Condiția esențială pentru aplicarea regimului timariot era stăpînirea de către stat a întregii suprafețe de pămînt dintre hotarele sale.

Politica otomană de cucerire, atît în Anatolia, cît și în Peninsula Balcanică a fost însoțită de confiscarea, în folosul statului, a întregii suprafețe de teren agricol. Cum în aceste regiuni pămînturile fuseseră deja împărțite în feude, otomanii nu au făcut altceva decît să înlocuiască dreptul de stăpînire privată al vechilor feudali cu dreptul de posesiune asupra aceluiași feude, cel de proprietate absolută fiind preluat de statul otoman. Apoi, otomanii au practicat o politică metodică de desființare a vechii aristocrații funciare locale. S-a procedat la îndepărtarea treptată a foștilor stăpîni de pămînt de feudele lor, de familie, cel mai adesea prin oferirea unor înalte funcții în aparatul de stat, împreună cu fiefuri mai bogate decît fostele lor

³ Halil Inalçık, *Fatih devri üzerinde tetkikber ve vesikalar*, I, Ankara, 1954, p. 166 și urm.

⁴ İber Ortaylı, *Türkiye idare tarihi*, Ankara 1979, p. 98: în timpul lui Süleyman Magnificul, în Rumelia erau 1227 zeamete și 12.287 timaruri, în Bosnia 150 și 1792, în Karaman 68 și 3111, în Sivas 29 și 3021, pe cînd în Alep erau 89 și 833, iar în Tripolitania 63 și 218, în timp ce în Caffa, Bagdad, Cipru și Basra nu existau asemenea fiefuri.

domenii. Acest schimb avantajos era de cele mai multe ori acceptat; în caz de refuz, Poarta nu se sfia să recurgă la forță pentru a-l îndepărta pe întărătnic de fosta sa feudă de familie⁵. Astfel, într-un timp relativ scurt, otomanii au reușit să distrugă vechile aristocrații funciare, atât din Anatólia, cât și din Peninsula Balcanică. La început, otomanii nu s-au împiedicat prea mult nici de considerentele de ordin teoretic pentru a justifica un atare procedeu dur, practicat nu numai împotriva creștinilor, ci și a musulmanilor. S-a invocat principiul islamic că pământul în totalitate aparține lui Allah, deci, concret, împuternicitului acestuia — suveranul otoman. Ulterior, începând cu jumătatea veacului al XVI-lea — cînd noua calitate a sultanilor otomani de protectori și conducători unici ai întregii lumi musulmane a impus prioritatea principiilor islamice în întreaga activitate a Porții — juriștii otomani au căutat să formuleze politica funciară otomană potrivit normelor șeriatalului. În motivația pusă de renumitul jurist Ebussu'ud Efendi la începutul condicilor de recensămînt ale provinciilor Salonic și Skoplje din anul 976 (1568—1569) sînt stabilite trei tipuri juridice de pămînturi arabile: 1. de *ôșr*, aflate în stăpînirea deplină a musulmanilor, care nu au altă obligație față de stat decît de a plăti zeciuiala (*ôșr*) din produse. Asemenea pămînturi se aflau mai cu seamă în provinciile arabe recent cucerite (Hidjaz și Basra); 2. pămînturi de *haraci* erau ogoarele, care la cucerirea islamică, fuseseră lăsate în stăpînirea nemusulmanilor, în schimbul obligației acestora de a plăti dările funciare *harac-i mukaseme* (1/10 — 1/2 din recoltă) și *harac-i muvazzaf*, care era fixă, fiind stabilită în funcție de mărimea aceluia ogor; în sfîrșit, al treilea tip se numea *arz-i memleket*, erau pămînturile cultivabile trecute în stăpînirea statului islamic, deoarece — motivează Ebussu'ud Efendi — ele ar fi fost împărțite, prin moșteniri, în părți tot mai mici, ceea ce ar îngreuna nemăsurat de mult strîngerea veniturilor statului. Cea mai mare parte a terenului agricol din Imperiul otoman era de acest tip. El nu era deci proprietatea cultivatorului, ci a statului. Cultivatorul sau *re'aya* aveau doar drept de folosință asupra lui, drept pentru care trebuia să plătească dările funciare: *ôșr*, care ar fi de fapt *harac-i mukaseme* și *çift akçası*, care ar fi echivalentă cu *harac-i muvazzaf*. Atîta vreme cît aceste loturi în folosință erau lucrate și se achitau dările cuvenite pe ele — arăta juristul otoman —, nimeni nu avea dreptul să-l deposedeze pe țăran de ele. De asemenea, la moartea posesorilor, ele reveneau cu drept de folosință moștenitorilor legali ai acestora. Nimeni nu avea dreptul să înstrăineze aceste pămînturi⁶.

Ebussu'ud Effendi s-a străduit astfel să explice prin prisma șeriatalului practica funciară otomană. Kemalpașazade încercase și el, ceva mai înainte, să facă același lucru, acordînd însă o greutate mai mare tradiției decît a făcut-o Ebussu'ud.

În realitate, regimul funciar otoman s-a deosebit de sistemul funciar islamic clasic. Particularitățile lui au fost conferite de condiția de stat mărginaș al lumii islamice, de unde și prioritatea nevoilor de ordin militar la otomani. În sistemul funciar otoman controlul statului s-a exercitat mult

⁵ Ömer Lütfii, *Les problèmes fonciers, dans l'Empire Ottoman au temps de sa fondation* în „Anales d'histoire sociale”, I, nr. 3, juin 1939, p. 234—235.

⁶ Ömer Lütfi Barkan, *XV e XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zıral ekonominin hukukî ve mali esasları*, I. İstanbul, 1943, p. 297—299.

mai puternic decât în oricare alt regim funciar de sorginte islamică. Totuși, nici otomanii nu au putut suprima în întregime titlurile de proprietate privată existente înaintea lor în teritoriile pe care le-au cucerit. Deși legislația islamică clasică — cum accepta, de altminteri, și Ebussu'ud Efendi — cunoștea și ocrotea asemenea categorii funciare, Poarta otomană a acționat permanent împotriva acestora, fără a reuși însă să le desființeze în totalitate.

În podișul central anatolian și în unele ținuturi arabe, otomanii au fost nevoiți, din motive politice, să tolereze un timp existența unor mari stăpîni de pămînt musulmani (*eshab-ı emlâk*). Statul otoman a găsit totuși o modalitate de a-și exercita controlul asupra acestora, silindu-i să-i cedeze jumătate din veniturile lor funciare. Această parte de venit funciar, numită *divani*, era destinată de obicei ca timar, de unde și denumirea dublă a acestei instituții funciare de *malikâne-divani*. Ea a fost desființată la sfîrșitul veacului al XVI-lea.

Otomanii au adoptat însă instituția proprietății funciare private propriu-zise *mülk*, existentă înaintea lor atît în ținuturile islamice, cît și în cele creștine. Deși juristii otomani au atacat mereu această instituție, prezentînd-o drept „falsă și lipsită de temeii juridic”, ea a continuat totuși să existe, atît în Anatolia și Rumelia, cît mai ales în arhipelagul grecesc. Chiar dacă statutul de *mülk* nu a fost recunoscut oficial detașat de „terenul domanial” (*mirî*), el s-a bucurat, în practică, de toate drepturile unei adevărate proprietăți funciare libere. Ulterior — așa cum vom arăta — *mülk*-ul a cîștigat în mod categoric disputa sa permanentă cu timarul.

În sfîrșit, fundațiile pioase islamice (*vakıf*) — de care ne vom mai ocupa aici — au reprezentat și ele o instituție care, adeseori, disimula și conserva de fapt titlul de *mülk* funciar de familie. Acesta a fost și motivul pentru care unii sultani energici, ca Bayezid I și, îndeosebi, Mehmed al II-lea, au lovit-o puternic, în ciuda naturii ei religioase.

Cel care deținea efectiv pămîntul, țăranul cultivator, avea numai drept de folosință asupra lui. Din punct de vedere juridic, poziția țăranului față de lotul de pămînt pe care îl lucra era aceea a unui chiriaș. Cum am mai arătat, lotul țărănesc putea fi moștenit dar nu înstrăinat. Sipahiul nu putea pretinde țăranului decât îndeplinirea obligațiilor prevăzute de legislația funciară. Sipahiul nu avea dreptul să cultive personal pămîntul pe care îl deținea cu titlul de posesor și nici să-l deposedeze pe țăran de lotul său. În cazul în care sipahiul încălca legislația funciară, autoritatea de stat îl pedepsea, inclusiv prin retragerea titlului de posesiune. De fapt, sipahiul avea doar un rol de intermediar între stat, care era stăpînul absolut al pămîntului, și țăran, care lucra efectiv pămîntul. Raporturile sipahiului cu pămîntul și țăranul pot fi concentrate astfel : 1. sipahiul supraveghea respectarea de către țăran a legislației funciare („orice acțiune săvîrșită fără aprobarea sipahiului este nulă”). Trebuie adăugat însă că pentru problemele legate de pămînt era necesară și aprobarea autorității de stat, reprezentată de cadiul local ; 2. țăranul era obligat să dea sipahiului dările fixate prin legea funciară locală ; 3. sipahiul avea și un soi de „rezervă seniorială”, formată din grădini, livezi sau vii ; tot sipahiului aparțineau și pășunile apărute ca urmare a lăsării ogorului la odihnă. Terenurile libere din limitele timarului puteau fi cultivate numai cu acordul sipahiului și bineînțeles plătind acestuia dările convenite. Dacă adăugăm la aceste drepturi ale

sipahiului și cel de a transmite urmașului său titlul de posesiune a timarului, observăm că el apare ca un mic senior. Numai că, puterea limitată a sipahiului asupra pământului și țăranului era exercitată în numele suveranului, care era stăpînul absolut atît al pământului, cît și al sipahiului și țăranului. De aici diferența esențială dintre sistemul funciar otoman și cel feudal apusean. Prin conscripții repetate și prin reinnoirea, la fiecare nouă domnie, a diplomelor de timar, sultanul exercita un control sever asupra sipahiului și a raporturilor sale cu pămîntul și țăranul. Sipahiul nu a dobîndit niciodată privilegiile și drepturile feudale apusene. În primul rînd, sipahiul nu a deținut niciodată drept de judecată asupra țăranului aservit. De aici, prof. H. Inalçik a tras concluzia că regimul timariot nu a fost de esență feudală, ci unul al proprietății și controlului de stat; că procesul feudalizării s-a realizat abia în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea prin dezvoltarea *ayan-at-ului* ⁷.

Un principiu sever respectat în sistemul timariot a fost păstrarea nestirbită a unității funciare, formată de lotul țărănesc. El era dictat de nevoia de a asigura venitul minim al timariotului. Lotul țărănesc, denumit *çiftlik* și *baştina* (în Bosnia), era de trei categorii, în funcție de calitatea pământului cultivat: I—60—80 dönüm (6—8 ha), II—100 dönüm (10 ha) și III—100—150 dönüm (10—15 ha) ⁸. Legislația agrară otomană interzicea categoric părăsirea lotului sau lăsarea în paragină. În caz contrar, țăranul era supus unei amenzi denumită *çift bozan akçası* (bani pentru stricarea lotului). Un lot nelucrat timp de trei ani consecutiv dădea sipahiului dreptul de a-l acorda unui alt țăran.

În schimbul titlului său de posesiune asupra unui fief, sipahiul era obligat la slujbă credincioasă, în primul rînd de natură militară. În funcție de veniturile pe care le deținea, sipahiul era dator să aducă în campanie și un număr de oșteni călări (*cebeli*), echipați și înarmați pe cheltuiala sa. *Zaimi* (posesorii de zeamet) trebuia să aducă un *cebeli* pentru fiecare 5000 akçe, iar *timarerii* (posesorii de timar) — un *cebeli* pentru fiecare 3000 akçe venit, cu excepția primelor 3000 akçe. Această parte inițială a unui fief, denumită *kalaç hakkı* (dreptul sabiei), reprezenta minimumul de venit, care varia însă de la o provincie la alta. Motivul cel mai însemnat și des invocat în documentele de epocă (mai ales în registrele de control efectuate în timpul campaniilor din secolele XVII—XVIII) pentru deposedarea de fief a unui sipahi era sustragerea acestuia de la serviciul militar. Părăsirea fără justificare a timarului și oprimarea re'aya-lei constituiau alte cauze pentru care sipahiul își putea pierde titlul de posesiune.

În raporturile sale cu țărani dependenti din fieful său, drepturile sipahiului se reduceau, în esență, la cel de a repartiza loturi și, mai des, la cel de a stringe dările acestora.

Cea mai importantă dare care revenea sipahiului era *öşr*-ul, care *ad-litteram* înseamnă zeciuială. *Öşr*-ul se lua din toate produsele agricole, ca și din oricare alt produs natural.

⁷ Halil İnalcık, *L'Empire Ottoman*, în „Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes”, III, Sofia, 1969, p. 102.

⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, I, Istanbul 1946, p. 364—369.

Ōșr-ul din cereale se mai numea și *salariye* și putea fi pînă la 1/8 din recoltă, fiind perceput cu aceeași denumire și în aceeași proporție, atît de la țărani musulmani, cît și de la cei nemusulmani. Pînă ce sipahiul sau împuternicitul său nu-și lua partea cuvenită, țăranul era obligat să aștepte cu recolta pe arie, dar nu mai mult de o săptămînă. Sipahii au manifestat permanent tendința de a transforma în bani (*kesim*) această rentă în natură. Codurile de legi nu au admis însă această modificare. Sipahiului îi reveneau și unele din taxele personale ale țăranului (*raiyyet rūsümü*). Cea mai însemnată dintre acestea era impozitul funciar (*resm-i çift*), care se lua însă în valori diferite. Astfel, dacă în Rumelia această dare era de circa 22 akçe, în Anatolia ea se percepea între 36 și 57 akçe. Această diferență este legată, probabil, de diferența dintre suprafețele çiftlikurilor dintre cele două provincii, ca și de politica în general protecționistă a Porții față de Rumelia⁹. Corespondentul pentru re'ayaua creștină a *çift-resmi* era *ispence*. Suma de 22 (25) akçe stabilită pentru această dare însemna de fapt transformarea în bani a 7 zile de muncă obligatorie pe an ale țăranului aservit față de feudal, de unde și denumirea de *yedi kulluk* (șapte servaje) a acestei dări¹⁰. Sipahiii au încercat deseori să silească reayaua atît la plata în bani a acestei dări, cît și la efectuarea celor 7 zile de muncă pe an.

Tinerii necăsătoriți fără lot (*caba*), cei care aveau un lot mai mic de 1/2 çiftlik (*kara*), iar în unele locuri și holteii erau scutiți de această dare. Ea era plătită numai de bărbații maturi nemusulmani; fiind o taxă personală, ea era percepută și de la locuitorii orașelor. Sipahiul era beneficiarul și al unor taxe ocazionale, grupate sub denumirea de *bâdi-hava* sau *niyâbet*. Una din ele era *gerdek-resmi* (taxă nupțială), care era plătită de mire, diferențiat în funcție de religia și calitatea miresei (60 akçe pentru fecioare musulmane, 30 akçe pentru fecioare nemusulmane și jumătate din aceste sume pentru femei văduve). Tot sipahiul lua și așa-numita *resm-i duhan* (fumărit) de la străinii care poposeau temporar pe pămîntul timarului. Amenzile pentru infracțiuni și delikte (*cürm-ü cinayeti*) săvîrșite între limitele unui timar erau împărțite între sangeacei și sipahiu. De asemenea, posesorul timarului lua și taxele pentru moară, stupi și creșterea porcilor. Renta în muncă a țăranului față de sipahiu se reducea la 4—5 zile pe an, din care o zi reprezenta transportul produselor obținute din ōșr la reședința sipahiului sau la cea mai apropiată piață. Legiitorul prevăzuse ca acest transport să fie efectuat doar în cursul unei zile; raiaua nu putea fi obligată să facă transporturi gratuite la distanțe care depășeau o zi de mers cu carul încărcat. Pe așa-zisa „rezervă seniorală” a sipahiului, formată din vii și grădini, raiaua era datoroare să lucreze trei zile pe an.

Împreună cu dările plătite către stat (*cizye, avâriz-i divaniyye*), în secolul al XV-lea o gospodărie țărănească aservită era obligată să achite anual o sumă totală de circa 250 akçe, care, la 1580 echivala cu 4 florini aur, iar la începutul veacului al XVII-lea cu 2 florini aur¹¹.

⁹ Halil İnalçık, *Osmanlılarda raiyyet rūsümü*, in „Belleten”, nr. 92, 1959, p. 575—610.

¹⁰ İlber Ortaylı, *op. cit.*, p. 102—103: 1. trei zile muncă pe rezerva seniorială — 3 akçe; 2. un car de fin cosit și transportat — 7 akçe; 3. un car de paie transportat — 7 akçe; 4. un car de lemne transportat — 3 akçe; 5. o zi de muncă cu carul — 2 akçe; total 7 zile = 22 akçe.

¹¹ Halil İnalçık, *The Ottoman Decline and its Effects upon the Reaya*, in „Rapport”'la „II-ème Congrès International des Études du Sud-Est Européen”, Athènes, 1970, p. 14—15

O povară grea, care a făcut obiectul a numeroase plingeri din partea țăranilor, era vizita oficialilor și a sipahiului în satele din cuprinsul timarului. Potrivit legii, țăranii erau obligați să-i întrețină, împreună cu însoțitorii și animalele lor, în tot timpul șederii acestora în satul lor.

Legiitorul otoman limitase la trei zile dreptul de ședere al sipahiului într-un sat, recomandându-i totodată să facă vizite cât mai rare și cu cât mai puțini însoțitori. Iată, de pildă, un document din februarie 1608, în care se arată că locțiitorul (*kethüda*) lui Bostan bey, numitul Naibzade Mehmed, „mergînd cu 30—40 călăreți asupra femeii numită Yegzade, din satul Koceak bey (aflat în cazaua Karasu, azi Medgidia-n.n.), a stat la ea treizeci zile și i-a mîncat pe gratis oile și vacile și i-a luat 41.000 akçe”¹².

Practica era însă mai veche, fapt ce impusese trecerea ei pe lista interdicțiilor (*bid'at*) operate de legea din anul 1501, privind vilayetul Karaman, unde satele erau cutedierate și atunci de grupuri de 15—20 călăreți, care stăteau zile și săptămîni întregi pe capul țăranilor, luîndu-le cu forța alimentele, finul și banii¹³. Aceste abuzuri au devenit însă cronice în perioada de declin a sistemului funciar otoman, care a început în a doua jumătate a veacului al XVI-lea.

După cum se știe, desăvîrșirea organizării de stat otomane a fost atinsă în vremea lui Süleyman Magnificul. Sistemul timariot a cunoscut și el punctul maxim al dezvoltării sale în timpul aceluiași sultan. Dar, ca și în cazul altor instituții de bază ale statului otoman, către sfîrșitul domniei lui Süleyman Magnificul s-au manifestat și primele simptome ale declinului. În guvernarea marelui vizir Rüstem pașa (1544—1553; 1555—1561) a început fenomenul arendării (*iltizam*) timarelor. Acest fenomen a fost cel care, într-adevăr, a distrus întregul sistem funciar otoman, ducînd treptat la transformarea fiefurilor condiționate în proprietăți private și la constituirea unor mari moșii de esență feudală. Criza financiară, inflația, creșterea prețurilor, legate prin înlănțuire de cauză-efect între ele de procesele economico-sociale din Occident și de stagnarea cuceririlor otomane, au motivat extinderea fenomenului arendării și apoi al vînzării surselor de venituri ale statului. Fenomenul a cuprins și domeniul funciar, dată fiind calitatea statului, alias a sultanului, de stăpîn absolut al celei mai mari părți din pămîntul agricol dintre hotarele Imperiului otoman. S-a început cu arendarea „hasurilor împărătești” pe un an-doi, apoi au fost arendate și zeametele și timarele. La sfîrșitul veacului al XVI-lea, sistemul timariot a fost astfel deteriorat fără putință de remediere. Timarele se dădeau nu celor distinși în lupte, ci celor care plăteau mai mult. Înșiși sipahiii au început să-și arendeze fiefurile și să se sustragă de la serviciul militar. Este de la sine înțeles că arendașii au spoliat raiaua, încălcînd toate legile și reglementările funciare. Ruina gospodăriei țărănești, bejenia în masă au scăzut valoarea fiefurilor militare și, implicit, a oastei provinciale a sipahiilor, care constituise pînă atunci forța armată principală a otomanilor. Trebuie adăugat aici și faptul că evoluția tehnologică din Europa apuseană, care reclama atunci o nouă concepție militară, bazată pe armele de foc, redusese

¹² Tahsin Gemil, *Relațiile țărilor române cu Poarta otomană în documente turcești. 1601—1672*, București, 1984, p. 122—123, doc. 29.

¹³ Halil İnalçık, *Adaletnameler*, în „Türk Tarih Belgeleri Dergisi”, II, nr. 3—4, 1965, p. 36.

rolul armatei feudale de cavalerie a sipahiilor, crescând în schimb rolul oștenilor cu soldă, al „robilor de Poartă”. Faptul a reclamat cheltuieli suplimentare, pe care statul a căutat să le compenseze prin arendarea și vânzarea timarelor. În secolul al XVII-lea, în timpul lui Murad al IV-lea și Ibrahim I și, îndeosebi, în epoca de redresare forțată inițiată de marii viziri Köprülü, s-a căutat eliminarea intrușilor din sistemul timariot, dar fără succese de durată, căci la sfârșitul aceluiași veac XVII fenomenul a reizbucnit cu deosebită violență. S-a extins practica vânzării terenurilor agricole ale statului, mai întâi cu titlu viager (*malikâne*), apoi și ereditar. În același timp, a luat amploare și fenomenul însușirii private a fiefurilor condiționate, care se transformau în veritabile proprietăți de familie (*mâilk*) de tipul celor din Europa apuseană. Dacă la jumătatea secolului al XVI-lea numărul sipahiilor și al cebeliilor se ridica la 200.000 oameni, în 1768 această cifră scăzuse la 20.000.

Alterarea caracterului precumpănitor militar al sistemului funciar otoman, prin trecerea timarelor în forme de posesiune și apoi de proprietate civilă, nu numai că a slăbit forța armată otomană, ci a amplificat și tendințele de descentralizare manifestate în provincii de noii mari stăpâni de pământuri. Pământuri a devenit un adevărat obiect de dispută între stat și particulari¹⁴, dispută ce a fost câștigată categoric de către cei din urmă. Procesul de constituire a proprietăților private a fost înlesnit și de faptul că haosul și corupția cronică au menținut confuze și condicile de conscripții, unde s-au operat adeseori adăugiri și modificări, în sensul scoaterii unor întinse terenuri agricole de sub controlul statului. O formă de garantare a titlului ereditar al proprietății private, constituită într-un fel sau altul, a fost trecerea ei sub autoritatea moral-juridică a fundației pioase islamice (*vakıf*). S-au format astfel adevărate „trusturi de moșii”, prin transformarea pământului statului în proprietate particulară.

Vakıfuri au fost create încă de la începuturile statului otoman. Alături de motivația lui pioasă, vakıful a reprezentat transmiterea unitară a bunurilor către moștenitori. Vakıful avea ca obiect doar uzufructul, fără a atinge titlul de proprietate al bunului, mobilier sau imobilier, ce fusese cedat. Condițiile actului de vakıf nu puteau fi modificate de nici o autoritate, nici chiar de cea a suveranului. Slăbirea autorității centrale și deteriorarea sistemului funciar clasic otoman au permis extinderea acestei forme de transformare a proprietății de stat în proprietate particulară. Nu erau diferențe prea mari între aceste moșii ascunse sub titlul de vakıf și moștile propriu-zise; o bună parte, dacă nu în întregime, a veniturilor unor asemenea vakıfuri luau calea fondatorului sau a familiei sale (aceste vakıfuri de familie erau nominal destinate operelor de binefacere, dar numai după stingerea întregii familii a donatorului și a urmașilor săi, ceea ce, practic, era imposibil¹⁵. Aceste stabilimente funciare cu firmă religioasă se bucurau și de imunitate (*mefruzu'l — kalem maktu'ul kadem* — separat la cancelarie și ferit de încălcare), fapt ce reprezenta o mare atracție pentru

¹⁴ H. Inalcık, *L'Empire Ottoman* ..., p. 22.

¹⁵ Vezi Veia Moutafchieva, *Le vakıf — un aspect de la structure socio-économique de l'Empire Ottoman* (XVe — XVIIe s). Sofia, 1981, p. 115 — 113; Muanmer Sencer, *Toprak ađaligin kâkeni*, II, baskı, Istanbul, 1974, p. 17.

țărani din împrejurimi, care nu mai puteau însă scăpa ușor dintre hotarele *yakıfului*.

O altă formă de transformare a pământurilor statului în proprietate privată a constituit-o și arendarea unor întinse terenuri cultivabile în forma *mukata'a*. Deosebirea dintre arendarea în această formă și cea de *iltizam*, menționată mai înainte, constă în faptul că arendarea *mukata'a* nu putea fi denunțată de stat. Datorită dificultăților mereu crescute ale tezaurului central otoman, pământurile statului au fost date ca *mukata'a* pe termene din ce în ce mai lungi, ajungând curînd să fie viagere și ereditare. Nu mai era decît un pas pînă la transformarea acestor pămînturi, altă dată hasuri, zeamete sau timare, în proprietăți private ale unor întreprinzători locali. Mulți dintre aceștia erau militari și dregători de staț sau frunțași locali. Prin abuzuri și corupție ei au reușit să-și sporească averile, să întrețină veritabile oști personale și să acopere efectiv puterea pe plan local. Astfel, de la jumătatea secolului al XVIII-lea a început o adevărată epocă a acestor noi mari stăpînitori de pămînt, numiți *âyân*¹⁶. Statul otoman a cedat astfel dreptul său suveran asupra pămînturilor și a raialei, ceea ce însemna subiezirea regimului clasic otoman de conducere. Imensele averi, îndeosebi funciare, și autoritatea locală de necontestat a *âyânilor* au constituit factorii hotărîtori care au silit puterea centrală, deja slăbită, să transmită acestora o parte însemnată a atribuțiilor sale pe plan provincial: colectarea dărilor, recrutarea și mobilizarea militară, organizarea și conducerea forțelor de ordine etc. În același timp, s-a statornicit o ierarhie de natură feudală, în sensul că marile familii de *âyâni* și-au subordonat nu numai masa țărănimii aservite, ci și pătura *âyânilor* mici și mijlocii. *Sened-i ittifak*, din octombrie 1808, a confirmat oficial limitarea puterii centrale în favoarea marilor familii de *âyâni*.

Devenit anacronic și lipsit de obiect, regimul timariot a fost lichidat practic prin actul din 3 noiembrie 1839, care a marcat începutul epocii de restructurare a Tanzimatului. Era rezultatul firesc al unei confruntări de cîteva secole, dintre caracterul militar birocratic al relațiilor agrare și tendința civilă, innoitoare din societatea otomană. Cu toate acestea, statul nu a renunțat la titlul său, fie el și formal, de proprietar al pămîntului.

Reformatorii otomani, în primul rînd Reșid pașa, se aflau sub influența ideilor liberale apusene, îndeosebi a Codului civil francez; mai precis, ei fuseseră cuceriiți de concepția proprietății funciare private și de principiul liberului schimb promovate de statele occidentale. Fără să negăm cîtusi de puțin caracterul progresist al acestei mișcări reformatoare, trebuie să arătăm totuși că, în spatele ei se aflau de fapt interesele marilor puteri apusene, care, în baza menținerii vechilor „Capitulații”, urmăreau să transforme imensul Imperiu otoman într-o anexă mai rentabilă a economiei lor capitaliste.

Într-adevăr, primele modificări aduse regimului funciar otoman au fost în materie de moștenire. Comunicatul oficial și Regulamentul agrar din 1847 au lărgit sfera moștenitorilor pămîntului. Dar, dincolo de caracterul lor modern, aceste măsuri au dus și la fragmentarea proprietății funciare.

¹⁶ Vezi Yücel Özkaya, *XVIII yüzyılın ilk yarısında yeri ailelerin âydınlıkların kuruluşu*, în „Belleten”, cift. XLVII, nr. 168, Ankara, 1978, p. 667—723.

Cel mai însemnat pas pe calea transformării de drept a posesiunii pământului în proprietate privată a fost marcat de Legea agrară din 1858, care, în conținut, a fost o adevărată reformă agrară. Legea a recunoscut posesorului funciar o sumă de drepturi care, practic, îl făceau pe acesta adevăratul stăpîn al pământului. Legea admitea, ca principiu juridic de bază, posesiunea individuală (*ferdî tasarruf*). În același sens, legea recunoștea dreptul de ipotecă asupra titlului de posesiune funciară, ceea ce însemna de fapt recunoașterea titlului de proprietate, deși titlul nou de proprietate asupra pământului aparținea în continuare statului. Ulterior au fost operate modificări la legea agrară din 1858, dar nici una din ele nu a urmărit întărirea caracterului de stat al proprietății funciare, dimpotrivă, toate au fost menite să lărgască drepturile deținătorului pământului și să apere țaranul cultivator¹⁷.

Statul otoman nu a reușit însă să renunțe la titlul său pur formal de proprietar al pământului. Era o nouă probă a neputinței lui de a se adapta noilor cerințe ale dezvoltării istorice. Statul otoman s-a prăbușit fără să fi făcut și schimbarea formală în regimul proprietății funciare. Această transformare radicală de concepție a fost posibilă abia în 1926, în cadrul mutațiilor revoluționare inițiate de Atatürk.

R É S U M É

Le système foncier a constitué le fondement de l'édifice du pouvoir politique et militaire de l'Empire ottoman. La dégradation de ce système représente l'élément essentiel qui a déclenché la crise et l'effondrement du pouvoir ottoman.

On décèle quelque aspects de la législation foncière et on souligne dans ce contexte que la mise en oeuvre du système mentionné dans les contrées roumaines administrées autrefois par la Porte (Dobroudgea, Budgeac, Banat, Bihor etc.) est inspirée par la tradition locale.

P E E C I S

The Ottoman system of landed properties represented the basis of the whole Ottoman political and military power. The impairment of this system was one of the main factors which led to the general crisis and to the collapse of the Ottoman Empire.

The author presents some aspects regarding the Ottoman land law, and he emphasizes the fact that the application of this system to the Romanian territories, at the time under Ottoman rule (Dobrudja, Budjac, Banat, Bihor, etc.), was done taking into account the local tradition.

¹⁷ Yezi Halil Cin, *Osmanlı toprak düzeni ve bu düzenin bozulması*, Ankara, 1978, p. 477 și urm.

FONDURI INTERZISE PÎNĂ IERI

Însemnări zilnice. 1939

CAROL AL II-LEA

În anul 1985, Arhivele Statului și-au îmbogățit fondul documentar prin primirea donației „Monique Urdăreanu”, care cuprinde caietele cu *Însemnările zilnice* din perioada 1937—1953 ale fostului rege al României, Carol al II-lea.

Aceste documente se află la Arhivele Statului sub formă de microfilm (cca 3400 de cadre), iar originalul se păstrează la Academia Portugheză Istorică.

Pornind de la importanța informațiilor de interes istoric pentru România cuprinse în aceste documente, „Revista Arhivelor” va publica selectiv unele pagini ale acestui jurnal.

În transcrierea textului s-au adoptat normele ortografice și sintactice actuale, păstrînd în același timp particularitățile stilistice ale originalului, iar completările în text aparțin autorilor.

Precizăm că, cifrele care apar în partea stîngă a textului reprezintă numărul paginii din original (cadru microfilm), volumul 8.

VIORICA MOISUC
NICOLAE RAUȘ
FLORIN ȚURCANU

Volumul 8 (13 martie 1939 — 2 iulie 1939)

1

luni, 13 martie

Dimineața, Călinescu, în afară de chestiunile armatei și cele politice și externe.

Spun punctul meu de vedere, pe care-l aprobă cu energie. Politică de independență desăvîrșită, o luare de contact cu Franța, dar, mai ales, cu Anglia, căci tot ea e încă țara cea mai bogată și cea mai puternică. Pînă astăzi, Marea Britanie n-a pierdut niciodată partida, chiar dacă a avut de îndurat înfrîngerii momentane. Această linie principală nu vrea să zică că noi să nu ținem cont de așezarea noastră specifică, geografică, care ne leagă prin interese economice vădite cu Germania.

La prînz, Charlie (ducele) de Coburg, care a venit în calitate sa de președinte al Uniunii Internaționale a Foștilor Combatanți. La prînz, au

Cel mai însemnat pas pe calea transformării de drept a posesiunii pământului în proprietate privată a fost marcat de Legea agrară din 1858, care, în conținut, a fost o adevărată reformă agrară. Legea a recunoscut posesorului funciar o sumă de drepturi care, practic, îl făceau pe acesta adevăratul stăpîn al pământului. Legea admitea, ca principiu juridic de bază, posesiunea individuală (*ferdî tasarruf*). În același sens, legea recunoștea dreptul de ipotecă asupra titlului de posesiune funciară, ceea ce însemna de fapt recunoașterea titlului de proprietate, deși titlul nou de proprietate asupra pământului aparținea în continuare statului. Ulterior au fost operate modificări la legea agrară din 1858, dar nici una din ele nu a urmărit întărirea caracterului de stat al proprietății funciare, dimpotrivă, toate au fost menite să lărgască drepturile deținătorului pământului și să aperse țăranul cultivator ¹⁷.

Statul otoman nu a reușit însă să renunțe la titlul său pur formal de proprietar al pământului. Era o nouă probă a neputinței lui de a se adapta noilor cerințe ale dezvoltării istorice. Statul otoman s-a prăbușit fără să fi făcut și schimbarea formală în regimul proprietății funciare. Această transformare radicală de concepție a fost posibilă abia în 1926, în cadrul mutațiilor revoluționare inițiate de Atatürk.

R É S U M É

Le système foncier a constitué le fondement de l'édifice du pouvoir politique et militaire de l'Empire ottoman. La dégradation de ce système représente l'élément essentiel qui a déclenché la crise et l'effondrement du pouvoir ottoman.

On décèle quelque aspects de la législation foncière et on souligne dans ce contexte que la mise en oeuvre du système mentionné dans les contrées roumaines administrées autrefois par la Porte (Dobroudgea, Budgeac, Banat, Bihor etc.) est inspirée par la tradition locale.

P E E C I S

The Ottoman system of landed properties represented the basis of the whole Ottoman political and military power. The impairment of this system was one of the main factors which led to the general crisis and to the collapse of the Ottoman Empire.

The author presents some aspects regarding the Ottoman land law, and he emphasizes the fact that the application of this system to the Romanian territories, at the time under Ottoman rule (Dobrudja, Budjac, Banat, Bihor, etc.), was done taking into account the local tradition.

¹⁷ Vezi Halil Cin, *Osmanlı toprak düzeni ve bu düzenin bozulması*, Ankara, 1978, p. 477 și urm.

FONDURI INTERZISE PÎNĂ IERI

Însemnări zilnice. 1939

CAROL AL II-LEA

În anul 1985, Arhivele Statului și-au îmbogățit fondul documentar prin primirea donației „Monique Urdăreanu”, care cuprinde caietele cu *Însemnările zilnice* din perioada 1937—1953 ale fostului rege al României, Carol al II-lea.

Aceste documente se află la Arhivele Statului sub formă de microfilm (cca 3400 de cadre), iar originalul se păstrează la Academia Portugheză Istorică.

Pornind de la importanța informațiilor de interes istoric pentru România cuprinse în aceste documente, „Revista Arhivelor” va publica selectiv unele pagini ale acestui jurnal.

În transcrierea textului s-au adoptat normele ortografice și sintactice actuale, păstrînd în același timp particularitățile stilistice ale originalului, iar completările în text aparțin autorilor.

Precizăm că, cifrele care apar în partea stingă a textului reprezintă numărul paginii din original (cadru microfilm), volumul 8.

VIORICA MOISUC
NICOLAE RAUȘ
FLORIN ȚURCANU

Volumul 8 (13 martie 1939 — 2 iulie 1939)

p. 1

luni, 13 martie

Dimineața, Călinescu, în afară de chestiunile armatei și cele politice și externe.

Spun punctul meu de vedere, pe care-l aprobă cu energie. Politică de independență desăvîrșită, o luare de contact cu Franța, dar, mai ales, cu Anglia, căci tot ea e încă țara cea mai bogată și cea mai puternică. Pînă astăzi, Marea Britanie n-a pierdut niciodată partida, chiar dacă a avut de îndurat înfrîngeri momentane. Această linie principală nu vrea să zică că noi să nu ținem cont de așezarea noastră specifică, geografică, care ne leagă prin interese economice vădite cu Germania.

La prînz, Charlie (ducele) de Coburg, care a venit în calitate sa de președinte al Uniunii Internaționale a Foștilor Combatanți. La prînz, au

luat parte și Călinescu¹, Gafencu², Ilasievici³, Urdăreanu⁴, Flondor⁵ și adjutantul ducelui și al meu.

Afară de observația ce mi-a făcut-o oaspetele, că Anglia n-a fost niciodată bătută pînă azi și că sunt unii oameni cari prea ușor uită învățămintele istoriei, nemica deosebit. Pe Ilasievici l-am făcut general de c<orp de> a<rmată>.

De azi de dimineață, pămîntul e acoperit de zăpadă, parcă e iarnă.

Seara, cinema, din nou admirabilul film de sîmbătă și un altul foarte bun, tot francez, „La bête humaine”, cu Gabin și Simone Simon.

marți, 14 martie

Nu în zădar suntem în luna lui martie, din nou miroase a praf de pușcă.

Evenimentele din ultimele zile s-au precipitat. Pare-se că Germania joacă un joc dublu.

Azi de dimineață s-a proclamat la Bratislava independența Slovaciei, după ce Tiso⁶ s-a întors de la Berlin. Cu toate acestea, germanii pînă ieri aveau aerul de a susține pe celi în acțiunea lor de a nu permite dezmembrarea țării. Pe de altă parte, Rusia Subcarpatică a făcut același gest și ne-au venit știri că unгурii au trecut granița în regiunea Munkács. Seara, vine știrea că aceste trupe au fost retrase din ordinul Berlinului.

Plină de evenimente a fost ziua de azi, dar s-o luăm cronologic.

Dimineață, la 11, înmormîntarea patriarhului⁷ în Patriarhie. Slujbă foarte frumoasă și civilizată, oficiată de mitropolitul Nicodim al Moldovei. Au luat parte mai toți vlădicii din țară și unii de peste graniță de la: Chabotz, Povlid, încă unul bulgar, fostul primat al Albaniei și unul polonez. Siciul, așezat în mijlocul Catedralei, avea un capac de sticlă, așa încît am putut să-l văd o ultimă dată pe acest bun slujitor al bisericii și al țării. Două cuvîntări, a lui Bălan⁸ și a lui Călinescu, desigur nu dintre cele bune, rostite de acești emeriți oratori.

După veșnica pomenire, cu siciul scos pe brațe, s-a făcut înconjurul bisericii, după ce a avut loc înhumarea propriu-zisă în cripta din partea stîngă a naosului.

Întors acasă, Călinescu și Gafencu au venit ca să ne sfătuiască asupra situației, care ne îngrijorește la cel mai înalt grad. De la întrevvedere din

¹ Călinescu, Armand (1893—1939) — jurist, fruntaș al Partidului Național-Tărănesc, ministru de Interne (1937—1939), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (februarie 1939), prim-ministr (martie-septembrie 1939). Asasinat de legionari în septembrie 1939.

² Gafencu, Grigore (1892—1957) — ziarist și diplomat, ministru de Externe în intervalul februarie 1939 — mai 1940. Ministrul României la Moscova, din mai 1940.

³ Ilasievici, C. — general, șef al Casei Militare Regale de la 1 februarie 1939.

⁴ Urdăreanu, Ernest — colonel, adjutant regal (1933—1935), prefectul Palatului (1935—1936); mareșal al Palatului (din martie 1937), mare șambelan al Palatului (octombrie 1937 — martie 1938), ministru al Casei Regale (din martie 1938).

⁵ Flondor, Neagoș — publicist.

⁶ Tiso, Jozef — conducătorul fasciștilor din Slovacia, președintele Republicii Slovacă (1939—1945).

⁷ Este vorba de funeraliile lui Miron Cristea, patriarh al României în anii 1925—1939 și prim-ministru în 1938—1939.

⁸ Nicolae Bălan — mitropolit ortodox al românilor din Transilvania.

Galafi s-a schimbat situația. Situația de astăzi, cu neliniște în Ucraina Subcarpatică, ne impune o revizuire a politicei noastre. După cum Gafencu a stabilit cu Beck ⁹, dacă lucrurile merg la extrem, noi nu ne vom putea opune la împărțirea ei, dar vom cere hotărît ca să nu se facă fără noi, chiar fără o eventuală participare a noastră.

Mult depinde de atitudinea Germaniei, va rămînea ea ferm asupra arbitrajului de la München sau va admite ea o nouă împărțire și dezmembrare a nenorocite(i) de Cehoslovacia? Aceasta este o chestiune de căpetenie.

- p. 5 În tot cazul, Călinescu a dat indicațiuni M<arelui> St<at> M<ajor> să studieze o concentrare de trupe pe granița maramureșeană și din punctul de vedere strategic o eventuală graniță în acea parte.

După-masă, ave<a>m intențiunea să m-odihnesc oleacă, dar din nou Călinescu a cerut să mă văză. Am avut, deci, o întrunire cu el, Gafencu, Țenescu ¹⁰ și Mihail ¹¹, în care s-a<u> stabilit următoarele :

1. De punct de vedere politic :

- Noi rămînem principial la punctul nostru de vedere : statu-quo.
- Nu vom admite să se facă o schimbare teritorială la granița noastră fără ca noi să zicem cuvîntul nostru.
- Dacă se va produce o schimbare teritorială, noi cerem să participăm și noi.
- Nu ne vom mulțumi numai cu satele românești, ci vom cere o graniță strategică care să <nu> permită Ungariei să se încuibeze între Polonia și noi

2. De punct de vedere militar :

- p. 6 a. Se vor rechema din concediu contingentul de sub arme de la Brig<ada> 1 și 2. V<inători de> M<unte> și de la div<iziile> 16, 17, 18, 19, 20.
- b. Se vor organiza pe granița maramureșeană două sectoare : 1. Div<izia> 20; 2. Brig<ada> de Munte.
- c. Pe granița ungurească nu se vor face deplasări de trupe.
- d. Dacă ungurii vor continua a pătrunde în Ucraina Subcarpatică, vom amenința cu intrarea.
- e. Dacă ungurii vor depăși spre est linia șoselei Chust ¹² înspre nord, vom intra și noi.

3. Se va comunica :

- Tuturor : măsurile militare luate și deplasările de trupe.
  - Polonezilor : punctul nostru de vedere politic și faptul că nu vom lăsa pe unguri să treacă linia indicată.
  - Dacă continuă mișcarea ungurească, am dori ca polonii să trimeată trupe cari să fie tampon între noi și unguri.
- p. 7 După știrile ce le avem, polonezii au concentrat, pentru orice eventualitate, trupe la granița ungară, așa încît nu vor avea nevoie de mari transporturi.

⁹ Beck, Jozef — colonel, ministru de Externe al Poloniei între 1932 și 1939.

¹⁰ Țenescu, Florian — general de corp de armată, adjutant regal; de la 1 februarie 1939 — șef al Marelui Stat-Major.

¹¹ Mihail, Gheorghe — general de corp de armată.

¹² Chust (Hust) — capitala Ucrainei Subcarpatice.

Mie nu prea îmi convin toate acestea, căci și așa avem destui ucraineni în țară, și acest nou teritoriu, chiar nefiind prea populat, tot ne-ar aduce vreo cîteva 10 de mii; dar, pe de altă parte, de a avea pe unguri între noi și Polonia ne convine și mai puțin.

Jocul politic ar fi să ne înțelegem cu Ungaria ca, în schimbul acestui nou teritoriu, care ar trece sub dominația lor, să căpătăm un aranjament prietenesc cu ei. E un vechi proiect al lui Beck, care astăzi are oareș(i)care șanse să se realizeze.

p. 8 Ceea ce mă îngrijorește e că de la germani nu putem căpăta nici un răspuns sau indicație asupra atitudinii lor. Călinescu nu cred(e) că și-au schimbat punctul lor de vedere, eu cred că sunt de o duplicitate feroce. Alt punct de întrebare, ce vor zice țările occidentale? <Lui> Gafencu îi e teamă că vor încerca să întrunească o nouă conferință internațională, în care s-ar putea pune toate problemele fruntariilor, între cari și acele ale Cadrilaterului, ceea ce prezintă o foarte mare primejdie. Noul guvern slovac are între membrii lui și pe președintele ce fusese numit zile(le) trecute de Praga ca om de încredere în locul lui Tiso.¶

Seara, Duduia la masă la Auschnit¹³.

Telegramele și știrile continuă să vie în decursul nopții. La 1, din nou o întâlnire cu aceiași, plus Urdăreanu.

Fapt nou, răspunsul Poloniei, care indică, a linie rezervată nouă, calea ferată ce ne leagă de ei, uitînd complet să menționeze satele românești din Apșa¹⁴, pe marginea Tisei.

p. 9 Reiese din ce în ce mai mult că polonezii sunt înțeleși cu ungurii. Revedem chestiunea unei frontiere eventuale și se propune una care, înglobînd satele românești și linia de c(ale) f(erată) și ținînd cont de considerațiuni strategice, să fie cît mai scurtă pînă la granița poloneză.

Polonezii ne îndeamnă continu(u) să intrăm, noi păstrăm punctul nostru de vedere. Noi nu voim să provocăm ciocniri și, pe de altă parte, armata noastră nu este astăzi în stare de a întreprinde vreo acțiune. A trebuit să vie un ministru civil de talia lui Călinescu să vadă realitățile pe cari eu le simțeam de mult, dar pe cari nici unul dintre miniștrii militari îmbășiți de prejudecăți și spirit rău înțeles de camaraderie n-au vrut să le vază.

Punctul important ce se pune este ca noi să nu arătăm că avem pretenții teritoriale, ci că ne interesează regiunea mai sus-amintită, cu atît mai mult cu cît polonezii refuză să intre spre a fi tamponi. S-a mai hotărît **p. 10** să se vază ce opinie au occidentalii și să se facă o notă scrisă, cerînd să ni se spuie care este atitudinea Germaniei.

Prudența ni e și mai mult impusă prin știrile ce ne-au venit, că trupele germane, trecînd prin Slovacia, se îndreaptă spre granița Ucrainei Subcarpatice. Mai vin știri că ungurii au intrat și ei și că germanii au ocupat Morava-Ostrava. Situația e foarte gravă și ne poate face să ne așteptăm la

¹³ Auschnit, Max — mare industriaș din România interbelică.

¹⁴ Apșa de Jos și Apșa de Mijloc — vechi așezări maramureșene.

încă multe surprize. Hacha și ministrul său de Afaceri Străine au plecat azi la Berlin.

miercuri, 15 martie

Dimineața, miniștri(i) Teodorescu¹⁵ și Bujoiu¹⁵, acesta din urmă asupra tratativilor cu Germania pregătește un raport care să pună lucrurile la punct. I-am dat instrucțiuni să nu prea grăbească lucrurile, ca să vedem cum se dezvoltă evenimentele.

11₁ Lovitura de teatru s-a produs, cel mai nemaipomenit din istorie. Trupele germane au intrat în Boemia, adică în Cehia, cum se numește de azi înainte partea rămasă din fostul stat cehoslovac, și, pe la prinz, sunt la Praga. Se pare că întrevăderea Hacha¹⁷ — Hitler a fost foarte scurtă. Hacha a cerut Germaniei să intre și să ia sub protecție țara. Lucru nemaipomenit, ceea ce pe vremuri s-ar fi numit înaltă trădare. Chiar dacă, așa cum zic unii, Hitler ar fi făcut o violentă presiune asupra lui, tot trebuia să protesteze și să demisioneze. Această nouă stare de lucruri și complectă inacțiune a Franței și Angliei, cari, în timpurile din urmă, păreau că reveniseră din starea amorfă și parcă nu mai voiau să admită noi încălcări ale germanilor (dau) mult de gîndit și cer din partea noastră o vedere a atitudine(i) politicii noastre externe.

11₂ Re(i)ese hotărît că Germania a fost de acord cu acțiunea Ungariei, cari, după unii, nu joacă decît un rol de avangardă al expansiunii germane. Atît la prinz, cit și seara vin Călinescu și Gafencu, după-amiază asistă și Urdăreanu.

Germanii au fost recunoscători pentru întrebarea noastră scrisă, polonezii ne-au trădat, căci, fără a ne încunoștința, s-au înțeleș cu ungurii asupra ocupării de către ei a Ucrainei Subcarpatice. Răspunsul de la poloni a venit că Ungaria nu acceptă propunerea lor, nici măcar pentru partea ce ne-au rezervat-o ei, dar, totuși, ne cer să indicăm care ar fi zona intereselor noastre, ca să poată să facă pe intermediari(i). Văzînd atitudinea lor așa de neloyală, după o discuție scurtă, am dictat o notă în care ne arătam nemulțumirea noastră față de ei.

Cu toate că ungurii au ocupat Chust azi, ne hotărîm să nu mișcăm, așteptînd evenimentele. Pe de altă parte, se vor încunoștința și pe germanii care este zona intereselor noastre. Pe urmă, vedem proiectul de graniță, în așa fel încît să nu periclităm interesele noastre.

13 S-a mai hotărît că, avînd în vedere expansiunea neașteptată a Germaniei, noi trebuie să grăbim tratativele comerciale cu ei și să le încheiem cît mai repede.

Plecînd Gafencu, am rămas în discuție cu Urdăreanu și Călinescu, adîncînd și mai departe discuția asupra situației generale.

Îndeosebi, se discută asupra probabilităților intențiunilor germane. Urdăreanu vede lucrurile foarte în negru, el crede că au tot interesul de a

¹⁵ Teodorescu, Paul — general, ministru al Aerului și Marinei (martie 1938 — mai 1940).

¹⁶ Bujoiu, Ion — industriaș, membru în delegația română care a negociat cu Germania tratatul economic din 23 martie 1939.

¹⁷ Hacha, Emil — președinte al Cehoslovaciei în 1938—1939, apoi, între 1939 și 1945, al „Protectoratului german al Cehiei și Moraviei”.

pune mina pe noi, dacă nu teritorial, în tot cazul efectiv, mergînd pînă la îndepărtarea dinastiei. Călinescu crede că nu se gîndesc așa de departe, dar că, totuși, trebuie să avem ochii în patru și să supraveghem cu foarte multă atenție situația interioară.

Descompunerea Cehoslovaciei se datorește, îndeosebi, stării interne și lipsei de unitate. Vorbește pe urmă de starea dezastruoasă a armatei și văd că Călinescu judecă ca mine, mai bine puțin și sigur decît mult și

p. 14 prost. Mi-a propus să concentreze pentru instrucție două contingente de completare — admit, cu corectivul ca să se concentreze numai cu condiția că militarii vor putea fi îmbrăcați și găzduiți în mod perfect.

La 4, l-am primit pe Charlie Coburg, venit să<-și> ieie trămas bun și să-mi mulțumească pentru găzduire. Politică n-am vorbit.

Seara, cinema, versiunea americană a „Echipajului lui Kessel”, cu Paul Muni și Miriam Hopkins.

joi, 16 martie

Dimineața, Călinescu, întii cu Bujoiu, pentru punerea la punct a tratativelor cu Germania<;> nu prea au fost discuții, căci am fost repede de acord, se pot mulțumi și ei fără a ne periclita interesele noastre.

p. 15 Pe urmă, cu Gafencu. Trădarea Poloniei reiese din ce în ce mai clar. Gafencu evoluează, <i>eri era opus intrării noastre, astăzi tinde înspre o acțiune. S-a hotărît să luăm contact direct cu ungurii. După ce-l va fi văzut pe Bárdossy¹⁸, vom reexamina situația. Rămîne de văzut ce formă se va da ocupațiunii Ucrainei Subcarpatice în viitor. Dacă e vorba de o anexiune pur și simplă, chestiunea e mai simplă, dacă este vorba de o autonomie în cadrul statului ungar, e mai complicată.

Dimineața a fost o adevărată atmosferă de iarnă, spre prînz s-a mai încălzit și zăpada s-a topit aproape toată.

Seara a fost liniște.

vineri, 17 martie

Miniștri obișnuiți. Mitiță cu chestiuni financiare, îmi arată situația și sporurile ce vor trebui acordate în bugetul viitor, cele mai multe mergînd, se înțelege, la apărarea națională.

p. 16 La 1, Călinescu și Gafencu<;> situația, în loc de a se îmbunătăți, s-a înrăutățit. Ungurii refuză să ieie în considerație observațiile noastre și din ce în ce reiese mai mult că atitudinea Poloniei a fost cel puțin neamicală, ca să nu zicem de trădare. Am discutat dacă nu este cazul să luăm măsuri mai energice, cu atît mai mult cu cît suntem bombardați de telegrame din partea lui Voloșin¹⁹, președintele Ucrainei Subcarpatice, și din partea românilor din Apșa, cerîndu-ne să intrăm.

Pe de altă parte, pare a se adeveri și mai hotărît că Germania e în spatele Ungariei și că e un destul de mare risc ca o ciocnire între noi să nu provoace o răsturnare a opiniei în favoarea Ungariei. Totuși, neputînd rămîne complet indiferenți la chemarea fraților noștri de peste Tisa, s-a

¹⁸ Bárdossy László — ministrul Ungariei la București între 1934 și 1941.

¹⁹ Voloșin, Augustin — președintele guvernului Ucrainei Subcarpatice autonome.

hotărît ca acest teritoriu, fiind, chiar după indicațiile Germaniei, „res nul(i)us”, ca mî(i)ne dimineața, de îndată ce vor fi concentrați, jandarmii vor intra sub cuvîntul de a proteja populația, de a aduce mijloace de hrană în Apșa. Pe de altă parte, s-a hotărît să trimetem puterilor occidentale un S.O.S.

p. 17 Situația e, totuși, destul de importantă ca la $6\frac{1}{2}$ să întrunesc un Consiliu de Coroană la care vor lua parte consilierii regali, miniștri, șeful M. St. M., inspectorii de armată și ministrul Casei <Regale>, ca secretar.

La $1\frac{1}{2}$, vine știrea că ungurii au intrat în Apșa și că pînă seara vor ocupa linia ferată a Vișului.

După-amiază, în audiență, ambasadorul Poloniei, Racinsky, care a venit să mulțumească pentru decorare și căruia i-am făcut energice observații asupra atitudinii neprietenești și neconforme cu tratatul nostru de alianță. Pe urmă, mitropolitul Alexandru al Blajului, care mi-a prezentat unele doleanțe ale bisericii unite, doleanțe cari, unele, pot fi rezolvate fără greutate.

Consiliul de Coroană, la $6\frac{1}{2}$, s-a petrecut foarte bine, într-o înălțătoare atmosferă patriotică, afară de mica ciorovăială, fără importanță, între Iorga²⁰ și Vaida²¹.

p. 18 Iorga a fost ca în cele mai bune zile ale lui, plin de un înalt și înțelegător patriotism, el este, în caz de atac, pentru o rezistență dîră și plină de demnitate, bazîndu-se pe exemplul istoric al Piemontului și pe complectă lipsă de demnitate a cehilor. Consideră că chiar dacă vom fi complect zdrobiți, totuși numele de român și de România va rămînea veșnic, tocmai din cauza acestei rezistențe, pe <care> se va putea totde(a)una reclădi o Românie viitoare.

Vaida, în fond, cam același lucru a zis, dar arătînd o teribilă teamă de Germania și de dezastru și o rezervă în putința aliaților de a ne putea și voi ajuta.

Călinescu a început dezbaterile printr-o admirabilă și clară expunere a faptelor.

Militari(i) slabi.

Hotărîrea este de a continua cu măsurile de siguranță militară, de a intensifica înzestrarea armatei și paza evenimentelor cu arma la picior.

Consiliul a luat sfîrșit la ora 10.

Pe urmă, cinema.

²⁰ Iorga, Nicolae (1871–1940) — istoric de renume mondial, scriitor și publicist. Întemeietorul Partidului Național-Democrat. Prim-ministru în intervalul aprilie 1931 — iunie 1932, ministru de stat în februarie-martie 1938, consilier legal între 1938 și 1940. Ucis de legionari în noiembrie 1940.

²¹ Vaida-Voievod, Alexandru — lider al Partidului Național Român din Transilvania, membru în Consiliul Dirigent, ministru al Transilvaniei (decembrie 1918 — decembrie 1919), ministru de interne (1928–1930), prim-ministru în 1932 și, respectiv, 1933, membru în Consiliul de Coroană (1938–1940).

sîmbătă, 18 martie

p. 19 De dimineată, un Consiliu pentru armament, în care s-a <u> studiat
putințele de accelerare și apelurile la ajutor străin, mai ales la Franța, care
este extrem de întîrziată cu livrările. Se va mai cere francezilor ca tunurile
și munițiile ce le-au depus la noi să fie trecute în plina noastră posesiune.

Se vor face energice intervențiuni ca materialul care e gata la Zbro-
jowka să fie expedit fără întîrziere.

Nemafiind nemica la ordinea zilei, m-am dus la masă la Gherghița,
spre a vîna primii sitari. Am văzut 9, am tras în 5 și am împușcat 3. Tabloul
general — 7. Au fost de față D<uduia> ²², Mihăiță ²³, Ernest <Urdăreanu>
Ilasievici, Puiu ²⁴, Radu ²⁵ și Chefneux ²⁶. Vremea ideală, cu toate că la
ultima bătaie se răcorise bine.

Seara primesc știri că Tilea ²⁷, la Londra, s-a condus ca un dobitoc,
luînd inițiative nepermise.

Cinema — „La rue sans joie”, bun film, dar Ditta Parle infectă.

duminică, 19 martie

p. 20 Am profitat de o zi liberă ca să stau la aer, vinînd, de astă dată la
Periș și Scroviște. Aceleași persoane. Din nou o zi de toată frumusețea,
mai ales în pădurea de la Scroviște. Abia încep a mihi bobocii și soarele,
strălucind prin ramuri, dădea un tablou încîntător. Rezultatul mai slab
ca <i>eri, eu am doborît 2 din 4 trase și 9 văzute.

Întorși acasă, pocher cu Nicu Condiescu ²⁸, Ernest <Urdăreanu> și
Max <Ausehmit>. Malaxa ²⁹ s-a scuzat, trebuind să aibă o întrevvedere cu
Wohlthat ³⁰, căci, după spusele lui, pretențiunile germanilor încep a deveni
exorbitante.

Din Occident vin știri că reacțiunea începe a se produce, atît Dala-
dier ³¹, cît și Chamberlain ³² au schimbat macazul. strigînd, fiecare în
felul lui, „Pină aci!”.

luni, 20 martie

p. 21 Dimineata, Călinescu și Gafencu, pentru a reconsidera situația.
Văzînd că Occidentul începe a mișca, poate și în urma strigătului nostru de
alarmă: am hotărît să trimetem Angliei și Franței o informație asupra
punctului nostru de vedere. Redactată în cea mai mare parte de mine,
conține, în părțile esențiale, că dacă vom fi atacați, vom apăra cu cea mai
mare îndrjire granițele noastre, că nu dorim un pact de asistență mutuală,
dar am dori o garanție a fruntariilor și că cerem ajutor pentru armament.

²² Duduia — Elena Wolf-Lupescu.

²³ Mihăiță — Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia (n. 25 octombrie 1921), fiul regelui
Carol al II-lea și al reginei Elena, rege al României în intervalul 6 septembrie 1940 — 30 decem-
brie 1947.

²⁴ Este vorba despre Filitti, Ioan C. (1879 — 1946), istoric, jurist și diplomat. Director
al Serviciului Politic din Ministerul de Externe și director al Afacerilor Consulare. Membru
al Consiliului Superior Legislativ.

²⁵ Irimescu, Radu — ministru al Aerului și Marinei din ianuarie 1937, apoi ministru al
României la Washington din aprilie 1938.

²⁶ Basil Chefneux — intim al regelui.

²⁷ Tilea, Viorel Virgil — ministru al României la Londra din ianuarie 1939.

²⁸ Condiescu, Nicolae — general de brigadă, scriitor, adjutant regal.

²⁹ Malaxa, Nicolae — mare industriaș din România.

³⁰ Wohlthat, Helmuth — director ministerial în Reichul hitlerist, persoană de încredere
a lui Göring.

³¹ Daladier, Edouard — prim-ministru al Franței în 1933, 1934 și 1938—1940.

³² Chamberlain, Arthur Neville C. — prim-ministru al Marii Britanii între 1937 și 1940

Pe urmă, s-a studiat cazul lui Tilea, care și-a permis să spuie chiar organelor oficiale engleze că Wohlthat ne-ar fi dat un ultimatum. Când s-a dat o dezmințire din partea guvernului, el a adăugat că știe că tot așa s-a întâmplat cum zice el. A mai discutat cu Maiski ³³ și Rüstü Aras ³⁴ despre eventualitatea Pactului Mării Negre, lucru tocmai opus politicei noastre. S-a hotărît să fie chemat de îndată în țară ca să deie explicații.

La prînz, Călinescu, Bujoiu, Malaxa și Urdăreanu ca să discutăm pe larg propunerile germane. Această conferință a fost provocată de Malaxa, care azi-seară avea mari temeri asupra redactării. Discuțiile, cu mici întrepreri, au ținut de la $2\frac{1}{2}$ la 7. Cred că s-au pus definitiv la punct chestiile.

În tot cazul, nu poate fi vorba de imixtiune în dezvoltarea noastră industrială și s-a găsit o modalitate, prin accelerarea comenzilor de armament, să se poată investi anumite sume în țară.

Între timp, l-am văzut pe sir Reginald Hoare ³⁵, care a venit cu Gafencu din ordinul lui Halifax ³⁶, în urma gafei lui Tilea, să clarifice chiar cu mine ce este adevărul asupra așa-zisului ultimatum al lui Wohlthat. L-am luat nițel peste picior și i-am vorbit de necesitatea ajutorului englez, care, după ultimile informații, începe a se desemna mai precis. S-a autorizat să se declare în Parlament că, în curînd, va veni o comisiune care să studieze la fața locului anumite chestiuni de colaborare anglo-română.

Seara, după cină, o nouă conferință cu Călinescu, Țenescu, gen(erul) Florescu ³⁷ și (generalul Gheorghe) Mihail asupra măsurilor de siguranță militare cari vor trebui luate din cauza mobilizării mai mult sau mai puțin deghizate a ungarilor. Militarii au fost lamentabili, neputînd să și apere punctul lor de vedere. S-a hotărît să se mobilizeze C(orpurile) 6 și 7 a(rmată), cite o divizie din corpurile 1 și 5 și diviziile 4, 9, 10 și Garda, adică mai mult de jumătate din armata activă. Div(iziile) Corp(urilor) 1 și 5 vor fi aduse în spatele frontului de vest. Div(iziile) 4 și 3-a Cav(alerie) pe Dunăre, Div(izia) 9, o parte din (Divizia) 10 și Brig(ada) 7 Cav(alerie) pe granița Bulgariei. Div(izia) 10 va fi mișcată către Medgidia. Div(iziile) 1 și 2 Cav(alerie) pe frontul de vest. Am putut încă o dată constata cît de îmbicsiți sunt cei de la M. St. M., tipicari fără pereche, nici un spirit de inițiativă, ceva îngrozitor. De pildă, despre Div(izia) 10 A, să nu fie transportată ea, care este la Brăila, ci a 8-a sau a 7-a A de la Cernăuți sau Roman, căci ea nu fusese prevăzută în planurile lor. Aci va trebui tăiat în carne vie, ca să se facă ordine.

Pe urmă, cinema „Furtună peste Asia”, film francez destul de bun.

marți, 21 martie

În loc de miniștri, conferința pentru armament, la care a asistat și dr. Marinescu ³⁸. Țin aceste conferințe destul de des, căci trebuiesc miș-

³³ Maiski, Ivan Mihailovici — diplomat și istoric sovietic, ambasadorul U.R.S.S. în Marea Britanie între 1932 și 1943.

³⁴ Aras, Tefik-Rüstü — diplomat turec, ministru de Externe între 1925 și 1938, iar din 1939 ambasador în Marea Britanie.

³⁵ Hoare, Reginald — diplomat englez, ministru al Marii Britanii la București.

³⁶ Halifax, Edward Frederic Lindley Wood — om de staț și diplomat englez, ministru de Externe al Marii Britanii între 1938 și 1940.

³⁷ Florescu, Gh. I. — general, subsecretar de stat și membru al Consiliului de Coroană.

³⁸ Marinescu, dr. Nicolae — general, ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (din aprilie 1938), al Sănătății și Asistenței Sociale (februarie — noiembrie 1939).

cate lucrurile într-un ritm mai viu. Francezii au răspuns afirmativ, dar cu plată. De la germani nici unul încă, va trebui să condiționăm iscălirea convențiunii de comerț de această livrare. Se vor mai face energice intervențiuni în Franța pentru munițiile de 105 și 47 și se va intensifica la noi fabricarea munițiunii pentru obuzierul de 100. Văd pe Slăvescu³⁹, activ, ceea ce îmi face o foarte mare plăcere.

p. 25 După-amiaz, Nica Gatoski, pe care n-am văzut-o de trei ani. S-a făcut fată mare și frumoasă. A venit să-mi ceară ajutor pentru că vrea să se mărite, i-am dat.

Seara, Franasovici⁴⁰ trimete știrea că germanii au trimis un ultimatum Lituaniei în ce privește Memel⁴¹, ultimatumul a fost primit și trupele germane au și pornit să ocupe ținutul.

A fost un incident de frontieră, un soldat grănicer a fost împușcat de unguri. Nedorind a antrena cazuri mai grave, nu s-a dat urmare incidentului.

Seara, cinema, „Paradisul alb”, frumoase scene de schi, film german.

miercuri, 22 martie

p. 26 Dimineța, miniștri și pe urmă, pînă la 2 $\frac{1}{2}$, conferință cu Călinescu,

Bujoiu, Mitiță⁴² și Gafencu, pentru ultimele retușări la acordul cu Germania. Am mai corectat unele puncte și am pus ca condiție sine qua non pentru iscălire ca Germania să autorizeze imediat expedierea armamentului contractat în Cehoslovacia.

La masă, Călinescu și Mihail, ca să pun la punct anumite lucruri relative la excese ale mobilizării. Nu se poate admite astăzi să se despartă prea mult armata de viața întregii țări — va trebui să nu se dezorganizeze întregul interior pentru front. Înlocuirile trebuiesc făcute treptat.

A început o foarte mare nervozitate în oraș, a început și specula și dosirea alimentelor, vor trebui luate măsuri și făcute anumite comunicări pentru încurajarea lumii.

După-amiaz, Gafencu a venit să-mi comunice că ungurii ar dori să steie de vorbă direct cu noi, sunt de acord.

Seara, cinema, un foarte frumos film francez, „L'entrée des artistes”.

p. 27 Discuțiunile cu încheierea acordului continuă.

După cinema, vine Călinescu, spre a mai discuta și pune la punct ultimile puncte. Se insistă asupra unor formule ce nu-mi convin privitor la chestiunile industriale.

Această întrevedere a provocat o lungă discuție cu privire la ansamblul politicii noastre.

Prima chestiune a fost dacă vom putea risca să rupem tratativele pe acest punct, cum ar fi înclinația sufletului meu, cu atît mai mult cu cît Wohlthat a fost obraznic cu Bujoiu azi după-masă, proferind chiar unele amenințări. Călinescu mi-a răspuns hotărît că nu. În starea de azi, nu

³⁹ Slăvescu, Victor — economist, ministrul Înzeestrării Armatei de la 1 februarie 1939.

⁴⁰ Franasovici, Richard — ministru de Interne în intervalul noiembrie — decembrie 1937, apoi ministru al României la Varșovia și Paris.

⁴¹ Memel (Klaipėda) — zonă și port lituaniene la Marea Baltică.

⁴² Constantinescu, Mitiță — economist, ministru al Industriei și Comerțului, guvernatorul Băncii Naționale a României (martie 1938 — februarie 1939); ministru de Finanțe și guvernatorul B.N.R. (februarie 1939 — iulie 1940).

putem să riscăm un conflict decît dacă granița noastră este încălcată. Am pus, deci, la punct o formulă complect anodină, acceptabilă pentru ambele părți.

joi, 23 martie

p. 28 Dimineța, vine Călinescu, care pînă la 5 a discutat cu nemții, au adoptat formula mea, mai rămîne azi de dimineță de pus la punct unele rețușări, așa încît se speră că azi după-amiază se va iscăli. Îmi aduce și anumite rapoarte asupra mobilizării și stării trupelor. Cu cît partea morală este bună, cu atît celelalte sunt slabe. S-au făcut și prostii cu mobilizarea, s-au chemat oameni inutili și nu s-a ținut întru nimica cont de toate nevoile țării, de viața de toate zilele, care trebuie să meargă înainte. A mai venit și Gafencu, care mi-a arătat declarațiile lui cu privire la convențiune, le aprob.

S-a primit o scrisoare care garantează toate comenzile noastre din Cehoslovacia, scrisoare care o pusesem cu condiția sine qua non a iscălirei.

După-masă, în sfîrșit, s-a iscălit și l-am primit la 6 $\frac{1}{2}$ în audiență de plecare pe Wohlthat. Ducă-se...

Pe urmă, pocher.

p. 29 Malaxa foarte violent pe chestiunea tratatului. După ce împinsese la facerea lui, astăzi, cînd crede că anumite interese ale lui ar putea fi lezate, e violent contra. El voia ca formula industrială să conție o clauză perem<p>torie privitoare la industriile existente. Era un dezastru, după părerea mea, căci, implicit, recunoaștem dreptul lor de imixtiune în această chestiune.

vineri, 24 martie

Dimineța, miniștri. Cel mai important, Mitiță Constantinescu, care-mi raportează că a terminat lucrările bugetului. El se va solda cu un spor de mai bine de 2 miliarde.

Impozite noi, afară de unul mic, nu se pun, restul se va procura prin unele reșezări.

p. 30 Vin știri proaste din Franța<;> una — Geneviève Tabouis⁴³ a început o violentă campanie în contra noastră pe chestia convenții cu Germania. Sunt așa de orbiți acești oameni, neputînd vedea că noi, iscălind această convenție, am făcut un serviciu cauzei păcii, căci am produs un moment de liniște și de destindere în această parte a lumii. Ce ar fi zis ei dacă, prin atitudinea noastră, am fi antrenat un război, nu sunt chiar așa de sigur că ar fi sărit ei în aceste condițiuni în ajutorul nostru.

Hoare a fost astăzi la Călinescu să-i citească o notă în chestiunea Ungariei. Anglia ne propune, după retragerea trupelor ungare de la frontieră, să începem a demobiliza concomitent, noi am refuzat „din cauze tehnice”. George Brătianu⁴⁴, tot azi de dimineță, la Urdăreanu, înmîinînd

⁴³ Tabouis, Geneviève — ziaristă franceză.

⁴⁴ Brătianu, Gheorghe I. — istoric, întemeietorul Partidului Național-Liberal-Georgist (fiul lui Ion I. C. Brătianu — Ionel).

un memoriu, iscălit de el cu Dinu⁴⁵, Sassu⁴⁶, Costinescu⁴⁷, dr. Anghelescu⁴⁸, Bébé Brătianu, Maniu⁴⁹, Mihalache⁵⁰, Madgearu⁵¹ etc. l-a refuzat, căci Maniu iscălise președinte al Partidului Național-Tărănesc. Totuși, am spus că pe Dinu l-aș primi cu totul particular. Seara, un foarte bun film american cu Ann Sheridan, „Letter of recommendation”.

sîmbătă, 25 martie

p. 31 Bunavestire. Cerul e acoperit, plouă și e răcoare. Dimineața, l-am văzut pe jurnalistul francez Jules Sauerwein, un vechi prieten din timpul șederei la Paris. Am refuzat să dau un interview, dar am discutat toată situația apăsînd, îndeosebi, asupra carenței Franței și a Angliei în chestiunea economică, ceea ce ne-a lăsat neapărați în fața Germaniei. Pe urmă, am abordat chestiunea dureroasă a încetinelii livrării materialului de război și nevoia pentru Franța și, mai ales, pentru noi a unei înțelegeri franco-italiene. Mi-a spus că e uimit de progresele ce le face țara sub noul regim. După-masă, alt jurnalist francez, Philippe Barrès, fiul marelui Maurice Barrès⁵², aceleași lucruri ca cu Sauerwein.

Pe urmă, Călinescu pentru situația generală și pentru a-i atrage atenția asupra atitudinii Franței, altfel inamica deosebit.

p. 32 Seara, cinema, un film american detectiv, „Ora fatală”.

În timpul cinematografului, continuu a sunat telefonul din partea lui Gafencu, ca să ieie instrucțiuni pentru tratativele cu ungurii. Ca atmosferă se vede că Germania a pus o oareș*<i>care frînă, ei devin mai maleabili, totuși pretențiunile lor, așa cum sunt formulate actualmente, nu pot fi luate în considerație. Primo : ei ne acuză indirect că noi am luat cel dintîi măsurile militare și pe urma ca noi să demobilizăm cu 24 ore înaintea lor. Ambele puncte nu se pot admite. Din fericire, în nota lor au vorbit de aranjamentul de la Bled, a cărui extensiune o cer și asupra Ucrainei Subcarpatice. Ne vom sesiza de acest punct și vom cere iugoslavilor să miște întîi, să facă ei propunerea pentru punerea în aplicare a acordului.*

A murit astăzi profesorul Teodor Costescu din Turnu-Severin, un om de bine și de inimă, care a făcut mult pentru satul său.

duminică, 26 martie

p. 33 Știri din Ungaria continuă a veni tot în cadrul celor de ieri; ei devin din ce în ce mai maleabili, primesc să înceapă desconcentrarea lor 24 de ore

⁴⁵ Brătianu, Constantin I. C. (Dinu) — șeful Partidului Național-Liberal, frate cu I. I. C. Brătianu.

⁴⁶ Sassu, Vasile — ministru al Agriculturii și Domeniilor în anii 1934—1937.

⁴⁷ Costinescu, Ioan — doctor, industriaș, ministru al Sănătății și Ocrotirilor Sociale (1936—1937), al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (februarie-martie 1938).

⁴⁸ Anghelescu, Constantin — doctor, ministru de stat, prim-ministru în intervalul 30 decembrie 1933 — 4 ianuarie 1934, membru în Consiliul de Coroană.

⁴⁹ Maniu, Iuliu, președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920), președintele Partidului Național Român (1918—1926), apoi al Partidului Național-Tărănesc (1926—1933; 1937—1947), prim-ministru al României în 1928—1930, iunie — octombrie 1930, 1932—1933, membru în Consiliul de Coroană.

⁵⁰ Mihalache, Ion — unul dintre conducătorii Partidului Tărănesc și apoi ai Partidului Național-Tărănesc, președinte al P.N.Ț. (din 1933), membru în Consiliul de Coroană.

⁵¹ Madgearu, Virgil N. — economist, sociolog și om politic, liderul politic și ideologic al Partidului Național-Tărănesc. Asasinat de legionari în noiembrie 1940.

⁵² Barrès, Maurice — scriitor francez.

după ce noi am dat ordinele pentru a noastră. Iugoslavia rămîne un mister, a refuzat să facă primul demers, puțin loial. Ungurii au dat ordin pentru retragerea unui corp de armată din regiunea Debrețin, iar noi am suspendat transportul div<iziilor> 3 și 13. La 18, pocherul obișnuit, atmosfera, la un moment <dat>, foarte încărcată, grație stării de nervi a D<uduiei> și lipsei de tact a lui Urdăreanu.

Voiam să merg la vînătoare, dar a plouat dimineața așa de torențial încît am renunțat. Sitarii sunt veniți în plin.

luni, 27 martie

p. 34 Dimineața, Călinescu, discutăm situația generală. Atitudinea polonă este complect de loială, iar aceea a Iugoslaviei dubioasă. La marile țări occidentale multă energie în vorbe, altfel nimica. Experiența care am făcut-o deschide, în sfîrșit, ochii elementelor răspunzătoare și se văd lipsurile noastre reale, lipsuri cari de mult le întrevedeam, dar nu reușeau să le vadă și alții. Cît despre M. St. M., din nenorocire tot eu am avut dreptate, situația e proastă, s-a lucrat fără inițiativă, fără suflet și uitîndu-se atîtea lucruri cari în caz de război sunt de o vitală importanță, în primul rînd nația armată. Călinescu îmi supune încă și comunicarea care face azi după-masă Consiliului F. R. N. ; am aprobat-o cu foarte mici retușări.

D<uduia> îmi vorbește de Crucea Roșie, care e în complectă debandadă. Doamna Malaxa ar dori s-o ieie de mîină. O cred capabilă și sunt de acord.

marți, 28 martie

p. 35 Dimineața, miniștri, cel mai important Marinescu, care-mi expune situația grea a Serviciului Sanitar. Și aci, cu ocazia mobilizării, s-au făcut observațiuni pricinuite din aceeași lipsă de cap și bun simț a M. St. M. I-am vorbit de Crucea Roșie, confirmă, în parte, cele spuse de d-na Malaxa, pe săptămîna viitoare îmi va prezinta un raport.

La 12, noul ministru al Danemarcei îmi prezintă scrisorile lui de acreditare și la 13 noul episcop romano-catolic de Alba-Iulia, Aron Marton, depune jurămîntul. Face o bună impresie. E un om simpatic și a ținut o frumoasă cuvîntare. Mi-a adus în dar o splendidă icoană a Sf. Nicolae, care, după tradiție, a fost donată în 1531 de episcopul Athanasie al Vadului capitulului catolic din Alba Iulia.

Aflu că întrunirea de <i>eri a Frontului <Renașterii Naționale> a fost un mare succes, atît expunerea lui Călinescu, cît și a lui Gafencu au fost aplaudate.

p. 36 Vine știrea că francezii s-au supărat din cauza acordului cu Germania și că au suspendat livrările de armament, am dat ordine să se protesteze și seara am primit îmbucurătoarea veste că s-a revocat dispoziția. Englezii, mult mai cumînți în această chestiune, au declarat în Parlament că, în curînd, vor trimite o comisiune economică în România.

Și în Spania pare-se că lucrurile se clarifică, Madridul s-a predat și noi am făcut formele pentru recunoașterea de jure a lui Franco, recunoaștere care, de fapt, s-a și făcut acuma o lună.

După-masă, am fost la sitari, la Gherghița, cu aceiași tovarăși ca deunăzi. Rezultatul — 40. Pentru mine, 75 văzute, tras în 13, împușcate 8. A fost un vînt foarte puternic și ceva ploaie, în general agreabil. Seara, cinema, „Zaza”, cu Claudette Colbert, destul de bun.

p. 37 Știri triste, din ce în ce mai multe, asupra felului cum s-au executat concentrările. A fost o mare dezordine.

miercuri, 29 martie

Dimineata, Consiliu, cu Călinescu, Teodorescu, Slăvescu, Mihail, Țenescu și Urdăreanu pentru armament. S-a stabilit un nou program, după care vom putea avea din Cehia aproape tot armamentul și materialul de care vom avea nevoie pentru complectarea primei tranșe de 15 divizii. S-a aprobat propunerea lui Slăvescu — Călinescu în această privință.

p. 38 Gafencu vine o clipă să spuie că a primit o invitație oficială să meargă la Berlin. Destul de dezagreabil. Trebuie să vedem în ce fel vom putea, fără să supărăm pe nemți, să ne degajăm. Vom începe prin a spune, ceea ce e, de fapt, adevărat, că, în momentul de față, tratativele cu Ungaria rețin pe ministrul afacerilor străine în țară pînă ce vor fi terminate. În tot cazul, dacă va trebui să se ducă, va trece și pe la Londra și Paris, fie chiar inoficial.

La prînz, lady Maureen Stanley, fiica lui lord Londonnery și nevasta lui sir Oliver Stanley, ministrul britanic al industriei și comerțului. Femeiușcă frumoasă, care a venit să ție o conferință la Societatea Româno-Engleză. Are aerul de a fi interesată de politică. Am pus-o la curent cu unele situații, apăsînd, mai ales, asupra hotărîrii noastre de a ne apăra granițele cu orice preț și asupra nevoii de a fi ajutați de Anglia ca să putem rezista presiunii germane. Ea mi-a spus că vrea să încerce ca bărbatul ei să vie cu delegația economică ce trebuie să sosească.

După prînz, la vînătoare, în pădurea Băicoianu, vînt foarte puternic, totuși au fost sitari.

Rezultatul — 21, pentru mine 35 văzute, tras în 10, împușcate 6. Am fost cu Puiu F<ilitti>, Radu și Chefneux.

Seara, D<uduia> fiind la Auschnit, am profitat să pui oareș<i>care ordine în aceste însemnări zilnice.

(Va urma)

Precizări asupra unor documente de la Filiala Arhivelor Statului Galați

Documentele slavo-române create pe teritoriul Țărilor Române sau copiile lor din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea sînt în marea lor majoritate publicate. Între ele însă, o mică parte au rămas pînă astăzi inedite, așa cum sînt și cele șase documente de la Filiala Arhivelor Statului Galați pe care ne propunem să le prezentăm aici.

Preluat relativ recent în depozitele noastre, aceste documente au făcut anterior parte din colecțiile Bibliotecii „V. A. Urechia” și Muzeului județean de istorie Galați. Două dintre ele sînt documente slavo-române originale, iar patru sînt copii. Ambele originale sînt hrisoave. Primul, emis în Suceava la 15 septembrie 1569, provine din cancelaria lui Bogdan Lăpușneanu, iar al doilea din cea a lui Vasile Lupu și a fost emis în Iași, la 7 august 1606. Trei dintre copii sînt realizate de Stamatîn pitar, la 24 septembrie 1808, și redau documente emise în cancelaria lui Despot voievod, în septembrie 1562, și în cea a lui Petru Șchiopul, la 4 iunie 1583, respectiv 3 noiembrie 1585. În sfîrșit, ultima copie este realizată de serdarul Chiriac Cîrstian, la 29 februarie 1792, și redă un hrisov al lui Miron Barnovschi din 3 iunie 1629, hrisov publicat în rezumat, în *Catalogul documentelor moldovenești* ...¹

Copiile au fost realizate pe hîrtie și sînt bine conservate. Două dintre ele se pare că au fost „scoase” de pe documente bine păstrate la data realizării. Cele care reproduc documentele de la Petru Șchiopul au fost însă făcute după originale deteriorate și cu lipsuri, care, în cazul hrisovului din 4 iunie 1583, ajung la aproximativ o treime din suprafața totală.

Ambele originale au fost scrise pe hîrtie, în semicursivă. Cel de la Bogdan Lăpușneanu a fost conservat relativ bine, lipsurile, de altfel de mici dimensiuni, datorîndu-se păstrării sale pliate. Hrisovul de la Vasile Lupu era într-o avansată stare de degradare, motiv pentru care a fost necesară restaurarea sa. În urma acestei operațiuni, documentul a putut fi salvat, rămîind în continuare greu lizibil și prezentînd lipsuri.

Formularul diplomatic al documentelor în discuție nu prezintă deosebiri față de celelalte documente create în aceleași epoci istorice. În ceea ce privește copiile realizate de Stamatîn pitar, este de remarcat faptul că locul și data din protocolul final sînt trecute în preambul, în timp ce coroborarea, acolo unde există, rămîne la locul ei, în finalul documentului. Mai scrupulos, serdarul Chiriac Cîrstian respectă întru totul documentul pe care îl copiază, intervenția sa avînd loc după epuizarea întregului text tradus.

---

¹ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. II 1621–1652, Buc., 1959, doc. nr. 495.

La primele patru documente lipsește atributul teocratic *Iw*, iar în hrisoavele prin care i se dăruiește lui Vartic satul Andreicăuți unele părți ale formularului sînt substanțial contrase.

O formulă rar folosită este cea din documentul din noiembrie 1585, prin care Petru Șchiopul îi poruncește lui Bucium, pircălabul de Hotin, ca, după ce va cerceta împreună cu „oamenii buni și bătrîni” hotarul Andreicăuților, „să dați de știre domniei mele”. Acest ordin, relativ frecvent în documentele create în deceniile 2 și 3 ale secolului al XVII-lea, era rar în secolul al XVI-lea și determinat de tendința dregătorilor însărcinați să joace anumite pricini la fața locului de a nu înștiința domnia în legătură cu modul de soluționare al acestora². În sfîrșit, trebuie evidențiată prezența formulei de credință — *tatăl patriei* — în titulatura lui Despot.

Din punctul de vedere lingvistic, cele două documente originale au, în general, caracteristicile textelor de cancelarie româno-slave ce aparțin subtipurii moldovean al redacției române.

Primul document, prin înseși dimensiunile sale, nu ne dă posibilitatea să facem prea multe comentarii de natură lingvistică. Este de remarcat influența slavă răsăriteană în denazalizarea lui în cuvintele ce redau formula devoțiunii *Божію ма(с)тію* și în folosirea prepoziției *оу* în loc de *wt* în expresia *оу колост*. Tot aici numele capitalei Moldovei apare în forma sa românească *Гоучакъ* în loc de *Гоучакъ*.

Hrisovul de la Vasile Lupu, creat într-o perioadă în care documentele slavone devin tot mai rare, marea majoritate a actelor de cancelarie fiind scrisă în limba română, ar trebui să fie puternic contaminat de lexicul românesc, totuși el are o formă slavonă tipică, în care românismele aproape că lipsesc. Mai mult decît atît, este folosit un cuvînt slav *осциненіе* — care fusese mai demult înlocuit în documentele slavo-române de românescul *curătură*. Redacția sa este specifică subtipurii moldovenesc cu numeroase influențe răsăritene, cum ar fi denazalizarea lui *Т* și folosirea unor elemente lexicale specifice ca *гѣмаѣ, ож отиннь, сѣножатн, виноград господарь*. Se remarcă însă și o oarecare influență sudică relevată prin folosirea pronumelui demonstrativ *тот* în redarea atributului teocratic prin *Iw*, spre deosebire de majoritatea covârșitoare a documentelor moldovenesti în care acesta își pierduse sensul inițial și fusese înlocuit cu pronumele personal la persoana I plural *Мы* și în folosirea în coroborație a lexemului *господинь* în loc de *господарь*, ca în protocolul inițial. Influența românească constă în folosirea formulelor *wt ватронсело*, autohtonă atît în lexic, prin folosirea cuvîntului *vatră*, cît și ca expresie sintactică, precum și *мѣсто за виноградаъ*, românească sintactic. Un element specific slavonei românești prezent aici este folosirea mai multor termeni pentru exprimarea aceleiași noțiuni, cum sînt *доход* și *приход*, pentru *venit*.

În ceea ce privește grafia documentului, este de remarcat raritatea ierului mare *-к-* în poziție finală, prezent doar în cuvîntul ce definește calitatea emitentului *господарь*, respectiv *господинь*. Dacă în general pisarul documentului a manifestat o anumită stabilitate în redarea grafică a formelor, se constată totuși și folosirea alternativă, a două grafeme *к* și *л*

² V. Georgescu, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova*, part a I. Edit. Academiei R. S. România. Buc., 1979.

pentru redarea diftongilor *ia* sau *ea*, ca în cuvintele *ѣНОЖАТИ-САНОЖАТИ, мѣсто—масто*.

Valoarea istorică a documentelor în discuție constă în faptul că ele contribuie la îmbogățirea informațiilor cu privire la unele instituții ale statului feudal moldovenesc, la genealogia unor familii boierești, precum și la unele evenimente militare și demografice din secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Prima instituție care se relevă cu claritate din aceste documente este cea a ocolului domnesc al Buzovinții. Formațiuni politico-administrative considerate ca având aceeași vechime cu statul feudal românesc de la est de Carpați, ocoalele sînt consemnate prima dată de documente la începutul secolului al XVI-lea și își prelungesc existența pînă în secolul al XVIII-lea. Constituite în jurul cetăților, tirgurilor, curților, morilor și branștilor domnești sau în anumite zone de graniță, ele au reprezentat proprietatea efectivă a domniei ca instituție asupra unui teritoriu, în momentul în care dreptul de stăpînire asupra întregii țări devine pur teoretic prin practicarea sistemului imunităților feudale³.

Ocolul Buzovinții este, alături de ocoalele Stănilești și Julniți, unul din cele mai mici, constituit probabil într-o epocă mai tîrzie din sate nedăruite, fără uric, sau reintrate în proprietate domnească prin desherență, felonie sau în alt mod. Primul și, în același timp, ultimul istoric care a consemnat acest ocol, care include în componența sa Andreicăuții, a fost Dimitrie Ciurea⁴. Documentul de la Despot voievod, din septembrie 1562, consemnează seliștea Andreicăuții ca făcînd anterior parte din „ocolul Buzovinții” și dăruită slugii domnești, adică slujitorului său, dregătorul Vartic. Peste șapte ani, la 15 septembrie 1569, Bogdan Lăpușeanu voievod dăruiește din nou aceluiași Vartic, de data aceasta numit „boierul nostru”, aceeași seliște. Considerăm că în cazul acestui document nu este vorba de o danie, ci de o întărire, de o confirmare a unei danii anterioare. În sfîrșit, în anul 1585 Petru Șchiopul judeca pricina dintre Vartic, pe de o parte, și Liciul, Marcu și Moisi, pe de altă parte, pentru hotarul Andreicăuți, pe care Andreica vătaf „l-au dat pe acel hotar lui Vartic fiindcă au fost domnesc”. Același Petru voievod dăruiește la 4 iulie 1583 unui slujitor, al cărui nume lipsește din copia care s-a păstrat, „o siliște pustie ce a fost driaptă domnească, ce este din sus . . . anume Visterca ce este între satul Medveja . . .” Coroborînd acest document cu cel din 1587, prin care Petru Șchiopul întărește lui Gavrilaş logofăt seliștea Lotoviștea Vistiernicului, între Liveați, Medveja, Varticăuți și Petricăuți⁵, ca și cu cel din 14 iunie 1583, prin care domnitorul întărește lui Vartic seliștea Andreicăuți, „care

³ Pentru ocoalele domnești vezi : A. Sava, *Tirguri, ocoale și vornici în Moldova*, în „Buletinul științific al Societății de Științe Istorice, Filozofice și Economico-Juridice”, IV, 1—2 (1952); H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I. Edit. Academiei R. P. România, Buc., 1958; C. C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene*, Edit. Academiei R. S. România, Buc., 1967; D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. «Xenopo 1 — Iași ”, II (1965), p. 162—210; C. Cîhodaru, *Refacerea ocoalelor domnești în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza ”, XV (1969); M. Giğoras, *Instituții feudale din Moldova*, vol. I, Edit. Academiei R. S. România. Buc., 1971.

⁴ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 211.

⁵ *Cat. doc. mold.*, supliment I, doc. 151.

acum se numește Varticăuți”⁶, ajungem la concluzia că seliștea pustie Visterca se afla lângă Andreicăuți. Ținând cont că trei dintre documentele păstrate în colecția „V. A. Urechia” se referă la proprietăți ale lui Vartic, este posibil ca și documentul din 4 iunie 1583, referitor la seliștea Visterca, din care, așa cum spune Stamatin pitar, „lipsește a treia parte din tăt”, să-l aibă ca beneficiar tot pe Vartic, care, la data aceea, era mare dregător și se afla în relații foarte strânse cu Petru Șchiopul⁷.

Deci, documentele consemnează ca făcând parte din ocolul Buzoviinții seliștele Andreicăuți și Visterca, cealaltă seliște, Lotoviștea Vistiernicului, devenind domnească după intrarea în disoluție a sistemului ocoalelor, pentru o deșugubină⁸, o considerăm ca nefăcând parte din respectiva formațiune. Este de presupus însă că și Buzovița, localitatea eponimă, să fi făcut parte din ocolul al cărui centru administrativ era.

Atît Andreicăuții, cît și Visterca apar cu calitatea de seliști, ceea ce înseamnă o alveolă teritorială pustiită, dar preexistentă⁹, o vatră de sat din care oamenii plecaseră, la care trebuie adăugate toate celelalte componente ale satului rămase fără stăpîn. Apariția în 1585 a unor persoane fără titluri, deci simpli locuitori ai țării, Liciul, Marcu și Moisi, care să conteste, chiar dacă nu pe teme legal, dreptul lui Vartic, în acel moment mare vornic al Țării de Jos¹⁰, asupra Andreicăuților, ne face să presupunem că fenomenul pustiirii respectivelor sate avusese loc relativ recent, probabil la jumătatea secolului al XVI-lea. Buzovița este consemnată în secolul al XVII-lea ca sat sau moșie aparținînd inițial lui Dumitru Buhuș¹¹, vîndut apoi de fiul acestuia, Miron, lui Pătrașco Ciogolo¹².

Cartea de judecată de la Miron Barnovschi, din 3 iunie 1629, cu privire la satul Bălilești, în afară de faptul că redă amănunțit modul în care se transmiteau proprietățile funciare și se făceau judecăți domnești, contribuie la îmbogățirea informațiilor referitoare la familia Tăutu, una dintre marile familii boierești din Moldova¹³. Alături de alte documente publicate sau inedite, cartea de judecată pomenită vine să confirme existența unui Ion Tăutu, mare logofăt, în a doua parte a secolului al XVI-lea, probabil strănepot al celui alt Ion Tăutu, posesor al satului Bălilești și mare logofăt între anii 1475—1513¹⁴.

În sfîrșit, ultimul document, hrisovul de la Vasile Lupu, din 7 august 1606, reprezintă o a doua consemnare a satului Hăntești din ținutul Tecuci, azi integrat în comuna Nicorești, județul Galați. Din conținutul său reiese modul în care se făceau tranzacțiile funciare și stadiul de evoluție al obștii din acel sat, la mijlocul secolului al XVII-lea. Lista foarte lungă a martorilor ne face să presupunem că este enumerată majoritatea capilor de familie din Hăntești. Aceștia, persoane fără importanță economică sau socială

⁶ Arh. St. Galați, colecția „V. A. Urechia”, pachetul al II-lea, doc. 7.

⁷ M. Stoicescu, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, Edit. Enciclopedică română, Buc., 1971, p. 335.

⁸ *Cat. doc. mold.*, supliment I, doc. 151.

⁹ H. Stahl, *op. cit.*, p. 156.

¹⁰ M. Stoicescu, *op. cit.*, p. 335.

¹¹ *Cat. doc. mold.*, vol. II. doc. 91, 822, 829 și 456.

¹² *Ibidem*, doc. 1205.

¹³ Vezi D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Edit. Academiei R. S. România, Buc., 1978, p. 113.

¹⁴ M. Stoicescu, *op. cit.*, p. 287—288; *Cat. doc. mold.*, vol. I. p. 623.

deosebită, nu se regăsesc în documentele contemporane, dar urmașii lor sînt consemnați în actele de vînzare-cumpărare de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea.

Transcrierea textelor originale a fost făcută după metoda filologică.

STELIAN IORDACHE

1

1562 (7070) septembrie <11>, Suceava. Despot voievod întărește lui Vartic seliștea Andreicăuți din ținutul Hotinului, ocolul Buzovinții¹.

Suret di pe ispisoc vechi pe sibie de la Ioan voievod, scris în Suceavă, din let 7070 săptemvrie . . .²

Ioan voievod, cu mila lui Dumnezeu, domnul Țării Moldovei, tatăl patriei. Iată am dat slugii noastre, lui Vartic, o siliște, anume Andreicăuții, în ținutul Hotinului, care, ace siliște, au fost din ocolul Buzovinții, ca să-i fie de la noi, cu tot venitul lui.

Pentru aceeaș dar altul să nu se amestice innaintea acestei cărți a noastre.

S-au tălmăcit de mine, Stamatîn pitar, în Eși, la 1808 septembrie 24.

Arh. St. Galați, colecția „V. A. Urechia”, pachet II, documentul nr. 1, copie.

¹ Traducerea originalului (Arh. St. Buc., Col. „Documente istorice” Lx/5), în *DIR*, A, Moldova, veacul al XVI-lea, vol. II, doc. 157.

² Loc alb.

2

1569 septembrie 15, Suceava. Bogdan Lăpușneanu voievod întărește lui Vartic seliștea Andreicăuți din ținutul Hotinului, ocolul Buzovinții¹.

† БО(Г)ДАН ВОЕВОДА БОЖІЮ МЛ(С)ТІЮ Г(С)ПРЪ ЗЕМЛН МО(Л)ДАВСКОН ДАН
 Е<СМНБОЛАРНШ> НАШЕМС ВА(Р)ТІКЪ Б(А)НО СЕЛНЦЕ НА НМѢ А(Н)ДРЕНКО(Б)ЦІИ
 С ВОЛО(СТ) ХОТН(Н)СКОИ ЧТО ТОТА СЕЛ[НЦЬ Н]А НМѢ АНДРЕНКОЦІИ ВНА БѢША Г(С)ДА
 МН ВТ ШКОЛО БЗОВ(ЦІИ).

Н ДА Б(СТ)ВМС В(Т) НА(С) Н СЪ ВЪСЕ(М) ДОХОДО(М).

ПРОТОЖ Н(Н) ДА СЪ НЕ СМНШАЕ(Т).

ПИС С СОБЧКЕ ВЛТО ЗОС СЕП ЕЇ.

† Г(С)ДА НЪ КАЗА(Л).

† БЄ(Р)ХѢ(Ч) ПИС.

(Pe verso însemnarea din secolul al XVIII-lea) : вт сѣлнцѣ андрѣнкѣцѣи дѣ ла хотнн

† Bogdan voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei. I-am dat boierului nostru Vartic o siliște, anume Andreicăuții, în ținutul Hotinului, care siliște, anume Andreicăuții, a fost a domniei mele din ocolul Buzovinții.

Și să-i fie lui de la noi și cu tot venitul.

Pentru aceasta altul să nu se amestece.

S-a scris la Suceava în anul 7077 (1569) septembrie 15.

† Domnul a spus.

† Berheaci a scris.

¹ Traducerea a fost publicată în *DIR*, A, Moldova, vol. II, doc. 224, fără nr. de pachet și de document. Nu a fost publicată nota de pe verso.

(Pe verso însemnarea din secolul al XVIII-lea) : De la săliștea Andreicăuți de la Hotin-

Arh. St. Galați, colecția „V. A. Urechia”, pachet II, doc. nr. 3 ; original slav, hirtie (22×15), cerneală maro.

3

1583 (7091) iunie 4. Petru Șchiopul voievod întărește unui slujitor seliștea Visterca de lângă satul Medveja.

Surset di pe ispisoc vechi pe sirbie, scris in Iași de Gangur, din let 7091 iunii 4, în care numile domnului lipsăși fiind ruptă a treia parte din tăt.

... ¹, domnul Țării Moldovei, i-am dat și li-am miluit pe sluga noastră ... ¹ cu o silişte pustie ce a fost driaptă domniască, ce este din sus ... ¹ anume Visterca ce este între satul Medveja ... ca să-i fie lui de la noi driaptă ocină și ciștigare cu slujba lui, mai sus numita silişte, anume Visterca.

Pentru aceiași dar, de acum înainte altul să nu se amestice în veci înaintea aceștii cărți a noastre.

S-a tălmăcit de mine, Stamatîn pitar, în Iași la 1808 septembrie 24.

Arh. St. Galați, colecția „V. A. Urechia”, pachet II, documentul nr. 5 ; copie.

¹ Scris : lipsă.

4

1585 (7094) noiembrie 3, Iași. Petru Șchiopul voievod poruncește lui Bucium, pircălabul de Hotin, să cerceteze hotarul Andreicăuți pentru care sînt în judecată Liciul, Marcu și Moisi cu Vartic.

Surset di pe ispisoc vechi pe sirbie de la Petru voievod scris în Iași, din 7094 (1585) noiembrie 3.

Petru voievod, cu mila lui Dumnezeu, domnul Țării Moldovei. Scriem credinciosului boerului nostru, lui Bucium pircălab de Hotin.

Îți dăm de știre ție pentru acești oameni, anume Liciul și Marco și Moisi, că s-au giudecat cu Vartic pentru un hotar ci este Andreicăuți, în ținutul Hotinului.

Deci mai înainte le-am făcut lor cartea noastră către Andreica vătav. Deci Andreica vătav au cercetat cu oameni buni acel hotar și l-au dat pe acel hotar lui Vartic fiindcă au fost domnesc.

Dreptu aceea dacă ați vede această carte a domniile mele să stringeți oameni buni și bătrini și să cercetați acel hotar și precum îți afla să dați de știre domniile mele.

... ¹ tu să-l ei de la Liciul și să-l dai ... ¹ : 12 boi : ... ¹ și apoi să-l aducă înapoi la noi și într-alt feliu să nu faci.

Însuși domnul a poruncit.

Vel logofăt a învățat.

S-au tălmăcit de mine, Stamatîn pitar, în Iași, la 1808 septembrie 24.

Arh. St. Galați, colecția „V. A. Urechia”, pachet II, documentul nr. 8 ; copie.

¹ Loc alb.

5

1606 (7154) august 7, Iași. Vasile Lupu voievod întărește lui Dragoș a șasea parte din satul Hănțești, ținutul Tecuci, cumpărată de la Dragoi și rudele sale, și un loc de vie cumpărat de la Gheorghe Guțeanu în același sat

† Іw вксиліѣ [вобоода, ^ѣбожнїю мн]а(с)тїю г(с)п(д)рѣ земли мв[лдав]ско(н). wж прїдоша прѣ(д) нами и ^ѣпрѣ(д) вѣснми нашими мо(л)да(в)ски [ми болѣр]и велики(х) и мали(х) се(с) члкъ имене м драгоше wt село хѣ(н)цѣ(ш)и нж w[т]вост текс-(ч)скомѣ [н вказал] едни запи(с) за свѣдѣтв(а)ство wt прѣд капотѣ wt хѣ(н)цѣ(ш)и и елие wt та(м) и георгїе гѣцѣко . . . ¹ [w](т) там и петрѣ и кирїак и киреасѣе w(т) та(м) и w(т) прѣ(д) истратїе и бредѣ w(т) та(м) . . . ¹ (ж)и нонашко и близне w(т) та(м) и д(с)митра(ш)ко недѣ(ж)дѣе и сдд[моил] . . . (р) . . . ¹ кѣ(н)-телю w(т) та(м) [писа]ще и сведитв(а)ствож(ш)е вѣ то з[апис] како прїдошк прѣд нами] дрѣгою съ[жнн]а его. . . ¹ ца и [се]стр[а] ег[н] д[н]тона дша . . . ¹ сн и . . . ¹ ка(д) и цѣфан . . . ¹ w(т) хѣ(н)цѣ(ш)и неки(м) непонѣ(ж)дѣ(н) ани [при]снловани нѣ по нх доброй во(а)носѣ и про(д)авко[вал] свое[во] w(т)ниа и дѣднна шв(с)та ча(ст) w(т) [село] хѣ(н)цѣ(ш)и илнка сѣ и(з)верв(т)w(т) сенокосне и w(т) поля и w(т) вода и w(т) сѣсножати и w(т) лѣса и w(т) в(с)е прих(о)д(а). тад уни продали томѣ више писано(мѣ) драгошеви радї трндесат вгн[и] тиж уни собн кѣпн(а)и едно мѣсто за виногра(д) такоже село хѣ(н)цѣ(ш)и с добро вѣчѣла сѣ тринт сѣкѣ вчищенїе. и виногра(д) что то(т) мѣсто з[а] вни]огр(а)д) кѣпн(а) w(т) геврїе гѣцѣко w(т) та(м) за тирн вгн добри(х). и вѣста(а)сѣ драгоше и плати(а) [вѣси] исплѣно тн(х) пизи вѣ рѣки тн(а) продо(ж) . . . ¹ чи више пише(м).

Ино г(с)п(д)в миѣ іако свндѣх(о)м тот за[пис] за свѣдитв(а)ство w(т) тн(х) лю(дї) добри вѣр(н)али е(с)ми и w(т) на(с) еѣе же и(м) дадохом и потврѣд(н)хом [дра]гошеви (wt) хѣ(н)цѣ(ш)и иа тѣ(х) више прѣ(д) р(вч)ени(м) шеста ча(ст) w(т) ватра(н) село и w(т) полѣ [н тѣ вода] и w(т) [с]ножати и w(т) лѣса и сѣ мѣст[о] за ви]ногра(д) добровѣ и w(т) в(с)е та(м) п[р]нх(о)д(а) не [по]рѣшено прѣ[д] снм листом гс[п]в мн.

Ѧ іас в лтѣ зрнд д(в) з (дн).

сдд(м) г(с)п(д)нѣ велѣ(а).

тодѣра(ш)ко в(а) лw(г) и(с)ка(а).

[писал к]ирїал.

† Io Vasilie voievod, cu mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei. Iață au venit înaintea noastră și înaintea tuturor <boierilor> noștrii moldoveni mari și mici acest om, anume Dragoș din satul Hănțești care este în ținutul Tecucului, <și a arătat> un zapis de mărturie în fața lui Capotă din Hănțești și Elie de acolo și Gheorghe Guteaui . . . de acolo și Petrea și Chiriac și Chirvasie de acolo și din fața lui Istrate și Bredea de acolo . . . și Ionașco și Ellisie de acolo și Dumitrașco Nedeajde și Saamoil . . . de acolo <scriind și mărturisind în acest zapis cum au venit în fața lor> Drăgoi cu <femeia lui> . . . ța și <sora> lui Antoana, fiica . . . și . . . vad și Ștefan . . . din Hănțești, de nimeni siliți și asuprați ci de a lor bună voie și au vindut a <lor> ocină și deadină a șasea parte din satul Hănțești cit se va alege din vatra satului și din cîmp și din apă și din fineață și din pădure și din tot venitul. Acesta ei au vindut-o acelu mai sus scris Dragoș pentru treizeci de ughi.

<Și> de asemenea ei și-au cumpărat și un loc de vie de asemenea în satul Hănțești, prin bună învoială, cu curătura sa și via, pentru că acel loc de vie l-a cumpărat de la Gheorghe Guteaui de acolo pentru trei unghi buni. Și s-a sculat Dragoș și a plătit deplin acei bani în mina acelor vînzători mai sus scriși.

Deci domnia mea, dacă am văzut acel zapis de mărturie de la acei oameni buni, am crezut acestea și de la noi încă i-am dat și i-am întărit lui <Dra>goș din Hănțești pe cea mai sus spusă a șasea parte din vatra satului și din cîmp și din apă și din fineață și din pădure și cu locul bun de vie și din tot venitul nesupărat în fața acestei cărți a domniei mele.

¹ Ilizibil.

În Iași, în anul 7114 (1606) august 7 zile.
Însuși domnul a poruncit.
Toderășco, marele logofăt, a iscălit.
(A scris Ch)irilă.

Arh. St. Galați, colecția „Documente”, XIX/2 : original slav, hirtie (32 × 18), sigiliu timbrat în ceară albă, deteriorat.

6

1629 (7137) iunie 3, *Succava*. Miron Barnovschi voievod judecă pricina dintre Lupul și fratele său, feciorii lui Toader, nepoții lui Tăutu mare logofăt, cu Gavril, feciorul Măricăi, nepotul lui Tăutu, pentru o bucată de loc în satul Bălilești.

Copie scoasă moldovinește de pe ispisoc sîrbesc de la domnul Miron Movilă voievod.

Io Miron Movilă voievod. cu mila lui Dumnezeu domnul Țării Moldoviei. Iată au venit înaintea noastră și înaintea bierilor noștri Lupul și cu frate al lui, feciorii lui Toader, nepoții Tăutului, marele logofăt, și s-au giudecat de față înaintea domnii meli cu niamurile lor, cu Gavril, feciorul Măricăi, iarăș nepot Tăutului, vel logofăt, pentru o bucată de loc din vatra satului Bălilești care ace bucată de loc din vatra satului, zisă Lupul și cu fate-său, că tatăl lor Toader au fost lăsat lor acea bucată de loc după cum au arătat înaintea noastră și ispisoacele de împărțeală de la răposatul unchi domnii meli Movila voievod, cari toate moșile și ocinile sale anumi : pe Marica și pe Zaharie, fratele ei, și pe Toader.

Și s-au venit în partea Măricăi, mumii lui Gavril, giurătoare de sat Bălilești din pîriu în gios parte. Iar în partea lui Toader, tatăl Lupului, i s-au venit în parte lui din sus pînă în pîriu.

Dar după aceea, sculindu-se Gavril au fost pus ei un hotar, stilpu de piatră din sus de bisărică, și au fost luat o bucată lui, de loc din vatra satului.

Deci dacă am văzut domnia me și cu tot sfatul domnii meli, stînd asupra lor, am giudecat după legea Țării și într-alt chip n-am putut, ca să strice acele ispisoacele de împărțeală ce le ave ei de la Ieremia Movilă voievod care împărțeală pre dinșii părinții lor Marica și Toader și fratele lor Zaharie de vreme că ave toți un ispisoc.

Deci domnia me așa am aflat cu dreptate ca să ții și să stăpînească și feciorii după cum li-au împărțeala părinții lor.

Și au rămas Lupul și cu fratele-său, feciorii lui Toader pe Gavril, feciorul Măricăi, di toate legea înaintea domnii meli. Și s-au pus și flieruia osăbit în visterie domnii meli doaăzeci și patru zloți (adică galbeni — n.a.). Și au rămas Gavril, feciorul Măricăi, înaintea noastră di toată legea țării.

Și am poruncit domnie me Lupului și frățini-său ca să scoată acel hotar ce-l pusăse cu strimbătate Gavril și să-l lepede afară, căci s-au pus cu strimbătate.

Și de acum înainte să stăpînească Lupul și trate-său cu buni pace după cum scrie mai sus, însă partea de sus, și pînă în pîriu și cu curți cu tot. Și iară din pîriu, partea de gios, să stăpînească Gavril partea lui Marica.

Și dar de astăzi înainte, de să vor afla vreo dată și ori în ce vremi niscaiva dresă și ispisoacele pentru această pricină, nici într-un chip să nu să crează nici să ții în seamă.

Și de acum înainte pentru aceiașă pricină niciodată să nu aibă a să giudeca și nimene peste acest hrisov al domnii meli să nu aibă a să amestica sau a strica giudecata noastră.

Însumi domnie me poruncesc.

S-au scris în tirgul Sucevi cu învățătura d-lui Dumitrașco vel logofăt, de Corlat pisariul la let 7137 (1629) iunie 3.

Acest suret iaste scos de pe un suret ci iaste la mine mai giosul iscălit, care iaste scos de pe matcă aflîndu-să la mine matca și nu să tăgăduiește. Și fiind logofătul Constantin Tăutul arată că-i moșul naș, i-am dat suret și am iscălit.

Let 1792 februarie 29

Chiriac Cîrstian serdar

Arh. St. Galați, colecția „V. A. Urechia”, pachet II, documentul nr. 12 ; copie.

Relațiile stolnicului Constantin Cantacuzino cu răsculații curuți oglindite în corespondența sa

PAUL CERNOVODEANU

Acum mai bine de un deceniu am publicat ca mostre din corespondența diplomatică a stolnicului Constantin Cantacuzino trei scrisori ale sale din care două erau adresate răsculaților curuți din Transilvania la 1708—1709¹. A sosit acum momentul ca să încredințez luminii tiparului și celelalte epistole adresate conducătorilor marii răscoale a curuților din 1703—1711 de amintitul cărturar. Inedite n-au mai rămas decît șapte, și anume cea mai veche, adică din 1707, trimisă contelui Lórincz Pekri, și restul, începînd cu 22 ianuarie 1708, expediate însuși principelui Francisc al II-lea Rákóczi; în mare parte, această din urmă corespondență era cifrată datorită caracterului ei confidențial. Pentru a înțelege mai bine conținutul misivelor stolnicului — și a le integra mai corect în opțiunile sale de ordin politic — este necesar să aruncăm o privire asupra raporturilor ce s-au stabilit între conducătorii răsculaților curuți și factorii de răspundere din principatul muntean.

Izvoarele ne îngăduie să facem o distincție între poziția domnului Constantin Brâncoveanu și cea a influentei partide a stolnicului Cantacuzino, împreună cu rudele și familiarii săi, poziție care se va caracteriza ulterior prin divergențe suficient de grave. În numeroasele scrisori adresate în anii 1703—1704 ceaușului brașovean David Corbea, omul său de încredere și reprezentant al Țării Românești la Curtea țarului Petru cel Mare², stolnicul Cantacuzino s-a ocupat îndeaproape de împrejurările declanșării răscoalei, forțele participante, evoluția operațiilor militare ș.a., chiar înainte de a intra în contact direct cu insurgenții³. Din analiza conținutului scrisorilor sale, reies clar importanța aprecierilor și valoarea informațiilor furnizate, ce aruncă noi lumini asupra condițiilor declanșării și desfășurării mișcării în prima și cea mai activă fază, corespunzătoare intervalului cronologic amintit. Totodată, această corespondență reflectă

¹ Paul Cernovodeanu, *Constantin Cantacuzino stolnicul. Corespondență diplomatică. Scrisori londoneze și budapestane*, in „Manuscriptum”, București, VII (1976), nr. 4 (25), p. 156—161.

² Date asupra lui la Gh. Georgescu-Buzău, *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea ceaușul*, in vol. *Relații româno-ruse în trecut . . .*, București, 1957, p. 42—62; C. Șerban, *Legăturile stolnicului Constantin Cantacuzino cu Rusia*, in „Studii și articole de istorie”, II, (1957), p. 237—254; Șt. Metes, *Din relațiile noastre cu Rusia. Frații David și Teodor Corbea din Brașov în slujba poporului român . . .*, in „Mitropolia Ardealului”, V (1960), nr. 11—12, p. 836—862; Lidia E. Semionova, *Russko-valașkije otnoșenija v konfe XVII-naučale XVIII v. Moscova*, 1969, p. 84—103.

³ Vezi, îndeosebi, Elena Ionescu, *Din corespondența inedită a lui David Corbea ceaușul*, in „Cumidava”, Brașov, VI (1973), p. 63—82 și P. Cernovodeanu, *Primele știri privilegiate la insurrecția rákócziiană în corespondența stolnicului Constantin Cantacuzino din anii 1703—1704*, in *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea maghoară*, vol. I, București, 1976, p. 79—101. Vezi pentru cadrul general al răscoalei și poziția țărilor române P. Cernovodeanu *A Havasalföldi és Moldvai vezetők örök magatartása a kuruc felkeléssel szemben* (Alitudinea cercurilor conducătoare din Țara Românească și Moldova față de insurecția rákócziiană), in vol. *Rákóczi-Tanulmányok* (edit. B. Köpeczi, L. Hopp și Agnès R. Várkonyi), Budapest, 1980, p. 247—265.

clar opțiunile înaltului dregător muntean și intuiția sa în perceperea scopurilor răscoalei curuților, blamînd totodată politica mioapă de represiune promovată de autoritățile imperiale. Asemenea considerente l-au dus chiar la stabilirea directă a unor raporturi de prietenie cu conducătorii rebelilor, încercînd — pe cît a putut — să sprijine în principatul muntean cauza lui Rákóczi⁴. Nu tot același lucru se poate spune și despre domnul Țării Românești, Constantin Brâncoveanu. În pofida unui schimb de scrisori destul de activ inițiat de Rákóczi cu amintitul domn chiar din 1704⁵ și a declarării unor sentimente de prietenie și bună vecinătate reciproce, deci a unei cordialități aparente, realitatea era însă alta. Domnul nu dorea să sprijine în mod real pe răsculați atît din dorința de a menaja pe imperiali — cu care păstrase suficiente legături⁶ —, cît și din teama de a nu fi implicat într-un conflict în care Poarta otomană, puterea suzerană, se menținea în neutralitate. Este adevărat că turcii, stimulați de francezi, ajutau pe Rákóczi și l-au îndemnat și pe Brâncoveanu să procedeze la fel, dar nicodată n-au făcut-o în mod fățiș și mai ales dezinteresat. Dorința lor ascunsă era de a readuce, dacă nu Ungaria, cel puțin Transilvania, în vechea lor stăpînire⁷.

În lipsa unor instrucțiuni precise din partea Porții, ea însăși șovăielnică, Brâncoveanu s-a simțit astfel liber să acționeze după felul în care credea de cuviință. Așadar, în pofida afișării unor bune sentimente față de răsculați, Brâncoveanu s-a menținut în expectativă, n-a întrerupt nicio dată legăturile cu Viena și, deși a acordat azil temporar unor refugiați curuți în Țara Românească, n-a făcut-o cu prea mare entuziasm⁸. Urmărea intens evenimentele — ca și stolnicul Cantacuzino — și dorea sincer un succes al mediației anglo-olandeze între curuți și Curtea de la Viena, care ar fi prezentat, după părerea sa, cea mai bună ieșire dintr-o situație deosebit de complicată.

⁴ Valoarea informațiilor cuprinse în corespondența stolnicului ridică desigur problema surselor de unde și le-a procurat. Din sumarele indicații pe care le dă uneori în această chestiune, rezultă că, în afara știrilor obținute direct de la răsculați (așa cum s-a prezentat cazul cu unii emisari trimiși de Rákóczi sau cu scrisoarea adresată lui de Mikes Mihály la 7 iulie 1704), el obține informații de la diverși soli trimiși la curuți, ca de pildă căpitanul Todoran (amintit în scrisoarea din 2 mai 1704), sau ceașul Sava Brancovici (pomenit în misiva sa din 20 iulie 1704), sau de la Teodor Dindar (emisar al lui Brâncoveanu la imperiali, amintit la 20 septembrie 1703 și 20 iulie 1704), dar mai ales de la unii români din Brașov, negustorul Dumitru Nona și călugărul Paisie pomeniți la 20 septembrie 1703 (cf. Arhiva centrală de Stat din U.R.S.S. — Ț.G.A.D.A. *Acte vechi* (Drevni akti) fond 68, 1703, nr. 4, f. 128—129^{v0}; rezumat la Al. A.C. Stourdza, *Constantin Brancovan, Prince de Valachie 1688—1714. Son règne et son époque*, vol. III, Paris, 1915, p. 109, doc. 89) sau protopopul Ilie din Schei căruia i se adresează după 16 ianuarie 1704 (cf. I. Prișcu, *O scrisoare fără dată*, în „Țara Birsei”, Brașov, I (1929), nr. 3, p. 221—225).

⁵ Vezi P. Cernovodeanu, *Din corespondența diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu* (II), în „Revista Arhivelor”, anul LXII(1985), vol. XLVII, nr. 3, p. 339—340, doc. 2.

⁶ N. Iorga, *Francisc Rákóczi al II-lea înviulor conștiinței naționale ungurești și româniei*, în „Analele Academiei Române”, seria II-a. Memoriile Secției Istorice, tom. XXXIII (1910—1911), p. 5—6.

⁷ Chiar ambasadorul francez la Poartă, Ferriol, recunoștea într-o scrisoare din 26 iunie 1707 că „le prince Rákóczi a une aversion extraordinaire pour les Turcs... Et il ne s'adresse à eux qu'avec une répugnance très grande”, cf. *Correspondance du Marquis de Ferriol* ((éd. E. Varenbergh), Anvers, 1870, p. 176, nr. III; mai vezi și Louis Rousseau, *Les relations diplomatiques de la France et de la Turquie au XVIII-e siècle*, tome I-er (1700—1716), Paris, 1908, p. 137 și urm.

⁸ Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu — Vedere de ansamblu*, în vol. *Constantin Brâncoveanu* (redactori coordonatori: Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu), București, 1989, p. 131.

Eșuarea tratativilor și cursul operațiilor militare — în general nefavorabil pentru curuți, mai ales în Transilvania, unde autoritățile imperiale reușiseră în majoritatea cazurilor să se mențină în orașe, recucerind provincia aproape în întregime — l-au determinat însă pe Brâncoveanu să rămână circumspect și să nu accepte măsuri care să-i compromită relațiile cu Viena, dar nici să-i înrăutățească raporturile cu răsculații.

Între timp, s-au produs alte mutații în politica principatului muntean datorită fricțiunilor ivite între Brâncoveanu și atotputernica partidă a Cantacuzinilor. Ceașul David Corbea, omul de casă al acestor boieri și reprezentant al Țării Românești la Curtea lui Petru cel Mare, din septembrie 1702, fusese rechemat de Brâncoveanu în țară, în ianuarie 1705, deoarece nu-i mai inspira încredere și, în pofida insistențelor țarului și ale sfetnicilor săi, care îl reclamau la Moscova, domnul l-a reținut pe lângă sine timp de doi ani⁹. Brâncoveanu știa cât de credincios se arătase Corbea față de Cantacuzini, a căror politică începuse să se distanțeze de cea a domnului, militând pentru o politică fățișă de alianță cu Rusia, în timp ce Brâncoveanu nutrea reticențe, provocate mai ales de teama sa de turci. La reîntoarcerea sa în Rusia, Corbea a jucat un rol de seamă la apropierea dintre răsculații curuți și Petru cel Mare, fiind chiar emisarul țarului la tentativele de alianță ce s-au perfectat prin încheierea tratatului de la Varșovia din 4 septembrie 1707¹⁰. Dar Corbea n-a mai apucat să asiste la semnarea alianței, deoarece, suferind de o boală neiertătoare murise între timp în capitala regatului polon cu o lună înainte, adică la 11 august¹¹. Raporturile dintre Brâncoveanu și Cantacuzini se înăspriseră în acea vreme, din pricina îndepărtării lui Mihai Cantacuzino, fratele stolnicului, din dregătoria de mare spătar, iar înlocuirea lui, cu propriul nepot al celui demis, Toma Cantacuzino, n-a avut darul să potolească supărarea acestor influenți boieri¹². Într-adevăr, datorită vârstei mai înaintate și a vastei lor experiențe politice, cei doi frați Constantin și Mihai Cantacuzino îl dominaseră pe Brâncoveanu, nepotul lor de soră, timp de aproape două decenii, iar domnul era acum, într-un fel, dornic să scape de tutela lor. Apăruseră generații noi atât la Cantacuzini, cât și la Brâncoveni, iar Constantin vodă dorea să-și aibă asigurată succesiunea la tron în persoana fiilor săi și nu a verilor și nepoților scoboritori din ambițioasele sale rude¹³. În felul acesta, deteriorarea raporturilor dintre Brâncoveanu și unchii săi Constantin și

⁹ Gh. Georgescu-Buzău, *Un diplomat român la Moscova* ... p. 59—61.

¹⁰ G<oldenberg> S<amuel> Ardeleanu, *Știri privitoare la istoria țărilor române în corespondența împăratului Rusiei Petru I*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, I (1950), nr. 1, p. 216—218, nr. LXXXVIII.

¹¹ Gh. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 62; L. E. Semenova, *op. cit.* p. 94.

¹² În acest sens vezi și justificarea adresată de Brâncoveanu cancelarului Golovkin într-o scrisoare din 1707, precum că „Mihai, deși deștept și ager, muncește numai pentru sine și pentru easa sa, iar nu pentru treburile obștești. Noi l-am ținut atita timp în gradul pe care-l deținea nu de dragul slujbei, ci de dragul rudeniei ...” (cf. G.S. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 213, nr. LXXX). Totuși, țarul în scrisoarea adresată domnului la 1 iulie 1707 insistă pentru repunerea în slujbă a lui Mihai Cantacuzino (*Ibidem*, p. 214, nr. LXXXI), iar scrisoarea lui Golovkin, citind lămuriri stolnicului asupra cauzelor îndepărtării fratelui său, nu conținea la 30 iulie 1707 decât un răspuns vag că „în timpul atilor afaceri penibile care au loc aici acum și care sint atât de neașteptate și atât de primejdioase ... ele depășesc puterile noastre” (A. Stourdza, *op. cit.*, p. 171, doc. 182).

¹³ Șt. Ionescu — P. I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața, domnia, epoca*, București, 1969, p. 231—232 și 272—272; Radu Șt. Ciobanu, *Pe urmele stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1982, p. 267—268.

Mihai Cantacuzino, în pofida păstrării aparențelor de prietenie și înrudire, va duce la elaborarea unei linii politice proprii — dar secretă — a acestor boieri, diferită de cea oficială a domnului, adică a țării. Cantacuzinii se vor sfii din ce în ce mai puțin să întretină o corespondență confidențială directă cu Petru cel Mare și cu cancelarul Gavril Ivanovici Golovkin, iar fratele lui David Corbea, Teodor, să-l înlocuiască pe acesta în vechile sale atribuții, de secretar și emisar devotat¹⁴ Așa s-a ajuns la o angajare mai accentuată a partidei Cantacuzinilor în sprijinirea cauzei curuților, mai ales după încheierea alianței lui Rákóczi cu Rusia. Deși conducătorul răscoalei a continuat să păstreze raporturi — aparent — cordiale cu Brâncoveanu, prin schimb de scrisori și emisari în tot decursul anilor 1707—1709¹⁵, totuși, în înțelegere cu Cantacuzinii, el a încercat să-și asigure sprijinul neprecupețit al principatului muntean în lupta sa pe alte căi.

Astfel, principele rebel a trimis în Țara Românească pe emisarul său Rhédey Mihály spre a lua legătura cu fostul spătar Mihai Cantacuzino în august 1708. Stolnicul și fratele său i se plînseseră împotriva lui Brâncoveanu pornind de la supărarea provocată lor de înlăturarea din funcție a lui Mihai și dădeau curs unor vechi incriminări, imputându-i domnului birurile grele impuse țării, stăpînirea sa „despotică” și nerespectarea unor privilegii ale boierimii. Rhédey, deși conform instrucțiunilor primite de la Rákóczi trebuia să-l viziteze în mod protocolar pe Brâncoveanu — totuși în taină, urma să se întâlnească cu Cantacuzinii și să pună la punct un plan de înlăturare a domnului. Cantacuzinii ar fi trebuit să prezinte emisarului rákóczi — în mod concret — imputările aduse lui Brâncoveanu spre a fi sprijinite la Poartă și de trimisul curuților. La această acțiune urmau să conlucreze la Istanbul și Ibrahim pașa de Belgrad — prieten al lui Rákóczi — împreună cu influentul „Exaporit” (sfetnic de taină) Alexandru Mavrocordat, ostil domnului Țării Românești. Rákóczi și-ar fi motivat intervenția împotriva lui Brâncoveanu — susținînd încercările de mazilire a sa — prin atitudinea șovăielnică arătată față de curuți și legăturile neîntreprupte ale domnului cu comandamentul imperial din Transilvania; în cazul numirii unui domn din familia Cantacuzinilor de către Poartă, Țara Românească urma să sprijine fără rezerve răscoala curuților¹⁶. În felul acesta.

¹⁴ Gh. C(ârdeș), *Legături între Petru cel Mare și Constantin Brâncoveanu*, în „Studii . . .”, III (1950), nr. 3, p. 172.

¹⁵ Pentru scrisorile trimise de Brâncoveanu principelui vezi P. Cernovodeanu, *Din corespondența diplomatică . . .* (II), în „Revista Arhivelor”, LXII (1985), nr. 3, p. 342—343, doc. 4; LXIII (1986), vol. XLVIII, nr. 1, p. 57—62, doc. 6—9. La rîndul său, Rákóczi a scris lui Brâncoveanu la 25 iunie 1707 mulțumindu-i pentru bunăvoința arătată [Ráday Könyvtár Budapest (R. K.), *Ráday család*, lt. 108 cz.; IV d/2—16, nr. 7], în înștiința din Eger la 28 august 1708 de trimiterea lui Rhédey Mihály în Țara Românească, preocupîndu-l problema curuților refugiați acolo sau în Moldova [Magyar Országos Levéltár, Budapest (M.O.L.), *C 15 Aspremont*, Caps. E, fasc. 102, f. 19], și revenea asupra aceluiași subiect în misiva din 30 august mișcîndu-l „Celsitudinis Vestrae erga Nos resque Nostres affectum” (*Ibidem*, fasc. 102, f. 24. 26); la 26 noiembrie 1708 Rákóczi făcea cunoscute domnului unele succese militare raportate asupra imperialilor (cucerirea orașului Érsekújvár, stabilirea taberelor de iarnă ale insurgenților de-a lungul râului Vág ș.a.), cf. *Ráday Pál iratai* (ed. Benda K. și Maksay F.), vol. II, Budapest, 1961, p. 435—436, nr. 76 e.; la 25 martie 1709 își manifesta satisfacția pentru buna primire făcută lui Teleki Pál (R. K. *Ráday család* lt. 108 cz.; IV d/2—16, nr. 16) iar la 7 august 1709 anunța trimiterea emisarului său Bárcsai András și chestiuni legate de curuții pribegi în Moldova (*Ibidem*, IV d/2—16, nr. 24); în sfîșit, într-o scrisoare nedată, dar aparținînd probabil anului 1709 Rákóczi îi asigura pe Brâncoveanu de bunele sale sentimente de prietenie (*Ibidem*, IV d/2—16, nr. 13).

¹⁶ M. O. L., *G 15 Aspremont*, Caps. D., fasc. 70, f. 197—198 v.; Cf. și *Ráday Pál iratai*, II, p. 431—435, nr. 76 d.

Totodată, aparent, se mențineau și legăturile de bună vecinătate cu Brâncoveanu, fără a se discerne vreo schimbare esențială în atitudinea prudentă a domnului față de răsculați²¹. Încercările Cantacuzinilor, cu sprijinul lui Rákóczi, de a-l înlătura din domnie pe Brâncoveanu n-au depășit însă stadiul de proiect. Situația internațională complicată, preocu-

ezi ne relevă însă și o participare activă la viața politică a principatului muntean, complet ignorată de cercetătorii români. La 26 septembrie 1708 înaltul ierarh se adresa conducătorului răsculaților, manifestându-și atașamentul pentru familia Cantacuzinilor și diacul lor Toader Corbea și înțelegând să slujească și pe Rákóczi, pe care îl cinstea ca pe un sprijinitor al bisericii răsăritene în Transilvania în luptă cu catolicizarea forțată patronată de Curtea din Viena (M.O.L., *G. 15 Aspremont*, Caps. D, fasc. 94, f. 104); aceleași urări de izbândă împotriva dușmanilor săi în Transilvania, pentru restaurarea păcii în provincia pustiită, îi erau exprimate principelui și la 20 aprilie 1709 „ex synecio corde” și „cum toto ecclesiastico clero”, ce înalță rugăciuni pentru dînsul (*Ibidem*, Caps. F, fasc. 189, f. 28–28 v); în sfîrșit, în epistola expediată în 8 decembrie 1709, Damaschin compara lupta lui Rákóczi împotriva imperiului cu aceea a lui David cu Goliat și-l anunța că se află în permanență legătură cu spătarul Mihai Cantacuzino și Toader Corbea (*Ibidem*, Caps. A 1, fasc. 16, nr. 27/2, f. 57–57v). Deși Rákóczi a scris episcopului de Buzău la 26 august 1708, 17 iulie, 18 iulie și 5 decembrie 1709, nu am descoperit — până acum — decît misiva sa din 17 iulie 1709 prin care principele își manifesta satisfacția pentru sentimentele arătate de înaltul prelat și de bunele sale relații cu spătarul Mihai (R. K., *Ráday család* lt. 108, cs.; IV d/2–16 nr. 20) și cea din 18 iulie prin care-i recomandă să intervină pe lângă Brâncoveanu pentru eliberarea soției „colonelli Nostri Dragoj” (*Ibidem*, IV d/2–16, nr. 23).

²⁰ Logofătul „de taină”, secretarul și omul „de casă” al Cantacuzinilor, diacul Toader Corbea, a purtat, la rîndul său, o interesantă corespondență cu principele rebel. În primul rînd, el își exprima durerea la 1 februarie 1708, pentru moartea prematură a fratelui său, ceaușul David, și îi asigura pe Rákóczi că îl va sluji cu același zel și devotament (M.O.L., *G. 15 Aspremont*, Caps. D, fasc. 94, f. 37–39), pentru ca la 23 iunie 1708 să-i întărească sentimentele sale de credință și să-l informeze despre relațiile spătarului Mihai cu țarul și îngrijorarea provocată de prozelitismul uniaților printre sirbi, făcîndu-i cunoscută și reacția episcopului Damaschin, mutat de la Buzău la Rimnic; aceeași neliniște o împărțeau și patriarhul Antiohiei, Chiril al V-lea, ca și Isaiia, „metropolitus Rascianorum” (*Ibidem*, f. 89–101 c); în epistolele din 15 mai și 7 decembrie 1709, Teodor mulțumea pentru bunăvoința manifestată de Rákóczi față de familia sa, ce păstra, în numele Cantacuzinilor, aceleași bune legături cu țarul (*Ibidem*, Caps. F, fasc. 189, f. 34 și 37–39); în sfîrșit, la 31 decembrie 1709 diacul muntean îl informa pe Rákóczi despre solidaritatea creștinilor răsăriteni față de Petru cel Mare, criticînd pe Brâncoveanu care a reținut pe un Ioan Rácz „colonellus transtibiscanus” cu oamenii săi să treacă în Rusia; de asemenea, îi făcea cunoscute intrigiile lui Carol al XII-lea al Suediei, refugiat la Bender, care instiga pe turci să declare război rușilor, după unele zvonuri urmînd să se ducă chiar în persoană la Constantinopol; se bucura de faptul că Mihai Racoviță, domnul Moldovei, se arăta binevoitor față de cauza curuților (*Ibidem*, Caps. A 1, fasc. 16, nr. 27/1, f. 56–57). În privința refugiaților sirbi care doreau să intre în serviciul țarului, s-au păstrat unele scrisori explicative ale lui Brâncoveanu și ale stolnicului Cantacuzino adresate cancelarului Golovkin la 28 iulie și 5 octombrie 1709 (A. Stourdza, *op. cit.*, III, p. 265, doc. 288; p. 277, doc. 295), prin care deplîngeau persecuțiile la care fuseseră supuși sirbii de către autoritățile habsburgice, manifestîndu-se teama pentru reacția Austriei la libera lor trecere în Rusia. Din răspunsurile lui Rákóczi trimise lui Toader Corbea, cunoaștem pe acelea din 18 august, 29 august 1708 și 17 iulie 1709, prin care principele îi făcea cunoscută trimiterea în Țara Românească a emisarului său Rhédey Mihály și-l asigura de înalta lui protecție acordată familiei diacului muntean (M.O.L., *G. 15 Aspremont*, Caps. A 2, fasc. 2, f. 80–81 v; Caps. E, fasc. 102, f. 20; R.K. *Ráday család*, lt. 108, cs.; IV d/2–16, nr. 19).

²¹ Astfel, pentru a nu da pillej Porții să-i suspecteze relațiile cu austrieii, Brâncoveanu accepta să lase cale liberă unor emisari curuți la Poartă, ca de pildă Kemény Simon și Ráday Rád (document din 2 august 1705, la Biblioteca Academiei Române, mss. foto VI/49), sau să scutească de dări la 25 noiembrie 1708, 30 de capi de familie de jobagi aduși din Transilvania să lucreze pe moșiile acordate lui Teleki Pál în principatul muntean (*Ibidem*, VI/50). În schimb, și Rákóczi manifestă bunăvoință față de domn, făgăduindu-i prin rezoluția dată la Onod la 19 iunie 1707 ca răspuns la cererile sale, să examineze problema posesiunilor lui Brâncoveanu de la Sîmbăta din comitatul Făgăraș punîndu-le sub protecția contelui Pékri și să reducă dajdia plătită de clerul român din Transilvania doar la 1 taler pe an, ca în vremea principelui Apafi Mihály I (R. K., *Ráday család*, lt. 108, cs.; IV d/2–16, nr. 5).

părilor majore ale lui Rákóczi, absorbit de lupta pentru supraviețuire, ezitățile Curții de la St. Petersburg de a susține fățiș această acțiune, inerția Porții otomane, ca și ineficacitatea dovedită de Cantacuzini în realizarea scopului propus, au menținut *statu-quo*-ul principatului muntean, fără să se ajungă la vreo schimbare de domn. Găsim însă interesante de prezentat propunerile, sesizările și sugestiile remise principelui maghiar la Sárospatak, la 9 iulie 1709, de către emisarul Cantacuzinilor, preotul ortodox Avram, care a fost folosit drept curier între Rákóczi și acești boieri, episcopul de Râmnic și Teodor Corbea ²². Din cuprinsul celor 14 puncte înaintate rezultă că acești boieri se ofereau să jure credință lui Rákóczi în cazul numirii unui domn din familia lor cu ajutorul principelui și să încheie chiar un tratat de alianță împotriva imperialilor. Noul domn se obliga să suprima aprovizionarea armatelor austriece din Transilvania și să contribuie în schimb la îndestularea trupelor curute; se spera de asemenea în concursul domnului Moldovei, Mihai Racoviță, pe care autorii proiectului îl considerau favorabil lor. Se aduceau apoi — exagerând uneori — incriminări la adresa lui Brâncoveanu, interpretându-i-se, evident, în mod răuvoitor, acțiunile; astfel, domnul era acuzat a fi în permanență un sfătuitor al Curții din Viena, a fi îndemnat pe contele Mikes — partizan al lui Rákóczi — la împăcare cu imperialii, a fi depus prin secretarul său Teodor Dindar însemnate sume de bani (100 000 florini rhenani și 8000 de ducăți) la banca din San Marco (Veneția) pentru armatele austriece, a fi contribuit la aprovizionarea Brașovului și Sibiului, orașe aflate sub stăpânirea habsburgică, și a fi acuzat, fără temei, pe Rákóczi de persecuții confesionale împotriva sîrbilor ortodocși, afirmație ce ar putea fi ușor spulberată — apreciau Cantacuzinii — printr-o scrisoare adresată de principe țarului Petru ²³. Oricum au stat lucrurile, cert este că, în pofida conflictului dintre Brâncoveanu și rudele sale — în care Rákóczi nu s-a amestecat, totuși, prea mult —, poziția principatului muntean de neutralitate față de beligeranți nu s-a schimbat și, deși nu se poate nega atitudinea, uneori binevoitoare, a domnului față de imperiali, cu sau fără voia lui, fiind cîteodată forțat de împrejurări ²⁴, în aceeași măsură se poate afirma că el a păstrat o atitudine umanitară față de refugiații curuți în Țara Românească și a intervenit chiar mai târziu pe lângă autoritățile habsburgice, în preajma înfringerii răscoalei sau după înăbușirea ei, pentru repatrierea lor ²⁵. De asemenea, Cantacu-

²² Astfel, întîlnim numele său în amintirile scrisori ale lui Constantin și Mihai Cantacuzino, Damaschin episcopul de Râmnic și Toader Corbea către Rákóczi din 27 noiembrie 1708, 20 aprilie 15 mai, 7 și 31 decembrie 1709.

²³ R. K., *Ráday család*, lt. 108 cs.; IV d/2—16, nr. 17, f. 1—2.

²⁴ Vezi de pildă incriminările ambasadorului francez Ferriol care se lupta din răspuțeri la Poartă pentru mazierea lui Brâncoveanu (cf. E. de Hurnuzaki, *Documente* . . . , supl. I, vol. I, București, 1886, p. 358, doc. DXXXIII; p. 360, doc. DXXXVI; p. 362, doc. DXL; p. 365—366, doc. DXLVI, etc.). Chiar Rákóczi se adresa din Erlau la 4 februarie 1706 lui Ferriol, mărturisindu-i: „Je vous suis très obligé, Monsieur, que vous avez procuré des ordres au prince de Valachie de ne pas fournir des vivres aux Allemands et j'espère, que, s'il les exécutera bien, ils trouveront assez des difficultés pour leur subsistances” cf. N. Iorga, *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine: I. 1700—1750*, în „Anale Academiei Române”, seria a II-a, *Memoriile Secției istorice*, tom. XXXII (1909—1910), p. 11.

²⁵ Amănunte la N. Iorga, *Francisc Rákoczi al II-lea . . . și românii* . . . , p. 16—17.

zinii — partizani, fără rezerve, ai curuților —, ca și alți boieri din Țara Românească, au dat dovadă de solidaritate cu răsculații, ajutându-i din punct de vedere material, oferindu-le, uneori, schimburi de proprietăți ²⁶, iar mai târziu, în perioada de sfârșit a insurecției intervenind pentru repatrierea și grațierea refugiaților ²⁷.

Înainte de a încheia expunerea introductivă de față, se impun, credem, câteva concluzii. Răscoala rákócziiană s-a bucurat — în ansamblu — de un ecou pozitiv atât în rîndul cercurilor conducătoare din Țara Românească, cît și al celor din Moldova ²⁸. În principatul muntean atitudinea lor a fost mai nuanțată, partida Cantacuzinilor arătîndu-se mult mai înclinată să-l ajute pe Rákóczi în speranța de a profita — la rîndul ei — de sprijinul acestuia la Poartă spre a obține scaunul de domnie pentru un membru al familiei; așadar, în concepția Cantacuzinilor legăturile cu Rákóczi ar fi trebuit să îmbrace aspectul unei alianțe condiționate. În schimb, Brâncoveanu s-a menținut într-o neutralitate prudentă, neîntrerupînd vechile legături stabilite cu austriecii, în pofida propagandei încurajate de Curtea din Viena de atragere a românilor din Transilvania la Unirea cu biserica Romei, dar în același timp, a întreținut raporturi de bună înțelegere cu Rákóczi, lipsite însă de un real conținut și sinceritate. Răscoala rákócziiană n-a fost sprijinită pe plan militar de Țara Românească, atât Brâncoveanu, cît și Cantacuzinii nefiind în măsură să acorde asistență răsculaților în arme, muniții sau provizii; ei s-au mărginit doar la a tolera refugierea unor curuți pe teritoriul principatului și a le acorda unele scutiri fiscale.

În ultimă instanță, imposibilitatea lor de a colabora pe plan militar cu insurgenții rákócziieni s-a datorat faptului că Poarta otomană, puterea suzerană, n-a intervenit în conflict, nedorind să declare război Imperiului habsburgic pentru a-l ajuta pe Rákóczi, iar distanțarea față de conducătorul răscoalei s-a accentuat mai ales după încheierea alianței acestuia cu țarul Petru cel Mare.

În pofida limitelor arătate și a situației interne, dar mai ales externe, deosebit de complexă și delicată, nu se poate totuși trece cu vederea faptul că stolnicul Cantacuzino și partizanii săi au manifestat o anumită înțelegere pentru scopurile urmărite de insurgenți și au adoptat — în lipsă de alte posibilități — o atitudine umanitară în problema refugiaților curuți și a repatrierii lor.

1

1707 mai 27, București. Stolnicul Constantin Cantacuzino către comitele Lőrincz Pékri, informîndu-l că a profitat de plecarea emisarului domnului Constantin Brâncoveanu la principele Francisc al II-lea Rákóczi spre a-i înmîna prezenta misivă. Își exprimă speranța ca adresantul să-l slujească cît mai bine pe principe în conformitate cu interesele sale. Își exprimă devotamentul pentru cauza curuților și-l asigură că de îndată ce va afla ceva interesant, îi va comunica, rugîndu-l ca, la rîndul său, cînd va avea de transmis ceva, să nu pregete a o face.

Illustissime Domine Comes

D(omi)ne Mihi Colendissime

Siquidem fortunae mihi semper attribuo quotiescunq(ue) opportuna se offert occasio Ill(ustri)t(a)ti V(est)rae scribendi, ita etiam praesentem, quā Celsissimus meus Princeps harum Latorem Officiale suum ad Serenissimum suum Princepem expedit praeterire nolui, quin paucis his lineis Eid(em) inservirem, obsequia et servitia mea, sinceiunq(ue) affectum defferendo, omnia fausta et prospera apprecando. Celsissimi Principis desiderium in requisito negotio pro ulteriore securaq(ue) Eiusdem Officialis Sui ad Serenissimum Suum Principem promotione quod irritum haud faciet Ill(ust)ritas V(est)ra non dubito, V(est)ramq(ue) Ill(ustri)t(a)tem enixe rogatam et ego vellem, taliter pro Eius securitate disponere dignetur ut tum citius tum securius ad meditatam locum queat se conferre, susceptumq(ue) iter feliciter peragere.

Ex his partibus quod Ill(ustri)t(a)ti V(est)rae significem nil digni pro nunc habeo, prout ab ipso praesentium exhibitore poterit audire, si talia in posterum acciderent. Eidem statim participare ex debito meo non omitam; ex illis etiam partibus, si quae erunt scitu digna, prout etiam ubi de facto Serenissimus Suus Princeps repeiatur, mihi ne gravitui communicare Illus(tri)t(a)tem V(est)ram rogo, interim debito cum respectu me devovens sum et maneo.

Illus(tri)t(a)tis V(est)rae

pro(im)ptissimus et obligatissimus
Servus

București 27 Maij
1707

Consta(n)tinus Ca(n)tacuzenus

<Adresa :> Illustrissimo Domino Domino Comiti Laurentio Pekri Celsissimi Principis Rákóczy Militiae in Tran(silva)nia existentio Supremo Generali &c Domino mihi colendissimo

Magyar Országos Levéltár : G 15 Aspremont, Caps. A 1, fasc. 16, no. 7, f. 16—17, otig.

²⁶ E. de Hurmuzaki, *Documente . . .*, vol. IX₂, p. 438—439, doc. DCVI (imprumut acordat lui Mikes de Mihai Cantacuzino și schimb de proprietăți efectuate la 16 mai 1708); N. Iorga *Documente privilegiate la familia Cantacuzino*, București, 1902, p. 278—283, doc. X^oXIII (schimb de moșii între Mikes și Mihai spătarul la 6 noiembrie 1710) ș.a.

²⁷ Chiar de la 30 iulie 1707 stolnicul intervenea pentru baionul Apor Péter, întemnițat de imperiali ca partizan al rebelilor (*B(a)r(on) Apor Péter Verses művei és levelei (1676—1752)* (ed. Szádeczky Lajos), vol. II, Budapeșt, 1903, p. 34—35, doc. 24.

²⁸ Vezi P. Cernovodeanu, *Aflutinea cercurilor conducătoare din Moldova față de insursecția rákócziă (1703—1711)*, în „Revista de istorie”, tom 35 (1982), nr. 2, p. 307—312.

1708 ianuarie 29, București. Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Franțisc al II-lea Rákóczi, aducându-i la cunoștință sosirea emisarului său Jakab Grabarics cu instrucțiile convenite în care este pomenită și persoana expeditorului. Îl asigură de credința sa și de înfăptuirea celor ce-a fost rugat. Răspunsul îl va da prin același emisar sus-amintit.

Serenissime Princeps

Domine, Domine Gratosissime

Quibus et me de Principali et innata Benevolentia c̄atis sub decima Mensis et anni exuti gratiosissimis literis, per spectabilem ac Generosum D(o)minum Iacobum Grabarics¹ honorare Serenitati V(est)rae placuit, opas demissā honoris observantiā venerabundus accepi, exarata(ue) mandata, fusius etiam ex orali ejus relatione distincta intellexi; et quae mihi in negotio suprafati spectabilis ac Generosi D(o)mi(ni) calamo attingendo committere Serenitas V(est)ra dignata est², in ipsis pro tenuitate et imbecillitate virum mearum promptissimus exsequendo gratiosa Serenitatis Vestrae jussa non defui, nec imposterum deero: prouti ex reducis orali declaratione (: ad quam me relego, ne molestus scriptis sim :) Serenitas V(est)ra intelligere non dedignabitur.

Quibus me Principali favori et gratiae demisse recommendo, et maneo
Serenitatis V(est)rae

Humilinus et obsequiosissimus

Servus

Bukuresti 29 Ianuarij
(1)708

Consta(n)tinus Ca(n)tacuzenus

<Adresa>: Serenissimo Principi, D(omi)no D(omi)no Francisco Rakoczy de Fölto Vadas, S(acri) R(omani)I(mperii) et Transylvaniae Principi &c &c &c. Domino Gratosissimo

Magyar Országos Levéltár : G 15 Aspremont, Caps A 1, fasc. 16, no. 8 f. 18—20, orig.

¹ Jakab Grabarics a fost imputernicit, de către principele Rákóczi, la 10 decembrie 1707 la Kassa (azi Koshiče), comisar în Țara Românească cu niște instrucții în 7 puncte destinate a le înfățișa lui Constantin vodă Brâncoveanu (*Instructio pro egregio Jacobo Grabarics ad Celsissimum Sacri Romani Imperii et Transalpiniae [Principem Dominum Constantinum à Brenkovan in forma Legationis expedit, cf. Magyar Országos Levéltár, G 15 Aspremont, Caps. B., Fasc. 70, f. 203—204).*

² În punctul 3 al instrucțiilor se stipula ca Grabarics — ce trebuia să călătorească incognito — să se înfățișeze mai întâi stolnicului, care era rugat să-l prezinte pe emisar lui Brâncoveanu, sau dacă nu putea personal, să-l însărcineze cu acest serviciu, pe fiul său Ștefan (viitorul domn al Țării Românești (1714—1716)).³ În punctul 4 Grabarics era imputernicit — în urma alianței încheiate de Rákóczi cu țarul Petru — să afle de la domnul Țării Românești motivele îndepărtării din funcție a spătarului Mihai, fratele stolnicului, iar conform instrucțiilor din punctele 5 și 6, să intervină pe lângă Brâncoveanu — ca o favoare plăcută și țarului — pentru readucerea lui Mihai din surghiunul de la moșie și reinstalarea lui în dregătoria de spătar.⁴

3

1708 septembrie²⁶, Tîrgoviște. Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi scriindu-i că profită de trecerea emisarului acestuia, János Papai, la Tîrgoviște spre a-i transmite omagiile sale devotate. Întreabă pe principe dacă i-au parvenit misivele sale cifrate trimise prin contele Mihály Mikes. Îl asigură de credința sa, așa cum a arătat și prin viu grai emisarul sus amintit. (Fig. 1)

Serenissime Princeps

Domino Domino gratiosissime,

Serenissime Princede Domini D. gratiosissime Occay
 gubdeggereb Kredowky, 35red. 3. 7pobesgeggew. Sumo-
 sionq qb. a sua celsitudine sudmarecovisita ab Illustrissi-
 Jesob, mto qto mthgebt35, qsteb pwttegebo, oz ehthgepegge.
 no Domini Paulo Tschki, insiarer apud Vestram Serenitatem
 in 35red. Koths obhime, edglepb qst3 tbgpob. gubdekkobbc
 pro limitesta huc ad. Sen sua Domini conforter ac flili
 Kps 3erebb3o qtm oz go qto 35red. mthgepb, om lehe.
 et per expressionem voluit, de qua hanc existimavi meam
 et. Kp bykrogte tchick; 36ggg pot3 byegbetote, tbor
 devotionem iustitiam ac observantiam debita cum Su-
 36tsbecob. odbezewobor, om 52jbtobveor, 36zebo mtr pt-
 militate seriositate Vestra eandem deffere: n. ob. p. m. g. m. g. m.
 schelob. gubdekkobc tbgew, 3036z 36dbyrb: schky sskog
 etiam ob iustitiam materiam nisi cum ali-
 btg 64go. obeer 52 gubdekkobbc tobbeeb, dege mtr o:
 pety ger, odert, Kps 30deq oz etggg Rhomedo oogh. s. d. s.
 meor, et gont. etiam Confratris libere, ave
 recq edeg, 6p hsqd obeer o mselctobeg hebbreg o go:
 meditate vestra luehoggz medium aficujus gubdum utteu
 mselctobc tbgpno, tobh kop t3ct3e omentetq dsi qst oggob.
 tantus saltem audiu de acceptis qvaz gubdekkobbc
 potty, gohabs ot telt, 36 Kp. r. b. K. beg. m. tog g. p. e. k. b. k. p.
 vobas undivezo, solam audierate dubii conuicent
 36dgg ot t3ct35, gntety odbekkob 3t2ee, m. s. m. r. e. g. m. b. l.
 audiam meos qv. Constante ad gratiosa iussa semper
 odert totq, mtr m. s. g. b. o. d. b. e. g. o. 3. p. o. b. e. s. g. e. g. g. e. w. etggg g. b. k. p.

Fig. 1

Occasione qua Spectabilis Generosus Dominus Ioannes Papai¹ ad Serenitatem Vestram hac transit praetermittere nolui quin humillimis his meis lincolis submissi me Serenitati Vestrae in serviem cordicitus divinae misericordiam ac potentiam rogans ut in facillissimo ac fortunatissimo Statu eandem reperire queant.

Certum tempus ac menses sunt a quo humillimas meas responsorias ad Serenitatis Vestrae notificas ac mandata per Illustrissimum Dominum Comitem Michaëlem Mikes² in civitas direxi quarum nullam lucusque notitiam habere dignatus sum an illae ad Serenitatis Vestrae manus pervenerint nec ne aliquo modo anceps sum quid de illis? licet sollicitudo et humilis mea intentio, non alia sit, nisi sinceram propensionem meam pro tenuitate ac imbecillitate virium ipsismet operibus erga Servitia Serenitatis Vestrae fidelissimus contestandi prout etiam a praedicto Spectabili ac Generoso Domino Joanne Papai cum quo de aliquibus collocutus sum, Serenitas Vestra si dignata fuerit intelligere poterit: cujus ulteriori Principali gratiae submississime dum me recommando maneo Serenitati Vestrae humillimus et submissimus Servus Constantinus Cantacusenus.

Târgoviste Septembris vigesima sexta anno millesimo septingentesimo octavo³.

Magyar Országos Levéltár, *G 15 Aspremont*, Caps. D, fasc. 94, f. 102—102 v, orig. citat.

¹ Stolnicul s-a întâlnit la Tîrgoviște în seara zilei de 22 septembrie cu emisarul Papai trimis de Rákóczi la Poartă, conducându-l a doua zi în fața domnului. Vezi relatarea lui Papai în *Căutătorii străini despre țările române*, vol. VIII, București, 1983, p. 232—233.

² Mikes, căpitan suprem de Trei Scaune și general în armata curuților, fusese silit să se retragă în Moldova în 1707, sub presiunea trupelor imperiale.

³ Cifrul folosit de frații Cantacuzino, episcopul Damaschin și Teodor Corbea în corespondența lor cu Rákóczi consta dintr-o combinație de semne, cifre și litere al căror sens era stabilit convențional. Iată însemnele folosite pentru literele alfabetului: 0 = a; 2 = b; w = c, q; s = d; G = e; 8 = f; u = g, q; 9 = h; e = i, j; r = k; h = l; ε = m; δ = n; s = 0; k = p; ρ = r; g = s; 8 = t; + = u, v; u = v; u = x.

4

1708 decembrie 22, Tîrgoviște (Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi intervenind, ca și Brincoveanu, pentru eliberarea soției și copiilor nobilului Pál Teleki refugiat în Țara Românească și reținuți ostatic de principe. Își exprimă din nou devotamentul față de destinatar și speră să continue schimbul de scrisori dintre dișii. (Fig. 2)

Serenissime Princeps, Domine D(omine) gratiosissime

Occasione qua sua celsitudo summe requisita ab Illustrissimo Domino Paulo Telecki¹ instare apud Vestram Serenitatem pro dimitenda huc ad se Sua Domina consorte ac filiis per expressum voluit, de esse haud existimavi meam devotionem antedictam ac observantiam debita cum humilitate Serenitati Vestrae eadem deferre nolens molestus² esse etiam ob sterilitatem materie nisi cum anxius sim animo pro datis ad iussa placita responsoriis meis et post etiam continuatis literis, a Serenitate Vestra vel per medium alicuius non sum assecutus, saltem auditu de perceptis quas si ite per vestras audivero, solutus anxietate dubii coaquietetur animus meus quo constanter ad gratiosa iussa semper iussa maneo: Serenitatis Vestrae humilimus et obsequiosissimus Servus

Constantinus Cantacusenus

Tîrgovisti anno millesimo septingentesimo octavo decembris vicesima secunda.

⟨Adresa :⟩ Serenissimo Sacri Romani Imperij nec non Transylvaniae Principi Domino Domino Francisco Rakoczy de Felső Vadatz & Co Domino Domino Gratiosissimo³.

Magyar Országos Levéltár ; G 15 Aspremont, Casp. D, fasc. 34, f. 119—120, orig. cifrat.

¹ Pál Teleki, fiul fostului cancelar al Transilvaniei din vremea domniei lui Mihail I Apafi, Mihály Teleki, căzut în bătălia de la Zănești (11/21 august 1690) ; pentru eliberarea soției sale, Kata, născută Vay și a copiilor lor, reținuți ca ostateci de Rákóczi, a intervenit și Brâncoveanu, cf. P. Cernovodeanu, *Din corespondența diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu (III) în „Revista Arhivelor”*, LXIII (1986), nr. 1, p. 59—60, doc. 8.

² <s> de la sfârșitul cuvintului nu este descifrat.

³ Adresa necifrată.

5

1709 mai 15, București, Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi confirmându-i primirea scrisorii sale din 23 februarie care l-a bucurat. Exprimă cele mai bune sentimente față de principe, asigurându-l de credința sa, a fratelui său Mihai spătarul, și a fiilor săi, Răducanu și Ștefan.

I.<ite>rae D<omni> Constantini Cantacuzeni

Serenissime Princeps Domine D<omi>ne gratiosissime

Quibus me ex innata Principali gratia Serenitas Vestra datis sub 23 Februarij de gratiosissimo affectu gaudere placuit ; ipsas profunda venerationis submissione accepi debitasque gratiarum actiones pro exiguae personae meae reminiscencia Serenitati Vestrae humillime his rependo dedicans me amplius pio virium meorum imbecillitate ad aest imatissima mandata promptissimum et paratissimum servum. Quartae hae quidem sunt meae humillimae ad Serenitatem Vestram ad quas ternas cum gratiosissimum non sim potitus responsum, anceps sum animo de perceptione earum, quibus ex devotissima reverentia fortunatissimum statum Serenitalis Vestrae sicut nunc presentibus quoq<ue> a Deo ter optimo maximo animitus vovebam insimul cum fratre meo Michaele ¹ meisq<ue> filiis ² qui submississima veneratione Serenitatis Vestrae manum ex osculantes unanimiter recom<m> endantes mecum.

Serenitatis Vestrae humillimus et submissimus Servus

Constantinus Cantacusenus

București Maj decima quinta anno millesimo septingentesimo nono

Magyar Országos Levéltár ; G 15 Aspremont, Caps. F, fasc. 189, f. 35, orig. cifrat.

¹ Este vorba de spătarul Mihai Cantacuzino.

² Fiii stolnicului, anume : Radu (sau Răducanu) (m. 1715), fost al doilea logofăt, și Ștefan mare postelnic (1706—1711), viitorul domn.

6

1709 decembrie 7, Filipeștii de Pădure. Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi exprimându-și speranța, la întoarcerea preotului ortodox Avram, că propunerile sale au fost agreate de principe și că persoana lui și a întregii familii se vor bucura de protecția și bunăvoința acestuia. Consolarea sa față de sentimentele binevoitoare manifestate de principe față de dânsul și cei ai săi.

Serenissime Princeps Domine D<omine> gratiosissime

A reduce reverendo Sacerdote Abrahamo ¹ (: quam visati quantum tarde :) Serenitatis Vestrae benignissimam schedulam quo parvum devotionis ac submissionis cultu accepi ex diuis tenore uti etiam oiali relatione gratiosissimum Serenitatis Vestrae affectum quae Principali sua clementia in me humillimam familiam meam ferri dignatur summa couolatione mei animae intellexi cui pro collatione tot beneficiorum nihil aliud spondere valens a divinam misericordia ac omnipotentia solum fortunatissima ac faustissima pro voto omnia intimo ex pectore inaugu-rando me humillimam totam meam familiam eiusdem fidelissimis servitiis pro tenuitate ac

imbecillitate nostra debito ac consecro nihil a superis magis jucundum flagitans ac prestolans quam felicissimum Serenitatis Vestrae progressus utinam et proximiorum quam totias ap(p)-ropinqvationem ac nostram vicinitatem in dominium tuum exaudire liceat in quo post Deum omnem nostrum spes consolationem et animi quietudinem pronimus : suisbus principali suae clementiae humillime dum me recommendo. Maneo Serenitatis Vestrae submittimus notus servus Constantinus Cantacuzenus : *Ex Filipest decembris septima anno milesimo septingentesimo inono* ².

Magyar Országos Levéltár ; G 15 Aspremont, Caps. F. fasc. 189, f. 47—47 v°, orig., cifrat.

¹ Este vorba de preotul ortodox Avram, folosit ca emisar de stolnic și partida lui față de Rákóczi și căruia i-a prezentat la Sárospatak la 9 iulie 1709 o propunere în 14 puncte menită a obține — printr-o acțiune conjugată — maziirea lui Brâncoveanu și ridicarea la tron a Cantacuzinilor, cf. *supra* și n. 23.

² Cuvinte rămase nedescifrate în text.

7

Fără loc, fără dată. Stolnicul Constantin Cantacuzino către principele Francisc al II-lea Rákóczi manifestându-și satisfacția pentru interesul și bună-voința manifestate pentru biserica ortodoxă față de care binevoiește a-și arăta protecția. De acest fapt vor fi mulțumiți și sîrbii, ținînd de asemenea de biserica Răsăritului. Declară principelui recunoștința celor vizați precum și a sa, fiind gata oricînd să-și dovedească credința.

Serenissime Princeps

Quae separatim in s(c)hedula Serenitati Vestrae placuit ex bonitate et pietate Sua mihi notificare rite intellexi que dum omnia certo certius non tam vicinarum regnoium commodum quam bonum Christianorum publicum videantur concernere iterum atque iterum supplicibus precibus divinum misericordiam pro felici prospero regimine Serenitatis Vestrae deprecor.

De Orientali Ecclesia etiam quam sollicitudinem Serenitas Vestra in animo habet sed cum non reperta sit talis persona a qua potuisset de statu illius in illis ditionibus informari ut in mellorem ordinum potuisset restaurari intelleximus justam et piam Serenitatis Vestrae intentionem unde etiam obevatur, quod Serenitas Vestra desideraret talem personam videre a qua sine interprete posset distinctus intelligere confusionem potius quam bonum aliquid quam inter ministros videlicet Sacerdotes quidam diversis et multi pariis modis conati sunt facere, sed hoc viaetur accidisse taliter, quia nec tempora, nec circumstantiae rerum permitebant hoc fieri uti manifestum est nihilominus tamen prout in omnibus pro tenuitate et imbecilli nostro posse mandatis Serenitatis Vestrae complacere satago ita in hac materia quoque Deo dante et Serenitatis Vestrae negotia secundante, oportunaque occasione data, solliciti eximus uttalis persona ad Serenitatem Vestram veniat a qua informari fusius, de omnibus rebus ponit.

De ceteris de quibus Illustrationum et admonitionum Serenitas Vestra mihi injungere dignata est, cum calamo ad it pro nunc respondere nons possim. Ex confidente sinceritate qua semper erga Servitia Serenitatis Vestrae ducoi, audeo submississime eandem exhortari, quod si alte prudentiae ac sapientiae suae principali idoneum indebitur, tam ratione ceti illius negotii per verbalem relationem melius declarandi quam etiam aliarum circumstantiarum, atque temporum requisiturum. Sic ex illa parte uti et nostra manifestandorum: intuitu, relegaret Serenitas Vestra ad nos fidelem aligum prudentem ac capacem suum servum (: sed incognite magis quam sollenniter cum huc venire propter diversus ac cercas causas vellem :) cum quo et necessariis communibus istis negotiis et praecipue de Rascianis colloqui possemus, qua certissimum est quod Serenitas Vestra asserit, quia cum vicine hae tres Provinciae dum sincero, nexu amicitiae olim fuerunt constructae nec tyranni quamvis, etiam fortiores, audebunt eas pro libitu molestare et affligere unde utinam ex clementia et benedictione Divina fortunatissimis auspiciis Serenitatis Vestrae post tot nubila effulgeret Phoebus ¹ et post tot tribulationis et extremas afflictiones, consolatio, et suspirium afflictissimis incolis tandem eveneret, quod omnipotens Deus faxit et concedat.

<Adresa :> D(omini) R(ákóczy) S(erenissimi) P(rincipi).

Mai jos scris de altă mînă : *Szcltnik Constantin*.

Magyar Országos Levéltár, G 15 Aspremont, Caps. F, fasc. 189, f. 44—46, orig. cifrat.

¹ Personificare a soarelui, a lui Apollo. Aici ca figură de stil : după ploile și norii persecuției va răsări soarele toleranței.

Despre metodologia elaborării edițiilor de documente

SIMONA CEAUȘU

Între formele de valorificare a tezaurului arhivistic, publicarea documentelor în ediții științifice reprezintă fără îndoială modalitatea cea mai însemnată. A întreprinde un demers teoretic pe această temă presupune un grad de rigoare care necesită însumarea unei anumite experiențe practice și configurarea unei metodologii cât mai stricte de lucru. Vom încerca, ca desprinzînd unele concluzii teoretice din evocarea unei anumite tradiții să elaborăm o sumă de principii care pot îmbogăți și particulariza indicațiile generale cuprinse în actele normative în vigoare. Dacă problema editării textelor „literare” are, sub raport teoretic (corolar al unei practici deloc neglijabile), o anumită tradiție în cultura românească, publicarea documentelor, chiar dacă are o vechime onorabilă, nu se bucură de aceeași atenție din punctul de vedere al abordării critice.

Editarea documentelor servind la cunoașterea istoriei naționale își are începuturile în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd M. Kogălniceanu, în *Arhiva românească*, apărută la Iași în 1840, și A. Treb. Laurian împreună cu N. Bălcescu, în *Magazin istoric pentru Dacia* (București 1845—1847), publică pentru prima dată documente, îndeosebi cu caracter social-economic. În continuarea acestei etape de pionierat, demnă de menționat este apariția, între 1864—1867, a celor trei volume din *Arhiva istorică a României*, editată de B. P. Hasdeu. Se cuvine să amintim, ca pe cea mai de seamă realizare a istoriografiei românești vechi, impunătoarea colecție realizată sub auspiciile lui Eudoxiu Hurmuzachi, care a strîns din zeci de arhive și biblioteci străine documente privind istoria poporului român.

Tradiția editorială, incluzînd atît izvoarele interne, cît și surse documentare externe referitoare la istoria românească, cunoaște exemple strălucite. Relevăm efortul susținut de investigare și strîngere a mărturiilor documentare publicate de savanți și cărturari de talia lui N. Iorga, A. Verres, I. Bogdan, Th. Codicescu, M. Costăchescu, A. Oțetea, C. Göllner sau M. Guboglu. Apariția, în vremurile noastre, a colecției de interes național *Documente privind istoria României (D.I.R.)*, reluată după un interval de aproximativ un deceniu pe baze mult mai riguroase în forma de acum uzuală *Documenta Romaniae Historica (D.R.H.)*, a făcut posibilă statuarea unor principii academice în critica și editarea izvoarelor documentare.

În ceea ce privește activitatea de editare a documentelor întreprinsă la Arhivele Statului, ea își are începutul în culegerea întocmită de P. Teulescu intitulată *Documente istorice publicate de ...*, seria întâi, București, 1860. Opera de scoatere la lumină a tezaurului documentar a căpătat noi valențe în ultimele decenii, când sporirea Fondului Arhivistic Național cu un număr impresionant de izvoare documentare și istorice descoperite în arhivele și bibliotecile de peste hotare a făcut posibilă pătrunderea în circuitul științific a unei suite de mărturii străine despre câteva din cele mai de seamă momente din istoria României. A contura un eșafondaj metodologic pentru elaborarea unei ediții de documente devine, în condițiile unei asemenea tradiții, o necesitate practică imperioasă.

Din punctul de vedere al structurii și destinației, edițiile de documente pot fi alcătuite pe criteii tematice sau cronologice. Cum principiul cronologic este o constantă, mai corect ar fi poate să spunem că edițiile pot fi exhaustive sau selective (pentru un moment, eveniment, proces sau o perioadă, epocă etc.) Realizarea unei ediții de documente necesită, între altele, stabilirea principiilor de selecție a documentelor și de transcriere a acestora. Dacă selectarea documentelor (în cazul așa-numitelor „ediții tematice”) este un principiu extern, pregătirea propriu-zisă a materialului în vederea publicării este, din punct de vedere redacțional, un principiu intern. Tipologic, editarea documentelor se înscrie în acea arie științifică pe care, cu o sintagmă împrumutată din titlul unei lucrări clasice a lui Demostene Russo, am putea-o numi *Critica textelor și tehnica edițiilor*¹. Se impune să precizăm dintru început că editarea documentelor, sau a ceea ce îndeobște grupăm sub denumirea generică de documente, presupune alte criterii de abordare decît cele reclamate de categoriile de texte pe care le numim „literare”. În consecință, principiile criticii textuale, avînd la bază problemele tradiției manuscrise ca punct de plecare în editarea textelor vechi, suferă o importantă modificare atunci cînd avem în vedere editarea documentelor, care sînt de regulă materiale cu statut mult mai individualizat. Altfel spus, chiar dacă un document se poate păstra (este cazul obișnuit al tratatelor între doi suverani, al instrucțiunilor pentru uzul a diverși factori politico-diplomatici, militari etc., al rapoartelor întocmite pentru instanțe superioare ș.a.m.d.) în două sau mai multe copii, nu este vorba pînă la urmă de ceea ce în accepție filologică se numește „tradiție manuscrisă”, care trebuie refăcută de editor prin critica internă, ci doar de existența mai multor variante ale unuia și aceluiași corpus unic. Documentul constituie pentru editor o entitate indivizibilă. În consecință, publicarea lui nu are o determinare genealogică, ci prospectivă. Sau, cum spune o voce autorizată : „orice document, indiferent de specialitatea editorului, se adresează deopotrivă istoricului pragmatic, istoricului instituțiilor, al claselor sociale, al dreptului vechi, economistului și sigilografului; apoi și într-o mare măsură — filologului ... În consecință, orice document trebuie să fie atît de complet și exact redat, încît nici unul dintre acești specialiști să nu aibă vreo îndoielă asupra formei în care i se prezintă izvorul”².

Putem stabili, pornind de aici, caracteristicile interne ale ediției de documente. Structural, edițiile de texte literare sînt de două feluri : ediții

¹ Publicată la București în anul 1912; republicată în : D. Russo, *Studii istorice greco-române*, Tom. II, București, 1939, p. 543—657.

² A. Sarcedoteanu, *Îndrumări în cercelările istorice*, București, 1945, p. 55

critice și ediții diplomatice. Într-o accepție clasică, ediția critică își propune să realizeze un arhetip, adică un text reconstruit pe baza a două sau mai multe versiuni („côpii”) ale unei anumite scrieri. Ediția diplomatică își întemeiază textul pe o singură versiune, considerată definitivă în voința autorului, prezentând în aparatul critic variantele din celelalte versiuni.³ Este limpede, potrivit acestei postulări preliminare, că editarea documentelor, în măsura în care beneficiază în imensa majoritate de o singură redactare, se realizează cu precădere în zona circumscrisă de ediția diplomatică. Dar, trebuie să menționăm imediat, că este vorba, în sensul precizat de unul din cei mai autorizați editori de texte vechi, Liviu Onu, de o ediție diplomatică interpretativă și corectată, aceasta însemnând că particularitățile grafice ale originalului (tipul de scriere, punctuația, abrevierile convenționale, omisiunile întâmplătoare etc.) sînt rezolvate și transpuse în grafie modernă⁴.

Citeva note de amănunt se impun, dat fiind că atingem o problemă care, din punct de vedere al analizei diplomatice a documentelor, nu poate fi neglijată. Este vorba de chestiunea suportului documentelor, respectiv a materialului pe care sînt păstrate izvoarele. În principiu, acesta este hîrtia sau pergamentul. Tehnicile moderne au impus însă, din rațiuni legate de gradul de uzură și din nevoia de conservare, deci din rațiuni profilactice, transpunerea documentelor pe microfilm. În plus, activitatea de investigare a arhivelor străine, în scopul constituirii unui corpus documentar extern privitor la istoria românilor, a dus la alcătuirea unei importante secțiuni de arhivă sub formă de copii microfilmate sau xerografiate (fotocopiate). Prin urmare, în accepție curentă copiile sînt echivalente și perfect substituibile originalului. Putem vorbi, în aceste condiții, despre existența unui original cu statut invariant, eventualele copii de epocă păstrate în arhivele românești neputînd invalida statutul de element prim al exemplarului nostru reprodus după documentul din arhiva străină. Există deci, dacă extrapolăm un termen din tradiția filologică, o „stemă” a documentului, căreia, în anumite situații, îi putem subsuma copii păstrate în diverse alte fonduri sau arhive. Am evocat toate aceste situații pentru a îndepărta eventualele obscurități care s-ar putea crea în cazul în care un document a mai fost publicat într-o ediție veche dar anumite considerente impun o nouă publicare a documentului respectiv. În această situație, critica textuală (în cazul existenței copiilor multiple) se concentrează într-o operație de comparare cu „stema”. Activitatea esențială o constituie nu stabilirea „textului” de bază sau a textului standard, arhetipal, operație inutilă, ci delimitarea variantelor morfosintactice, lexicale ori mai de grabă ortografice și paleografice din textul copiilor.⁵ Norma primară, vizînd înainte de toate transcrierea corectă a textului din original impune ca singure intervenții admise editorului „înlăturarea interpolărilor (în cazul cînd acestea există, adică sînt grafic identificabile—n.n.), completarea lacunelor și îndreptarea formelor numelor proprii, a datelor calendaristice, precum și a erorilor evidente la transcriere”.⁶

³ *Ibidem.*

⁴ Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, 1973, p. 33.

⁵ Introducere la seria *Documente privind istoria României*, vol. I București, 1956, p. 70, și vol. II, capitolul despre diplomatică redactat de Francisc Pall.

⁶ Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 157.

O situație aparte o constituie documentele care prin structura lor comportă o redacție diversă : este cazul tratatelor încheiate între suveranii a două state diferite, între suzeran și vasalul său etc. În mod aproape necesar aici apar diferențe de la un text la altul, datorate cel mai adesea redacției în limbi diferite, pentru fiecare parte contractantă. Dincolo de deosebirile care pot interesa din punct de vedere lingvistico-filologic și care comportă studierea sub aspect comparativ și mai puțin sub aspect pur textual, variantele determină mai degrabă o abordare comparativ-istorică. A reconstitui în acest caz un text-standard este superfluu.

Ne întorcem la aspectul fundamental al activității de editare a documentelor, la ceea ce în accepție filologică se cheamă reproducerea textelor, ori, în terminologia recomandată de normele academice care au prezidat alcătuirea seriei *D.I.R.—D.R.H.*, transcrierea documentelor. Cum observațiile noastre privesc cu prioritate aspecte ale editării documentelor din sursă occidentală — latină, italiană, spaniolă, franceză, engleză, germană etc. — sau documente interne redactate cu deosebire în limbi de circulație apuseană și nu iau în discuție documentele slave, care necesită un tratament aparte, vom menționa că, potrivit principiilor filologice curente, există două modalități importante pentru a reproduce într-o ediție un text vechi : respectarea alfabetului (grafiei) originalului (sau copiei, după caz) și transpunerea textului dint-un alfabet (sistem ortografic) specific epocii când a fost scris documentul în alfabetul (sistemul grafic) actual. În primul caz, soluția cea mai la îndemână (și cea mai uzuală) este reproducerea cu mijloace mecanice — tipografice sau fotografice (facsimilare). Ediția de acest fel, care în accepție arhivistică este cunoscută sub numele de album de documente, se poate lipsi de transcrierea documentelor. Ediția propriu-zisă, concepută după diverse criterii și cu cele mai diferite finalități, impune transcrierea textului într-un alfabet (sau sistem ortografic) modern. Aceasta se face fie respectând cu exactitate ortografia textelor, fie transpunând textul într-o ortografie modernă, mai bine zis, respectând particularitățile lingvistice specifice epocii, uniformizând sub raport grafic o realitate scriptică extrem de oscilantă. Evident, de o transliterare propriu-zisă, ca în cazul textelor scrise cu alfabet chirilic (pentru textele vechi românești) nu poate fi vorba, căci ne aflăm în prezența aceluiași alfabet (cazul alfabetului gotic nu necesită o discuție aparte, căci el nu comportă realități fonetice distincte). Dată fiind diversitatea grafică și fonetică a limbilor pomenite mai sus, reproducerea trebuie să capete o formă adecvată cazului în speță, o soluție care să preconizeze folosirea unilaterală a unui tip de transcriere sau altul (respectarea *statu-quo*-ului sau transcrierea interpretativă) nefiind universală. Criteriul pe care îl considerăm cel mai potrivit din rațiuni întâi de toate filologice este acela al respectării cu fidelitate a formei din original în așa-numitele aspecte morfo-semantice. Formele morfo-sintactice greșite sau curioase corespund fie unei anumite realități lingvistice particulare (cel mai adesea dialectale), fie gradului de cultură al scribului. Ele se transcriu ca atare, forma corectă fiind restabilită în notă. În cazul grafiilor particulare, denotând o realitate fonetică mai mult sau mai puțin pregnantă, trebuie adoptate normele gramaticale și de dicționar, întrucât menținerea lor *tale quale* (diftongii, semivocalele, cel mai adesea reprezentând o simplă convenție grafică de sorginte livrescă, grupurile consonantice conținând fricative etc.) ar duce

la perpetuarea unui mozaic grafico-fonetic extrem de labil și, în plus, artificial. Grafia propriu-zisă (regimul majusculilor, punctuația, despărțirea cuvintelor etc.) va trebui, fără ezitare, supusă formelor moderne, nu numai din rațiuni de natură pur gramaticală, ci, în bună măsură, și pentru facilitarea înțelegerii textului.

În ceea ce privește considerațiile de ordin paleografic, acestea, evident, urmează normele academice în vigoare, care la rîndul lor se supun principiilor elaborate de practica paleografică a editării marilor colecții de documente.

Fără îndoială, toate aceste probleme se pun în cazul documentelor manuscrise. Documentele moderne, în cea mai mare parte dactilografiate sau tipărite, nu mai implică dificultăți care să solicite acuratețea transcrierii sau a stabilirii filiației. Firește, nu excludem documentele din fondurile personale de pildă, dar și aici chestiunile ce țin de natura tradiției manuscrise se exclud aproape total.

Prezentînd cu precădere aceste aspecte de ordin textual, considerăm că am răspuns fie și succint unei necesități absolut stringente: elaborarea unei metodologii unitare în alcătuirea unei ediții de documente, dat fiind că, într-o accepție ideală, statutul editorului trebuie să îmbine largă comprehensiune a istoricului cu rigoarea și acribia filologului.

Depășind acest nivel de abordare, nu putem lăsa deoparte, dacă ne referim la structura compozițională a unei ediții de documente și aparatul științific care însoțește corpusul documentar: introducerea, nota asupra ediției, notele, lista prescurtărilor, lista regestelor documentelor, indicele general sau indicii onomastici, toponimici, de materii etc., bibliografia, glosarul, materialul ilustrativ.

Astfel concepută, o ediție de documente poate răspunde dezideratului major pentru care a fost alcătuită: a o introduce în circuitul științific un corpus compact de informații privitoare la un eveniment, o personalitate sau o epocă istorică.

R É S U M É

Les suggestions énoncées dans cet article tiennent compte en même temps de la tradition éditoriale et de l'expérience acquise dans l'activité des Archives d'État de publier les documents.

En dernière analyse, la plaidoirie concerne une intégration de la langue et de l'écriture des documents avec les normes philologiques actuelles.

P R E C I S

The essay brings up some conclusions concerning both the tradition in publication and the experience in publishing the records of the Romanian Archives.

The authoress pleads for the integration of the records language and writing with today philological rules.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Diplomați români: Grigore Gafencu

CRISANTA ILIE

Grigore Gafencu s-a născut la 30 ianuarie 1892 la București și a murit la 30 ianuarie 1957 la Paris.

Studiile secundare le-a făcut la Colegiul din Geneva. A absolvit apoi Facultatea de drept la Universitatea din Geneva, obținind titlul de doctor în drept, după care a urmat școala de drept din Paris.

În 1922 intră în ziaristică devenind proprietarul și directorul ziarului românesc „Argus”, iar în 1934 fondează cotidianul „Timpul”.

Membru al Partidului Național Țărănesc, el este, din 1928 până în 1932, deputat și senator, secretar de stat la Ministerul Afacerilor Străine apoi la comunicații și la industrie. Din 1933 până în 1938 este membru în Senat, iar din decembrie 1938 până în mai 1940, ocupă funcția de ministru al afacerilor străine. În perioada august 1940 — iunie 1941, Grigore Gafencu se găsește la Moscova, ca ministru al României.

În ianuarie 1942 se retrage la Geneva, unde elaborează lucrările *Préliminaires de la guerre à l'Est și Les derniers jours de l'Europe*. Este conducătorul delegației neguvernamentale române la Conferința de Pace de la Paris din 1946.

Din 1947 până în 1952 locuiește la New York. Susține numeroase conferințe la universitățile americane despre probleme europene (în special despre cele ale Europei de est) și inițiază, printre alții, Mișcarea Europeană pentru o Europă Unită.

În 1952 se stabilește la Paris, unde continuă să elaboreze lucrări cu caracter politic și participă la activitatea unor organisme internaționale care vizau apropierea dintre Vestul și Estul Europei (Uniunea Europeană a Federaliștilor, Mișcarea Europeană pentru o Europă Unită, Uniunea Paneuropeană), precum și în cadrul Comitetului Național Român al emigranților, condus de generalul Nicolae Rădescu, comitet care lupta sub diverse forme împotriva regimului comunist din România.

Fondul personal Grigore Gafencu aflat în depozitele Arhivelor Statului a fost donat de urmașii acestuia. Datînd din perioada 1899—1974, fondul (4,75 m.l.) cuprinde jurnale, memorii, rapoarte, testamente, scrisori, procese-verbale, contracte, broșuri, conferințe, articole, interviuri, declarații, texte ale unor emisiuni radiodifuzate, fotografii, ordine de acordare a unor distincții, periodice, tăieturi din ziare, benzi magnetice și filme cinematografice, în limbile română, franceză, engleză, germană și turcă.

Cea mai mare parte a fondului este formată din jurnale personale, manuscrise și dactilografiate, care cuprind perioada mai 1941 — ianuarie

1957. Autorul relatează, comentează și analizează evenimentele politice internaționale (mai ales cele care privesc România) cu pricepere și discernământ, dovada unor cunoștințe vaste, a experienței, intuiției și clarviziunii omului politic de marcă. De asemenea, Gr. Gafencu relatează convorbirile avute cu diverse personalități politice și subliniază eforturile sale de a menține România pe o poziție care să-i provoace acesteia cât mai puține pagube materiale și morale.

Există și un carnet de însemnări intitulat *Note de campanie*, din 1913, când Gafencu se afla în Bulgaria.

Multe unități arhivistice conțin articole, conferințe și interviuri acordate de Grigore Gafencu: *Aviația romantică, Prezența Franței în România, Acordul Churchill-Stalin, Ciu — En — Lai în ajutorul lui Stalin, Dunărea — fluviu european, Violarea de către U.R.S.S. a declarației lui Molotov din 2 aprilie 1944 și a Conferinței de Armistițiu cu România, Transilvania — probleme teritoriale, Relațiile României cu U.R.S.S. în 1939, Tehnica loviturii de stat totalitare*, despre comunism ca sistem, despre nazism și fascism, situația politică în Europa după 1946, frontierele României în 1943, intrarea României în război, armistițiul cu U.R.S.S. și participarea României la victorie, relațiile Germaniei cu U.R.S.S., S.U.A. și Anglia. Unele au fost expuse la postul de radio „Europa liberă”.

La fel de interesante sînt și notele lui Gr. Gafencu în legătură cu relațiile României cu S.U.A., situația politică din România după 1944, *Tratatul de la Varșovia*, U.R.S.S. în timpul lui Stalin, Ungaria, Bulgaria și Polonia aflate sub influența U.R.S.S., impresiile din timpul cît a fost ministru al României la Moscova.

Se află în fond, de asemenea, lucrări ale lui Grigore Gafencu, în manuscris, în limbile română și franceză: *Le voyage dans les Balcans, À la recherche de l'Europe, Histoire de la Roumanie, Amintiri din zile grele — misiunea mea la Moscova (10 august 1940 — 22 iunie 1941), Țările răsăritene și ordinea europeană* și un plan pentru o eventuală întoarcere a României împotriva Germaniei în cel de al doilea război mondial.

O sumedenie de scrisori de la cunoscuți și personalități politice și diplomatice vorbesc în termeni elogioși despre lucrarea *Préliminaires de la guerre à l'Est*.

Rapoartele diplomatice relatează întrevederea Hitler-Mussolini, analizează relațiile U.R.S.S. cu Germania în 1939 și situația României în conjunctura internațională din același an.

Pe lângă articolele lui Gr. Gafencu, există articole și discursuri ale altor personalități politice ale vremii: Claude Émile-Laurent, John Murray (despre pactul de la Moscova și războiul ruso-german), Walter Lippmann (despre vizita lui Nikita Hrușciov la Washington), Florin Mironescu (despre noua politică sovietică și eliberarea sateliților ei), Alexandra Mezincescu (despre doi ani de dominație germană în România, 1941 — 1943), Ion Rațiu (despre emigranții români), discursul lui John Foster Dulles, secretar de stat al S.U.A., la o întilnire a miniștrilor de externe la Geneva în 1955, discursul lui M. Molotov la conferința miniștrilor de externe ai celor patru puteri, declarația lui Armand Călinescu privind poziția României față de Anglia și Franța în 1939 și relatarea unui martor ocular la exterminarea evreilor polonezi.

Correspondența lui Grigore Gafencu cu personalități ale timpului este foarte bogată. Amintim dintre corespundenți pe Brutus Coste, Nicolae Caranfil, Alexandru Crețeanu, generalul Nicolae Rădescu și membrii Comitetului Național Român al emigranților politici, generalii Ion Antonescu și Ion Gheorghe, Nicolae Dianu, Raoul Bossy, Vasile Stoica, Alexandru Hurtig, generalul Charles de Gaulle, Eduard Beneș, care scriu despre situația internațională, despre formele de luptă ale emigrației române contra regimului comunist din România, despre Partidul Național Țărănesc și liderii săi, Iuliu Maniu și Ion Mihalache.

Nu puține sînt scrisorile și telegramele schimbate între diplomați străini, precum și adresele unor organisme și instituții internaționale (Mișcarea Europeană, Uniunea Europeană a Federaliștilor, Agenția Internațională a Reparațiilor, Comitetul pentru Europa Liberă, Uniunea Liberală Mondială și Institutul Universitar de Înalte Studii Internaționale). Alături de acestea se află liste ale unor asociații ale românilor din străinătate.

Un document important este memoriul lui Iuliu Maniu și I.I.C. Brătianu adresat lui Ion Antonescu pentru retragerea României din războiul antisovietic.

Dintre numeroasele ordine de acordare a unor distincții lui Grigore Gafencu se păstrează : ordinul „Coroana României”, gradul de comandor al Ordinului Național al Legiunii de Onoare, acordat de președintele Franței, „Marea Cruce” acordată de regele Gheorghe II al Greciei, „Virtuti e merito” acordată de papa Pius IX, ordinul cavaleresc „Vulturul Alb” de la regele Iugoslaviei.

Alături de Carta Națiunilor Unite se păstrează documente de la Conferința de Pace de la Paris — 1946, un chestionar pentru stabilirea principiilor generale de pace și scrisori de la diverse delegații participante la conferință.

Benzile magnetice conțin interviuri despre vizita lui Hrusciov la Londra, revoluția de la Poznan din 1956, conflictul Canalului de Suez în 1956 și slujba religioasă de la înmormîntarea lui Gafencu.

În cele din urmă, dar nu în ultimul rînd, trebuie menționată prezența unui set numeros de fotografii reprezentîndu-l pe Grigore Gafencu în diverse împrejurări și în diferite companii, agende cu nume de persoane și numere de telefon, pașapoarte diplomatice, testamentul creatorului de fond și cel al soției sale, Blanche, contracte cu edituri pentru tipărirea lucrărilor sale.

La sfîrșitul fondului sînt grupate documente care nu au legătură directă cu creatorul de fond, dar nu mai puțin interesante : o scrisoare din 1899 a lui Dimitrie Sturdza — președintele Consiliului de Miniștri — către episcopul catolic din Iași, programul cursurilor universitare române — Fundația regală universitară Carol I — Paris, corespondența pe marginea cererii lui Nicolae Malaxa de a emigra în S.U.A.

Documentele sînt originale, copii, xerocpii, manuscrise dactilografiate și tipărite.

În continuare, redăm fragmente din lucrarea lui Grigore Gafencu, *Misiunea mea la Moscova (10 august 1940 — 22 iunie 1941)*, care face parte din plănuitul volum *Amintiri din zile grele*.

Opiniile sale sînt conforme „însemnărilor zilnice făcute la Moscova” și cuprinse în 5 caiete mari, păstrate mai întîi la Stockholm, apoi la Geneva (Grigore Gafencu).

Precizăm că, în preambul, autorul plasează o apreciere pe cît de realistă, pe atît de măgulitoare făcută de Nicolae Iorga în ziarul său „Neamul Românesc”.

UN BUN SOLDAT AL ROMÂNIEI

De la Ministerul de Externe pleacă, după osteneli care nu s-ar fi crezut că pot fi îndurate, zi de zi, de cineva a cărui stare de sănătate n-a fost totdeauna strălucită, dar care a crezut că se datorește întreg, cu toate putrile sale, misiunii ce i se încredințase, d. Grigore Gafencu.

Acest coboritor, după mamă, al Costăcheștilor, neam moldovenesc dirz și neînduplecat de boieri ale căror nume sunt scrise în toate capitolele istoriei noastre timp de două veacuri, avea tot ce trebuia pentru această sarcină, care cerea, în același timp, caracter neînfricat, curaj față de orice situație și acele mijloace subtile ale inteligenței care nu se pot căpăta prin nici o practică personală, pentru că ele vin din rasă.

Lumea care-l vede plecînd nu poate prețui îndeajuns ce a dat el în truda sălbatecă de a apăra o patrie amenințată, din toate părțile și în toate formele. Dreptatea deplină, cu o recunoștință cuvenită, i se va da numai atunci cînd se vor tipări, la vremea lor, acele rapoarte ale acțiunii sale pe care în Consiliile de coroană le-am ascultat atîta vreme, în cele mai critice momente, cu o deosebită prețuire și adesea adînc mișcați.

Cariera d-lui Gafencu, după ce se va fi restabilit pe deplin, va continua, în alte împrejurări, mai favorabile decît cele de astăzi. Pentru moment însă se retrage, cu sentimentul Românului ieșit din rînduri, un bun soldat al României.

N. IORGA

CAPITOL. INTRODUCȚIV

I

București, Iunie 1940

La 1 iunie Tătărăscu a intrat în biroul meu de la Externe pentru a mă înștiința că Regele a primit demisia mea. Mă aflam în convorbire cu Sir Reginald Hoare. Ministrul Angliei a aflat astfel cel dintîi știrea, care i-a pricinuit o vădită supărare. „Te invidiez, mi-a spus Tătărăscu, cu aerul lui solemn de zile mari. Ce n-aș da ca să te pot urma”. I-am răspuns: „Ce te împiedică s-o faci?”

Șederea mea mai departe la Ministerul Afacerilor Străine era cu neputință după cele întimplate în zilele din urmă. Adînc îngrijorați de prăbușirea frontului anglo-francez, Tătărăscu și Urdăreanu (cel dintîi sub statornică înriurire a celui de al doilea) îmi ceruse în mai multe rînduri să modifice politica mea de deplină neatîrnare și să caut, față de amenințările

sovietice, un sprijin la Berlin. Într-o lungă discuție pe care am avut-o cu ei la mine acasă în noaptea de 27 Mai (de față fiind și Alexandru Cretzianu) am expus motivele pentru care vroiam să rămân credincios atitudinii mele. A doua zi la Palat, Tătăreșcu și Urdăreanu au cerut din nou ca politica noastră externă „să fie adaptată realităților”. Regele, care mă sprijinise pînă atunci fără șovăire, a declarat cu părere de rău — că dat fiind împrejurările atît de grave, el își însușea punctul lor de vedere. Am înțeles că între ei se ajunsese de mai înainte la un deplin acord. Mi-am oferit numai-dedit demisia. Regele mi-a cerut să rămîn la post : „Nici mie nu-mi face plăcere să urmez o cale nouă . . . ” mi-a spus el cu un aer îndurerat. În aceeași seară, la Președenția Consiliului, Tătăreșcu a împărtășit lui Fabritius, intențiile cele noi ale Guvernului. De față eram Urdăreanu și eu. Mai solemn ca oricînd, și mai sonor, Tătăreșcu a vorbit de primejdia rusească și de legăturile „tradiționale” ale Țării cu Europa Centrală. A afirmat voința noastră de a stringe legăturile politice cu Axa. Urdăreanu, în numele Stăpînului său, a confirmat aceste declarații. Fabritius, mirat, se uita de la unul la altul. La despărțire am cerut, din nou, cu stăruință, să fiu dezlegat de sarcina mea.

În ce privește tălmăcirea plecării mele de la Externe, era de presupus că se va vorbi din nou de pretinsa mea germanofobie. Nimic mai greșit. Nu am fost niciodată germanofob. Am prețuit poporul german, a cărui limbă și cultură le cunosc din tinerețe — pentru aportul însemnat pe care l-a adus civilizației europene. M-am străduit în scris și prin fapte, să cinstesc legăturile rodnice între acest popor și țara noastră. Național-socialismul însă — ca ideologie și acțiune politică — nu a stîrnit în mine nici încredere, nici simpatie. M-am temut de el fiindcă îl socoteam potrivnic ideii europene și prin urmare intereselor românești. Nu am dorit victoria Germaniei naziste, fiindcă știam că va avea drept consecință răsturnarea echilibrului european și a sistemului nostru de alianțe balcanice; chezașii de viață națională neatîrnată. Nu am dorit prăbușirea Franței; nu doresc prăbușirea Angliei : cele mai temeinice puncte de reazăm pentru o viață europeană liberă. Dragostea mea pentru Franța, adîncă și vie, încrederea mea în Anglia (încredere datorată tradiției unei familii, care deși a părăsit, din patriotism românesc, vechiul ei nume, a păstrat totuși originii ei îndepărtate) au înrîurit întotdeauna simțămintele mele. M-am ferit însă, de cîte ori am făcut politică românească, și mai ales atîtea vreme cît am avut cîntea să conduc politică externă a Țării, de a urma îndemnul simțămintelor. În cumplita viltoare a zilelor de azi, nu am împovărat viitorul prin nici un legămînt, care ar fi putut stînjiți lupta pentru viață, pe care e sortit s-o dea atît de greu amenințatul neam românesc.

II

Vineri, 28 Iunie

Se va putea desluși mai tîrziu, dacă s-a făcut tot de trebuia pentru a împiedica împlinirea acestei nenorociri. Cred că după vinovata cîrmuire a lui Goga, care în mai puțin de o lună a rupt toate firele care duceau spre Moscova fără a le înlocui cu nimic, toți Miniștrii de Externe care au urmat s-au străduit să stabilească din nou un contact între Rusia și noi. În ce mă privește, îndeosebi, m-am luptat ca prin cuvinte și fapte, să dovedesc

bunele noastre intenții față de statul vecin și să conving Guvernul sovietic (v. convorbirea mea cu Potemkin la București la sfârșitul lui Mai 1939) că o Românie independentă și un bloc balcanic puternic încheiat sunt garanții de siguranță și de pace pentru Rusia. M-am izbit însă, ca și predecesorii mei, de o rea voință tot mai vădită. După înlocuirea lui Litvinov cu Molotov și, mai cu seamă, după încheierea acordului Molotov-Ribbentrop, Rusia nu ne-a mai dat nici un semn de înțelegere. Drumul pe care și-l alesese trecea peste trupul țării noastre. Sunt înlăturări de fapte care întrec puterile și mijloacele noastre de „apărare diplomatică” și în vîltoarea cărora, România cu politica ei bună sau rea, cîntărește doar cit un fulg.

Nu e mai puțin adevărat că dacă nimeni nu poate opri mersul fatalității, vinovat e totuși acela care o provoacă prin fapte nesocotite. Așezarea lui Gigirtu în fruntea politicii noastre externe a fost o greșeală. S-a ridicat în fața Nemților drapelul alb la Palatul Sturdza. Și pentru ca nimeni să nu se îndoiască de înțelesul acestei capitulări grăbite și inoportune, s-a alcătuit Partidul Națiunii, nu pentru a strînge laolaltă toți bărbații de seamă ai Neamului, ci pentru a da o formă totalitară acțiunii noastre politice interne și externe. Această înfeudare la politica Axei nu ne-a cîștigat sprijinul Germaniei. Prea ocupată în apus, unde joacă cartea supremă : atacul împotriva Angliei, ea nu vrea și nu poate să ne fie de folos. În schimb, ne-am lipsit față de Ruși de argumentul atît de folositor al desăvîrșitei noastre neatîrnări, chezășie de siguranță pentru toți vecinii, și a dat Rușilor pretextul bine venit ca să spargă în Balcani o cetățuie nazistă, pe care nici o forță nazistă nu o apăra. Pentru a face o politică exclusiv germanofilă e nevoie și de Germani. A face politică germanofilă cu ostentație și cu un zel de neofiți, avînd pe Ruși în față, cu gîndul la Basarabia și pe Nemți departe, cu gîndul la Canalul Mîneci, dădea sorți de împlinire primejdiei care ne amenința de atîta vreme. Cu atît mai mult cu cît nici o altă putere nu mai era ispitită să ne apere. Atitudinea noastră față de Anglia, din ziua plecării mele de la Externe, a fost aproape dușmănoasă. La faptele și măsurile administrative supărătoare, împlinite la îndemnul Nemților, se adăugau pamfletele veninoase din „Curentul” și „Porunca Vremii”, îngăduite dacă nu chiar încurajate de cenzură. Sir Reginald Hoare mi-a mărturisit nu odată în această privință uimirea și îndurerarea lui. Politica urmată față de Turcia, de altă parte, a slăbit legăturile de solidaritate între această țară și noi . (Astfel, la intrarea Italiei în război, Gigirtu a transmis lui Stoica instrucții telefonice ascultate de toată Direcția Cifrului și, firește, și de toți intermediarii din Bulgaria, ca să împiedice Guvernul turc de a împlini angajamentele lui față de Aliați : „Vrem pace și liniște în Balcani — mă auzi ? — liniște și pace, pace și liniște. Ata tot !” Pentru funcționarii Direcției care au putut prețui accentul și toate nuanțele gîndirii politice a Ministrului, Gigirtu a rămas poreclit : Inginerul ATATOT). Oricît de mare ar fi fost interesul nostru ca pacea balcanică să nu fie tulburată, nu aveam dreptul să ne amestecăm în felul acesta în treburile turcești, pentru a nu ne expune în cazul unui eventual atac sovietic, cînd numai de la Turci sau prin Turcia putem primi un ajutor, ca Ankara să ne răspundă la rîndul ei : „Vrem liniște și pace în Balcani !”

2 Iulie

Comunicatul Consiliului de Miniștri, reprodus azi dimineată de toate ziarele, spune textual : „Dl. Argetoianu, Ministrul de Externe, a definit actuala noastră orientare de politică externă, determinată de noua ordine europeană în curs de așezare. În cadrul acestei politici, România renunță la garanțiile anglo-franceze. Consiliul, în unanimitate, a aprobat noua orientare a politicii noastre externe”.

Aceasta înseamnă alăturarea de Axă.

Se pun însă întrebările : Ne-a informat cineva despre felul cum se organizează „noua ordine europeană în curs de așezare?” Ne-a poftit cineva ca să participăm la așezarea ei ? Există un acord de pe acum stabilit cu Puterile Axei ?

De nu, la ce servesc toate declarații și comunicate ? Stăruința de a vorbi de o nouă orientare înseamnă că repudiem un trecut în care nu avem nimic de repudiat. Atitudinea noastră veșnic gata de „înnoire” e tot atât de puțin abilă din punct de vedere politic, pe cât e de puțin frumoasă din punct de vedere moral. Ridicăm drapelul înfrîngerii fără a fi fost înfrinți și fără măcar a fi luptat și ne grăbim să ne supunem fără a ști măcar, dacă aceasta ne poate fi de folos . . . E foarte dureros.

6 și 7 Iulie

Manoilescu ia în primire Ministerul de Externe și vorbește. După ce face diplomaților un proces de intenții, învinuindu-i de „inertie sufletească”, stăruie asupra schimbării politicii noastre externe, — în cadrul Axei (!) De ce ? Politica externă nu se schimbă. Ea urmărește țeluri statornice și apără interese permanente : integritatea teritoriului, independența, demnitatea națională. Metodele pot și trebuie să fie adaptate împrejurărilor și să ție seama de posibilități. Politica nu poate însă fi schimbată, afară dacă ne gândim să renunțăm în parte sau în întregime la teritoriu, la neartirare, la demnitatea noastră națională. Năzuința Guvernului de a-și împlini țelurile „în cadrul Axei ” (sic) îndreptățește teama că noii noștri conducători au pornit-o pe calea abdicărilor. Fiindcă nu noi vom avea de hotărît care e cadrul Axei și în ce măsură el îngăduie împlinirea năzuințelor și apărarea drepturilor noastre. Firește, realitatea care domină viața europeană azi e Germania. Politica noastră externă, în urmărirea țelurilor ei permanente, trebuie să țină seamă de această realitate. După cum trebuie să țină seama de realitatea rusească. Nu-i este îngăduit însă să accepte un „cadrul” înainte de a cunoaște condițiile în care ar avea să se așeze în acest cadru, și nici atunci nu trebuie să vorbească de „schimbare” — ci trebuie să stăruie cu privire la caracterul ei statornic național.

III

Miercuri 17 Iulie

Gigirtu, în cursul convorbirii pe care am avut-o cu el, m-a informat că la „avansul” făcut de Tătărăscu lui Fabritius, în fața mea (două zile înainte de ieșirea mea din Guvern), Germanii au răspuns la 2 Iunie, cerîndu-ne să începem negocieri cu Rușii — sau cel puțin să intrăm în vorbă cu ei : De ce nu am urmat acest sfat ? Ce măsuri de precauție am luat ?

Lămuririle lui G. în această privință sunt confuze. Nu am fi întreprins nimic pentru a ne apropia de Ruși, în schimb am fi depus noi străduinți pentru a câștiga sprijinul Germaniei. Am fi făcut chiar o propunere de ... alianță(!). Idee năstrușnică și absurdă în împrejurările de azi.

Așadar :

- a. Începem prin a face o declarație de amor Germaniei și îi vorbim de primejdia rusească. (Serenada lui Guță din 28 Mai).
- b. Germania nu răspunde la amor și ne trimite să stăm de vorbă cu Rușii. (Ne dă astfel de înțeles că nu vrea și nu poate să ne ajute).
- c. Nu ascultăm sfatul german, nu stăm de vorbă cu Rușii, și ne azvirlim cu din ce în ce mai mult amor la picioarele Germaniei.
- d. Știm că Rusia ne-a pus gînd rău. Știm că Germania nu se gîndește să ne ajute. Totuși lingușim Germania și provocăm Rusia. Axomanie, totalitarism, paroxism extremist.
- e. Rezultatul : Rusia ne lovește și Germania ne cere să spunem mersi. Pierdem un sfert din țară.
- f. Urmare logică : ne legăm și mai strîns de Germania care nu ne promite nimic și provocăm mai departe Rusia care rămîne amenințătoare.

De reținut. În tot timpul de la plecarea mea din Minister pînă la 27 Iunie, deși nu cunosc răspunsul german din 2 Iunie, mă declar gata să plec la Moscova în misiune specială. Nimeni nu îndrăznește însă să ia o hotărîre în această privință.

În sfîrșit se hotărăște trimiterea mea la Moscova. E prea tîrziu. S-a pierdut tot ce era de pierdut. Ce-mi rămîne de făcut? Cine ar putea opri înaintarea Rușilor dacă războiul anglo-german s-ar prelungi? Nu voi fi oare osîndit să asist neputincios la invazia rusească, hotărîtă de mai înainte, care, după ce a nenorocit treptat Statele Baltice, se poate întinde acum spre Strimtori ?

În marele discurs pe care Hitler l-a ținut în fața Reichstagului (19 Iulie) amintind victoriile sale militare și făcînd un nou apel de pace către Marea Britanie, se găsește un pasagiu referitor la raporturile germano-ruse, care e de toată însemnătatea pentru noi și care spulberă în mod definitiv toate învinuirile acelor gogomani care cred că hotărele românești puteau fi apărute printr-o politică sprijinită pe Germania — și numai pe Germania.

„Relațiile germano-ruse definitiv pecetluite”, a spus Fûhrerul. Asta nu înseamnă, firește, că pecetea e în adevăr definitivă. Nu a fost oare înțelegerea cu Polonia tot atît de „pecetluită”? Declarația atît de categorică a lui Hitler înseamnă însă că Fûhrerul ține, în aceste împrejurări, ca să se știe că a fost și că mai este legat de Rusia printr-o înțelegere care nu e perimată. De aceea s-au înșelat și se mai înșeală acei care se sprijină pe Moscova împotriva Reichului, ca și acei care se sprijină pe Reich împotriva Rusiei. Germania nu poate ajuta pe nimeni împotriva Rusiei, fiindcă a ajuns la o înțelegere „definitivă” cu URSS-ul.

Care e rostul acestei înțelegeri și ce cuprinde ea? Hitler vorbește de o împărțire a „sferelor de interese” (... o stabilire precisă, o dată pentru totdeauna, a sferelor de interese respective). Cuvîntul nu e nou, nici revoluționar, nici național-socialist. „Sfera de interese” e un instrument din arsenalul vechii diplomații. Doctrinarii național-socialiști vorbesc de „spațiu vital”. Hitler însuși a închinat două capitole esențiale ale cărții sale, „Mein Kampf”, credinței sale că spațiul vital al Germaniei se întinde

spre Răsărit, cuprinzînd, ca o „primă etapă”, Ucraina . . . Iată că formula de spațiu a fost înlocuită printr-o formulă de interes și că turburătoarea năzuință spre orizonturi neîngrădite a dispărut „o dată pentru totdeauna” în fața termenilor preciși ai unei socoteli de împărțeață. Ce s-a întîmplat oare pentru ea, trecînd peste ideal și ideologie, să se ajungă la încheierea unei asemenea socoteli între imperiul rasei alese și mult disprețuita comunitate judeo-bolșevistă? (Această socoteală, care după spusele lui Hitler, stabilește cu nepărtinire ce trebuie privit în viitor ca interes german, și ce e, de acum înainte, interes rusesc, consfințește în realitate o împărțeață în care Rusia și-a rezervat partea leului, iar Germania a renunțat, din Baltică pînă la Dunăre, la interese asupra cărora ridicase, de veacuri, pretenții stăruitoare). De ce oare a plătit Germania cu un asemenea preț, prietenia „definitivă” a Rusiei? Ne-o spune tot „Mein Kampf”. Germania de miine nu va mai lupta decît pe un singur front, scrie Hitler. Împărțeața Europei răsăritene, astfel cum a fost hotărîtă la Moscova în ziua de 23 August 1939, e prețul pe care l-a plătit Ribbentrop pentru a împlini planul stăpînului său. Sau mai exact e prețul pus în sarcina vecinilor, care au contribuit astfel, vrînd nevrînd, la victoria germană în apus.

Dat fiind împrejurările generale în care se desfășoară fenomenul de expansiune a Uniunii Sovietice, siguranța noastră nu se va putea sprijini decît pe noua rînduială europeană, cînd această rînduială va fi statornică. Pînă atunci trebuie să cîștigăm timp. Și să fim gata de rezistență oricînd. Nu-mi revine mie ca să stărui asupra folosului unui regim de continuitate, care să urmeze o politică de afirmare și rezistență națională, rînduită și cumpătată, ferită de orice frămîntări, și dovedind o grijă deosebită, într-un sens împăciuitoare, pentru problemele sociale. (Avem în fața noastră nu numai o armată bine echipată, dar și o revoluție cu formule atrăgătoare). Iar mai presus de toate, trebuie să întărim în grabă și prin toate mijloacele puterea de rezistență militară și morală a armatei noastre.

CAPITOLUL III

Arbitrajul din Viena. Schimbarea de „regim” din țară.

Repercursiunea acestor evenimente asupra misiunii mele la Moscova.

30 August

Seara, la radio, cu inima strînsă, prindem crimpee din rezultatele catastrofale de la Viena. Politica Axei apasă greu asupra destinului românesc. Cuvintele ipocrite ale lui Ribbentrop și cutezanța provocatoare a lui Ciano răsună în tăcerea îndurerată a Legației noastre. Vasile plîngea în spatele meu. Apoi cu simplitatea țaranului ardelean îngînă : „Cînd am pierdut Franța, am pierdut mama noastră”. E un adevăr pe care îl vor pricepe, încetul cu încetul, cei mai focoși axofili. Linia dușmană care despica Ardealul în două, pătrunde pînă în inima Carpaților și lasă Moldova de o parte, izolată, ca o ademenire pentru poftele rusești.

Reținem din comunicatul român că Manoilescu s-a aflat în fața unui ultimatum germano-italian. Deci, reinnoirea metodei întrebuintate cu Hacha : o invitație pentru a sta de vorbă, fără vreo aluzie la putința unui arbitraj — și apoi o lovitură de măciucă în cap. Metoda sovietică a fost mai simplă.

Drept preț pentru această operație, s-a cerut Ungurilor procopsiți porți deschise pentru național-socializarea țării lor ; iar nouă, paraponisiților, ni s-a dat o garanție de siguranță. Cînd va juca această garanție ? După lovitura pe care am primit-o la Viena și în halul în care a rămas Moldova, tentația Rușilor de a se folosi de un nou prilej pentru a ajunge la Carpați trebuie să fie mare.

O noapte de insomnie și de cumplite frămîntări. De ce nu ne-am bătut ? Cînd ne vom hotări să ne batem ? Ținem în mînă hrana și izvorul de putere al Nemților : grîul și petrolul. Și în loc să amenințăm cu distrugerea lor, lăsăm ca țara să ne fie ruptă în bucăți.

Se vor mai găsi oare pamfili care să urle că nu ne-am folosit mai devreme de prilejul de a ne alătura de Axă ?

Azi lucrurile se lămuresc : Germania nu ne poate da garanții politice (garanții pe care le-am cerut cînd am încheiat Acordul Wohlthat) decît după stabilirea unui compromis cu Moscova (prețul libertății de mișcare obținută în Apus), și după stabilirea unei noi rînduiri Dunărene (prețul vechii frății de arme cu Bulgarii și Ungurii). Pentru noi, a face politica Axei însemna — oricînd am fi făcut-o — să luăm asupra noastră, în parte cel puțin, plata acestui preț. Fiindcă orice ne-ar fi spus Dl. Gœring (nu ne-a asigurat oare același Gœring după Anschluss că Cehoslovacia va fi respectată ?) Germania era gata, oricînd, să facă toate jertfele la Răsărit pentru a birui la Apus, și fiindcă oricînd am fi intrat în hora Axei, am fi găsit acolo, intrați înaintea noastră, doi vechi tovarăși de joc ai Germaniei, Ungaria și Bulgaria. Prețul de intrare în horă era Basarabia, Cadrilaterul, Ardealul și jumătate din Bucovina. Germania nu poate fi învinuită că ne-a prezentat întreaga socoteală numai la momentul oportun. Istoria va găsi poate scuze și pentru acei Români, cari, sub povara împrejurărilor, s-au resemnat să „achite contul”. Nici o scuză însă și nici o îndreptățire nu s-ar fi putut găsi pentru acei dintre noi, care, atîta vreme cît mai era o speranță că echilibrul european nu se va prăbuși, s-ar fi încumetat să aleagă o cale, care la capătul ei cerea jertfirea unei jumătăți din țară.

Aceasta este cu atît mai vădit, cu cît Germanii, ca și Italienii, nu explică ultimatumul lor de la Viena prin argumente politice (de pildă prin violența de a pedepsi țara noastră pentru politica ei anterioară), ci prin argumente de „eternă dreptate” („s-au înălăturat astfel, spune un comunicat german, toate erorile și toate nedreptățile istorice etc.”).

Oricînd și orice am fi făcut, „nedreptățile istorice”, așa cum le înțelegea Axa, rămîneau aceleași și trebuiau îndreptate în același fel.

CAPITOLUL IV

Urmările Arbitrajului din Viena. Deschiderea problemei Dunării.

11 Septembrie

Cînd am fost la Berlin, la sfîrșitul lui Aprilie 1939, mi s-au dat asigurări verbale cîte am voit, despre intențiile pașnice ale Germaniei : Reichul nu va susține niciodată pretențiile maghiare (Hitler) ; Reichul ne va apăra oricînd împotriva Rusiei, — dacă ne vom feri ca de satana de orice apropiere cu Rusia (Gœring). Mi s-a spus cu apăsare că Germania nu vrea altceva de la noi decît o pașnică și leală colaborare economică, în folosul

celor două state (Hitler și Ribbentrop). Mi s-a lăsat însă a înțelege că Germania nu ia angajamente scrise.

De ce?

Fiindcă Germania luptă împotriva Tratatelor. Timp de un ceas, Dl. Ribbentrop m-a lămurit că toată politica germană, de 5 ani, nu urmărește decît un singur scop : înlăturarea, desființarea, ștergerea din istorie și din amintirea oamenilor a Tratatului de la Versailles. Și Dl. Hitler mi-a spus același lucru, a doua zi. Cum Trianon se afla în parcul Castelului de la Versailles, și ca toate tratatele de pace din 1919 sînt înrudite între ele, cine luptă din toate puterile împotriva unuia dintre aceste tratate, nu poate garanta pe celelalte.

... Și fiindcă Germania se pregătește de război și nu vrea să lupte pe două fronturi (doctrina Hitler). Trei zile după ce am plecat din Berlin Hitler a ținut marele său discurs cu privire la Danzig, în care a atacat Polonia și pentru prima oară a menajat Rusia. Din acele zile a început pregătirea apropierei germano-sovietice.

Iată adevărul : Germania nu putea lua nici un angajament precis la Răsărit. În ce privește, am urmat o politică realistă, cerînd numai ceea ce puteam dobîndi : o colaborare economică cu Germania, pentru a mări interesul ei de a păstra pacea în Balcani ; garantarea siguranței noastre, din partea aceluia cu interese apropiate de ale noastre ; și nici-o provocare, față de nimeni. Răsturnarea echilibrului de forțe pe care îl puteam prevedea dar nu-l putem împiedica, ne-a așezat în fața unor hotărîri , dar nu-l putem împiedica, ne-a așezat în fața unor hotărîri tragice. Politica noastră externă prevăzuse întotdeauna, cît am fost Ministru, acea eventualitate cînd voința noastră de rezistență va avea a se manifesta. Dacă nu s-a manifestat, în nici un domeniu al vieții noastre publice, nu e vina mea.

CAPITOLUL V

Inceputurile regimului Antonescu. Cele dintîi dezamăgiri. Incheierea Pactului Tripartit.

27 Septembrie

Iată că România fără a se fi certat și fără a fi luptat vreodată cu țările învingătoare, cuprinsă de o teamă de neiertat, așează pe Dl. Gigartu la Externe, schimbă politica, repudiază garanțiile apusene, ia astfel asupra ei păcate imaginare, se declară învinsă fără a fi luat parte la război, adică așa cum spunea Dl. Hitler, capitulează de bună voie.

Consecința ? Dl. Hitler profită pentru a-și împlini mai ușor și mai repede programul. Ma întîi își plătește datoriile. Știe că România, care s-a încadrat în Axă, nu va opune rezistență în fața nici unei „opresiuni” și că prin urmare petrolul nu e în primejdie. Cînd Rusia cere Basarabia și Bucovina, Germania stăruie ca să ne spunem.

De acun știe că România nu va mai rezista în nici un caz și în nici o împrejurare. De ce ar mai supăra prin confidențe inoportune și anticipate pe Dl. Manoilescu, atît de gentil și de confident la Salzburg ? De ce ar favoriza, cine știe, o ultimă zvîcnire a voinței de rezistență a României ? Operația Transilvaniei trebuia făcută prin surprindere (ca invazia Boemiei) într-o singură noapte și sub anestezia unei amenințări cu o mare primejdie din afară.

De ce însă tot ciștiștigul pentru Ungaria, toată pierderea pentru România? Nu e oare aceasta dovada că Ungurii au jucat bine, și că Românii — „foștii” bineînțeles — au jucat prost? Cine poate crede așa ceva? Ciștiștigul de la Viena, cel real nu cel aparent, e pentru Germania. România e slăbită și capătă un hotar absurd care poate fi apărat. Iar Germania, prin Ungaria a cărei capitală se afla sub bătaia tunurilor germane ajunge la Carpați și la petrolul românesc. Ungaria, recunoscătoare, deschide porțile ei social-naționalismului. România năucită de durere, așază național-socialismul la putere. Iar peste această lume frământată Dl. Hitler își întinde garanția care apără în aparență hotarele românești, dar delimitează în realitate spațiul vital german.

Iată cum s-a ajuns în „etape” la „ordinea nouă” în Bazinul Dunărean: liniște, împărțire, supunere.

A arunca vina acestor întâmplări, care au urmat potrivit unui plan bine chibzuit, în fața căruia „oamenii fără putere de caracter” au „capitulat de bună voie”, în sarcina „foștilor”, și mai cu seamă în sarcina mea, care timp de un an și jumătate, fără a provoca și fără a supăra pe nimeni, am sprijinit credința în neatîrnarea țării pe hotărîrea de rezistență națională (și care pentru a nu mă despărți de această credință m-am despărțit de guvern) e o revoltătoare nedreptate.

Mai drept, și inspirat direct din viile Domnului, e Zelea Codreanu tatăl — unul din gînditorii noului regim — care spovedindu-se drept credinciosului Pamfil în ziarul „Curentul”, recunoaște că toate cele ce se întâmplă sunt voite de Dumnezeu, fiindcă Atotputernicul, înconjurat de toți Arhanghelii săi, luptă cu sabia de foc alături de Axă, și împotriva Satanei britanice!

Nimeni firește nu poate lua în nume de rău Generalului Antonescu că armează în nefericitele împrejurări de azi, cu sau fără sprijinul Arhanghelilor din cer, politica Axei. În situația în care se afla, nu putea urma o altă politică. Dar cu o condiție: această politică să fie urmată cu simțul realității și cu un oportunism vinjos; nu cu lirismul încrezător și admirativ al D-lui Manoiilescu. În cadrul unei politici fără scrupule nu putem așeza decît o politică fără iluzii deșarte. Nu avem dreptul să înșelăm pe nimeni. Pe noi înșine, mai puțin decît pe oricine. Trebuie să ne refacem puțința de a avea caracter. Și să ne împotrivim, cînd va fi nevoie, ca să nu ajungem la o nouă „etapă”, pe panta capitulărilor. Să avem grijă de sufletul nostru ca de pînea noastră de toate zilele: coaja, fie ea deocamdată și a Axei, miezul însă să fie românesc. Și să nu închidem porțile de ieșire, ca să nu pierdem viitorul.

(Va urma)

Solidaritate internațională: Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris. 1916—1923

LIDIĂ BRÂNCEANU

Revoluția din 22 Decembrie 1989, născută din nevoia de dreptate, libertate, democrație și demnitate a unui întreg popor, a reasezat societatea românească pe temelii sigure ale legalității și dreptului, reînscrîndu-i valorile, sistematic și brutal întrerupte în ultimii 45 de ani, în circuitul european

Imediat după victoria Revoluției câștigate cu atâtea jertfe omenești, domnul Roland Dumas, ministru de stat și ministru al afacerilor externe al Franței, în timpul vizitei sale oficiale în România, preciza: „Am venit să exprim în numele guvernului francez marea disponibilitate a Franței față de România în toate domeniile evocate în cadrul întrevederii noastre. Această disponibilitate se va materializa, sper, foarte repede atît în relațiile noastre bilaterale, cît și în acțiunile pe care Franța le poate desfășura pe lângă Comunitatea Economică Europeană.

„ Aceste relații se vor sprijini pe o tradiție seculară existentă între cele două țări ale noastre, care a fost întreruptă în acești ani ai dictaturii și care va putea acum să se dezvolte fără nici un fel de piedici, datorită revoluției înfăptuite de poporul român care a știut să-și recîștige libertatea, democrația și un mod nou de viață”¹.

Tradiția de colaborare dintre Franța și România este confirmată de numeroase documente existente în fondurile de arhivă ale Arhivelor Statului. Atenția noastră s-a dreptat spre prezentarea informațiilor din fondul „Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris”², ale cărui documente, puțin cercetate pînă acum, se referă la activitatea desfășurată de comitet în perioada 1916—1918.

Creat la Paris³, cu sediul în Champs Elysée nr. 114, imediat după intrarea României în război, Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române (Comité d'Assistance à la Croix Rouge Roumaine) a avut drept scop⁴ de „a contribui în străinătate, sub toate formele care vor fi recunoscute cele mai eficace, la ajutorarea răniților și prizonierilor de război români, oriunde s-ar afla aceștia, prin trimiterea de bani, îmbrăcăminte, alimente”.

Comitetul de Asistență era constituit atît din reprezentantele coloniei române din Franța, dornice de a da un ajutor țării lor, cît și din personalități politice și culturale franceze, care au sprijinit sub diferite forme realizarea programului stabilit.

Conform statutului,⁵ Comitetul era format dintr-un Consiliu de administrație aflat sub președinția Anei Lahovari⁶, din membri activi și membri de onoare. Printre membrii activi se înscriau unele personalități importante ale timpului: François Arago, ministru plenipotențiar, Georges Lacour-Gayet, președintele Asociației Franco-Române și membru al Institutului, Jean Dupuy, președintele Sindicatului Presei din Franța, general de Lacroix, general Pau, ș.a.⁷

¹ Din „Adevărul”, vineri, 12 ianuarie 1990, p. 3.

² Arh. St. București, fond. Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris (1916—1919), dosar 39/1916, p. 2, lb. fr.

³ Direcția Generală a Arhivelor Statului, preocupată de îmbogățirea continuă a tezaurului arhivistic național, a achiziționat prin cumpărare, de la membrii familiei Lahovari, documente care reflectă activitatea desfășurată de Comitetul de Asistență a Crucii Roșii de la Paris, în perioada 1916—1919. Documentele, în cantitate de 3 m.l., foi volante, scrise în limbile franceză majoritatea, germană, engleză și română au fost constituite în 310 u.a. (dosare) ordonate cronologic, inventariate și puse la dispoziția cercetătorilor prin sălile de studiu.

⁴ Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris (1916—1919), dosar 39/1916, lb. fr.

⁵ Ibidem, dosar 130/1916, f.57, v. și *Rapport sur l'Oeuvre accomplie par le Comité d'Assistance à la Croix Rouge Roumaine*, Paris, 1919. p. 1

⁶ Ana Lahovari, născută Crețulescu a fost căsătorită cu Alex. Emil Lahovari, care în perioada 1916—1919 a fost ministru plenipotențiar al României la Paris.

⁷ *Rapport sur l'Oeuvre accomplie...*

Printre membrii de onoare ai comitetului figurau, alături de români și personalități culturale ale Franței: René Bazin, Edmond Rostand, Camille Saint-Saëns, Maurice Barrès ⁹ de la Academia Franceză.

Rapoartele de activitate și dările de seamă ale Comitetului arată că trei mari societăți ale Crucii Roșii franceze se găseau reprezentate în Comitet prin generalul Délanne, vicepreședintele Societății de Ajutorare a Răniților Militari (Société de Secours aux Blessés Militaires) G. Hanotaux, membru al Consiliului de Administrație al Asociației Femeilor Franceze (L'Association des femmes françaises) și membru al Academiei franceze, M. Trélat membru al Uniunii Femeilor Franceze (L'Union des Femmes de France), L. Villars, președintele Consiliului de Administrație al Băncii Uniunii Franceze.

Paul Deschanel¹⁰, președintele Camerei Deputaților din Franța, a acceptat președinția de onoare a Comitetului de Asistență, dându-i în acest fel un plus de autoritate.

Pentru a fi cât mai eficace în atingerea scopurilor propuse, care implicau un mare volum de muncă și de responsabilități, au mai fost create la Paris „Comitetul franco-român de ajutoare a mutilaților de război”¹¹, care facilita cumpărarea de aparate și proteze, și „Secția română a îmbrăcămînții prizonierilor de război”¹², care se ocupa de „cumpărarea, confecționarea, ambalarea și expedierea hainelor destinate prizonierilor români internați în Germania și Austria”¹³.

Din corespondența¹⁴ purtată de Ana Lahovari cu guvernul român de la Iași și cu Crucea Roșie Internațională, cu legațiile României din diferite țări, constatăm că atenția Comitetului, imediat după înființare, s-a îndreptat spre procurarea de fonduri și întocmirea listelor oficiale privind numele, numărul și locul de internare al prizonierilor români, în vederea trimiterii ajutoarelor¹⁵ necesare (alimente, îmbrăcăminte, medicamente, cărți), facilitând totodată și legăturile dintre prizonieri și familiile lor¹⁶.

Ana Lahovari, în solicitările de credite adresate guvernului român, a fost sprijinită și de generalul Rudeanu, șef al Misiunii militare române din Paris¹⁷.

Din partea Franței, Lévi-Strauss a încercat să găsească cea mai practică soluție pentru trimiterea pachetelor și asigurarea primirii lor de către prizonierii români¹⁸.

⁹ Lidia Mihăilescu, *Personalități culturale ale Franței în sprijinul unității naționale a României*, în „Manuscriptum”, nr. 4, 1983 p. 60.

¹⁰ Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență, dosar 53/1916—1918 f. 2, lb. fr. Ca genuri de documente mai importante, aflate în fondul de arhivă, menționăm statutele, procesele-vele, tabelele și voluminoasa corespondență a Anei Lahovari cu personalități politice, științifice și culturale române și străine.

¹¹ *Rapport sur l'Oeuvre accomplie*, f. 4.

¹² Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență, dosar 135/1917, f. 5, lb. fr.

¹³ *Ibidem*, dosar 125/1917, f. 57; v. și Section Roumaine du vetement du prisonnier de la guerre, 1916,—1918, Paris, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 52/1916, f. 22, lb. fr.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 76/1917.

¹⁶ *Ibidem*, dosarele 8, 122, 129, 140/1916—1918.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 151/1918.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 52/1917, f. 18—19.

¹⁹ *Ibidem*, dosar 39/1916, f. 13—14, lb. fr.

Un memoriu a fost înaintat de Comitetul de Asistență amiralului Gracovski, directorul Secției Crucii Roșii Române de la Berna, prin care se ofereau amănunte referitoare la conținutul pachetelor pentru soldați și ofițeri, suma care le era alocată, cantitatea de hrană și felul îmbrăcăminții care le reveneau ¹⁹.

Din corespondența ²⁰ cu oficialitățile române și franceze, constatăm multitudinea de probleme pe care Comitetul de Asistență le-a avut de rezolvat pe linia aprovizionării de pe o piață unde se impuseseră restricții severe; asigurarea transportului acestor pachete pe teritorii bulversate de război, pe căi ferate suprapline și aproape de liniile de luptă; urmărirea ca distribuirea pachetelor în cadrul lagărelor să se facă de o manieră echitabilă, în condițiile în care totul era într-o continuă nesiguranță. Trimiterea pachetelor nu putea fi întreprinsă de Comitet decît în urma unor acorduri bine definite între guvernul român și guvernele cu care România era în război, pentru a se stabili pe bază de reciprocitate raporturilor lor cu prizonierii aflați în diferitele lagăre ²¹.

Pentru stringerea de fonduri, Comitetul de Asistență a organizat spectacole, concerte, expoziții de artă populară și arhitectură, care s-au bucurat de sprijinul factorilor culturali din Franța. Astfel, administratorul Comediei Franceze, Émile Fabre ²², a pus sălile teatrului său la dispoziția spectacolelor organizate de Comitet, iar Jean Rouché ²³, directorul Academiei Naționale de Muzică din Paris, a găzduit în sala Operei o serie de concerte la care a avut o contribuție deosebită George Enescu, cel care, mobilizat și devenit artist-ostaș în 1916, s-a străduit să aline și totodată să încurajeze spiritele greu lovite de drama pe care o trăia poporul român, melodiile sale menifestînd încrederea în perspectiva certă a biruinței apropiate.

Una dintre expozițiile de artă și arhitectură populară românească, organizate de Sindicatul Presei franceze la „Petit Palais” din Paris, în colaborare cu aritectul român George Sterian, a fost vizitată de soția președintelui Franței, Raymond Poincaré ²⁴, însoțită de alte oficialități, care, și pe această cale, au putut cunoaște cultura și arta poporului român, strîns legate de un trecut istoric zbuciumat. Prezența oficialităților franceze la acțiunile culturale inițiate de Comitetul de Asistență de la Paris a dovedit interesul și simpatia acestora față de problemele cu care se confrunta România.

Un sprijin prețios l-a obținut Comitetul de Asistență și din partea ziarelor franceze „Le Figaro”, „Les revues des deux Mondes”, „La revue hebdomadaire”, „Le Correspondant”, „L’homme enchaîné” — redactor G. Clemenceau, — care, pelingă faptul că au deschis liste de subscripție pentru adunarea de fonduri necesare Crucii Roșii Române de la Paris, au anunțat operele de binefacere date în favoarea Crucii Roșii Române de la Paris, publicînd totodată o serie de articole despre istoria și cultura poporului român ²⁵.

¹⁹ Ibidem, dosar 52/1916, f-7-12.

²⁰ Ibidem, dosar 72,101/1917.

²¹ Ibidem, dosar 94/1917, f. 1.

²² Ibidem, dosar 162/1917, f-1-6. lb. fr.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, dosar 96/1917, f. 20; 152/1917, f. 57

Directorul revistei „Illustration”, René Baschet, a ținut să contribuie la opera de binefacere a Comitetului, punîndu-l pe colaboratorul principal al revistei, pictorul Simon, să execute desenul unui brevet pe care Comitetul l-a dăruit celor care l-au sprijinit în adunarea fondurilor necesare realizării programului stabilit²⁶. Abel Faivre a pictat o încîntătoare țărăncă romîncă pentru programul susținut la Operă, iar G. Scott a realizat o frumoasă compoziție care reprezenta un soldat român și unul francez strîngîndu-și mîna, în spatele lor fluturînd steagurile Romîniei și Franței²⁷. Au fost editate în tiraje mari și vîndute cărți poștale ilustrate de cei doi pictori. Fondurile adunate în acest fel, precum și cele provenite din donațiile unor persoane particulare, firme și societăți franceze, au constituit importante venituri în favoarea Comitetului de Asistență Romîn²⁸.

Participanților la operele de binefacere, Comitetul le-a oferit medalii, diplome și plachete realizate după desenele pictorilor menționați²⁹. Compozitorul Camile Saint-Saëns³⁰ și poetul Edmond Rostand³¹ transmit Anei Lahovari, în calitate de președintă a Comitetului, mulțumirile lor pentru medaliiile primite.

Auguste Dorchaine, referindu-se la desenul realizat de G. Scott, gravat pe medalie, sublinia ideea de colaborare între poporul român și cel francez³², „în același ideal, al vostru, „Dorobanț” și al nostru „Poilu” *, n-au slăbit stringerea mîinilor lor și drapelele noastre continuă să fluture împreună. Emoționanta compoziție a plachetei este reală azi cum a fost și ieri și sînt fericit să văd gravat pe reversul medaliei numele meu, care este al unui admirator fervent, al unui prieten al țării dumneavoastră”.

La rîndul său, Henri Beranger îi mărturisea Anei Lahovari: „Imaignea celor doi soldați, francez și romîn, simbolizează cu adevărat pentru eternitate asocierea frățească a celor două popoare latine, pentru apărarea dreptului și a libertății”³³

A. Baudrillart de la Academia Franceză, rectorul Institutului Catolic, a ținut în mod deosebit să-i prezinte Anei Lahovari omagiile sale, ca urmare a primirii medaliei Comitetului³⁴.

Conferințele organizate de Comitet în diferite arondismente ale Parisului și în alte orașe ale Franței (Lyon, Nancy, Saint-Nazaire, Hâvre etc.), la care au contribuit romîni cunoscuți deja de publicul francez — Elena Văcărescu, contesa de Noailles, generalul Rudeanu — și francezi — generalul Pélécier, G. Lacour Gayet, G. Dichter — au suscitât interesul pentru istoria Romîniei, făcînd cunoscute greutățile cu care se confrunta România

²⁶ Ibidem, dosar 130/1919.

²⁷ Ibidem, dosar 90/1919.

²⁸ Ibidem (lista persoanelor cărora Comitetul le-a oferit medalii), v. dosar 96/1917, f. 26—28; dosar 131/1917—1918, f. 30; dosar 63/1917 (caietul cu diplome trimise, adrese ale Comitetului trimise diferitelor personalități franceze, oameni politici, ziaristi, scriitorii, cu mulțumiri pentru darurile în bani și obiecte).

²⁹ Ibidem, dosar 68/1919.

³⁰ Ibidem, dosar 283/1919.

³¹ Ibidem, dosar 1 și 9.

³² Ibidem, dosar 130/1919, f. 143.

* Soldat francez din războiul 1914—1918.

³³ Ibidem, dosar 130/1919, f. 151.

³⁴ Ibidem, dosar 239/1918; 63/1917, f. 106.

pe plan diplomatic, atrăgând înțelegerea, simpatia și dorința opiniei publice de a sprijini realizarea unității naționale a României³⁵.

Asupra acestor probleme, Ana Lahovari a purtat o întreagă corespondență cu personalități politice și culturale ale Franței: Jules Cambon, ministrul afacerilor străine al Franței, Edouard Pichon, Gautier-Vignal, François Argo etc., precum și cu români stabiliți sau aflați în Franța, care susțineau cauza României peste hotare: George Enescu, Victor Eftimiu, Lucia Sturza Bulandra, Traian Vuia³⁶.

Românii de peste hotare vedeau în Comitet o posibilitate de a-și exprima voința pentru unire. Cincinat Pavelescu cerea sprijinul Anei Lahovari pentru înființarea unei reviste enciclopedice care să facă România cunoscută străinătății³⁷. De la Roma, Simion Mândrescu comunica președinției Comitetului de Asistență că primul ministru al Italiei, Orlando, și-a dat acordul pentru constituirea „Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina”³⁸.

Comitetul a contribuit substanțial la organizarea și trimiterea în țară a misiunii militare sanitare franceze.

Corespondența dintre Comitet și Legația României din Paris, cu ministrul pentru probleme sanitare din cadrul Ministerului de Război al Franței, Justin Godart³⁹, cu generalul Sabatier, precum și cu diferite firme și case de transport arată efortul făcut pentru achiziționarea și expedierea în România a aparatului medical necesare⁴⁰.

O activitate laborioasă a desfășurat alături de Comitetul de Asistență dr. Ioan Cantacuzino, aflat la Paris în scopul sprijinirii acțiunii de organizare și plecare a misiunilor militare sanitare franceze în România⁴¹. Astfel, dr. Tuffier⁴², inspector general sanitar al armatei franceze, în colaborare cu dr. Jean Louis Faure⁴³, profesor la Facultatea de medicină din Paris, alături de români desemnați pentru aceasta, au ales cei mai buni doctori disponibili care își ofereau serviciile României. Arhiva Comitetului de Asistență conține o voluminoasă și deosebit de interesantă corespondență de la o serie de doctori și infirmiere franceze care își ofereau serviciile pentru România⁴⁴.

De asemenea, fișele⁴⁵ completate de membrii misiunilor militare franceze cu privire la condițiile de achitare a retribuțiilor care le reveneau, ca și registrele care au consemnat activitatea desfășurată de medicii și infirmierele acceptate să plece în România, oferă imaginea strădaniei depuse de factorii de resort în alegerea unor buni specialiști de care era atîta nevoie în țară. În ianuarie 1918, misiunea medicală franceză din România număra 89 medici, farmaciști, ofițeri administrativi, trei grupe de infir-

³⁵ *Rapport sur l'Oeuvre accomplie...* p. 6.

³⁶ Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență, dosar 130/1916 f. 289; dosar 285/1916—1918, f. 292.

³⁷ *Ibidem*, dosar 106/1017, f. 1, orig.

³⁸ *Ibidem*, dosar 130/1918, f—12, orig.

³⁹ *Ibidem*, dosar 9/1916, orig., lb. fr.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 11/1916, orig. lb. fr.

⁴¹ *Ibidem*, dosar 9/1916, v. și dosar 173/1916, f. 1—46

⁴² *Ibidem*, dosar 68/1919, f. 73.

⁴³ *Ibidem*, dosar 55/1916—1919, orig.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 27/1916, 1917, orig.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 50/1916—1918.

miere, radiologi⁴⁶ etc. Misiunea a asigurat totodată serviciile spitalului instalat la București. Un rol deosebit în îngrijirea răniților l-au avut doctorii Dehelly Clunet, Zislin și Rafinesque, farmacistul Gérard, medicul radiolog Vignat, unii dintre ei dându-și viața pe pământul României. Sînt impresionante rapoartele și scrisorile trimise Anei Lahovari de foști membri ai misiunii militare sanitare franceze, în care se relatează activitatea desfășurată⁴⁷, imagini veridice ale situației economice și sanitare a României acelor ani. Dr. I. M. Albert Lavenant scria din România despre activitatea desfășurată de misiunea militară franceză⁴⁸.

Afirmarea Comitetului de Asistență, datorită muncii depuse face să devină, de fapt, centrul către care gravitau toți românii din diferite țări ale lumii care voiau să sprijine în vreun fel România. Se păstrează corespondența primită de Comitetul de Asistență de la românii stabiliți în diferite orașe din SUA care își exprimau dorința de a sprijini cu fonduri bănești activitatea Comitetului⁴⁹.

Într-o scrisoare adresată familiei, președinta Comitetului de Asistență, vorbind despre activitatea desfășurată mărturisește: „văd că am putut fi utilă patriei, deși departe de ea. Simt că am îndeplinit o datorie cu toată voia și energia noastră”⁵⁰.

Documentele Comitetului de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris (1916—1918) fac dovada contribuției morale și materiale a românilor de peste hotare și mai ales din Franța, confirmînd statornica prezență a Franței însăși alături de români în marile bătălii ale istoriei.

1

1918 aprilie 2, Paris. Auguste Doichaine mulțumește, în scris, Anei Lahovari pentru placheta trimisă în dar pentru sprijinul acordat Comitetului de Asistență; mărturisește devotamentul său pentru România.

Paris, le 2 avril 1918

Madame la Présidente,

L'envoi de cette belle plaquette m'a touché profondément et j'en remercie avec vous, le Comité d'Assistance à la Croix-Rouge Roumaine.

Comptez sur mon absolu dévouement à votre oeuvre, faites appel quand il vous paraîtra utile à mon concours lorsque des temps meilleurs et des heures moins menacées permettront des réunions nouvelles ou je pourrai prendre la parole. La Roumanie n'a pas été vaincue, mais trahie, après des sacrifices et des victoires qui ont ajouté encore à sa grandeur morale et qui l'ont rendue plus chère que jamais à tout ses alliés fidèles, d'abord à la France. Bientôt dans quelques mois peut-être l'affreuse épreuve de votre Patrie sera terminée, le traité sans valeur signé par elle, le couteau allemand sur le coeur et le pistolet Austro-Hongrois sur la tempe, sera déchiré et jeté au vent, tous les rêves des générations roumaines seront accomplis comme tous ceux des générations françaises.

Dans l'idéal votre „Dorobantz” et notre „Poilu” n'ont point desseré l'etrette de leur main et nos drapeaux continuent de flotter ensemble.

⁴⁶ Ibidem, dosar 173/1918, f-1-46.

⁴⁷ Ibidem, dosar 173/1919

⁴⁸ Ibidem, dosar 126/1917, orig., lb. fr.

⁴⁹ Ibidem, dosar 23/1916, f-1-2, 110/1917, v. și Lidia Mihăilescu, *Documente despre solidaritatea cu cauza unirii*, în „Revista Arhivelor”, 1979, supliment, f. 296.

⁵⁰ Arh. St. București, fond Comitetul de asistență, dosar 6/1916, f. 14, orig.

L'émouvante composition de la plaquette est vraie aujourd'hui comme elle l'était hier et je suis heureux de voir graver au revers de mon nom, qui est celui d'un admirateur fervent, d'un ami dévoué de votre Pays.

Veuillez trouver ici, Madame la Présidente, le respectueux hommage de mon attachement.

signé Auguste Dorchain

Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris, dosar 130/1919, f. 131.

Traducere :

Prezentarea medaliilor este frumoasă și adevărată ca ieri și azi și sunt fericit să văd gravat pe reversul numelui meu, care este al unui admirator fervent, al unui prieten devotat al țării dumneavoastră.

Paris, 2 aprilie 1918.

Doamnă președintă,

Trimiterea acestei frumoase plăchete m-a măgulit profund și vă mulțumesc atât dumneavoastră, cât și Comitetului de Asistență al Crucii Roșii Române.

Contați pe devotamentul meu absolut față de opera dumneavoastră, faceți apel, când vi se va părea util, la concursul meu, cind timpuri mai bune și oare mai puțin amenințătoare vor permite reuniuni noi în care voi putea lua cuvîntul.

România n-a fost învinsă, ci trădată, după sacrificii și victorii care s-au adăugat măreției sale morale și care au făcut-o mai apropiată ca niciodată aliaților ei fideli și în primul rînd Franței. Cuiînd, poate peste cîteva luni, încercarea groaznică prin care trece Patria dumneavoastră se va sfîrși, tratatul fără valoare semnat de ea cu cușitul german amenințîndu-i inima și pistoletul austro-ungar timpă va fi stîșnit și aruncat în vînt, iar toate visurile generațiilor de români se vor împlini la fel ca și cele ale generațiilor Franței.

În același ideal, al vostru „Dorobanț” și al nostru „Poilu” n-au slăbit stringerea mîinii lor și drapelele noastre continuă să flutue împreună.

Emoționanta compoziție a plăchetei este tot atât de adevărată cum a fost și ieri, iar eu sînt fericit să văd gravat pe reversul plăchetei numele meu, care este al unui admirator fervent, al unui prieten devotat al țării dumneavoastră.

Veți găsi aici, doamnă președinte, respectuoase omagii ale atașamentului meu.

ss. Auguste Dorchaine

2

1918 aprilie 11, Paris. René Bazin trimite Anei Lahovari o carte de vizită, prin care îi mulțumește pentru placheta trimisă.

Mes respectueux hommages et tous mes remerciements, pour l'envoi de cette belle et touchante médaille.

René Bazin
de l'Académie Française

11 avil 1918

6. Rue Saint-Philippe du Roule

Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris, dosar 230/1918, f. 1.

Traducere :

Respectuoasele mele omagii și toate mulțumirile pentru trimiterea acestei frumoase și emoționante medalii.

René Bazin

de la Académie Française

11 aprilie 1918

6. Rue Saint-Philippe du Roule

3

1918 aprilie 15, Paris. Henry Béranger mulțumește Anei Lahovari pentru placheta trimisă.

Paris, le 15 avril 1918

Madame,

Je m'excuse d'avoir tant tardé, par suite d'une mission aux armées, à votre lettre du 3 avril et à la plaquette commémorative qui l'accompagnait.

Je vous prie d'exprimer tous mes sentiments de sincère reconnaissance au Comité de la Croix-Rouge Roumanie, dont le témoignage fidèle me touche profondément. L'image de ces deux soldats français et roumain symbolise en effet pour l'éternité l'association fraternelle des deux grands peuples latins pour la Défense du droit et de la liberté. Jamais la France ne pourra oublier l'élan généreux et raisonné de votre nation vers ses sœurs d'Occident. Et des jours renaîtront où le soleil de Rome se levera pour toute la latinité sur le monde. Ce jour le Bucarest et Paris se retrouveront de nouveau la main dans la main.

Veillez trouver ici, Madame, la nouvelle expression de mes sentiments des respectueuse et reconnaissante admiration.

signé : Henry Beranger

Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris, dosar 130/1919, f. 151.

Traducere :

Paris, 15 aprilie 1918

Doamnă ,

Îmi cer scuze de a fi întâziat atât de mult, ca urmare a unei misiuni pe front, la scrisoarea din 3 aprilie și la placheta comemorativă care o însoțea.

Vă rog să exprimați sentimentele mele de sinceră recunoștință Comitetului Crucii Roșii Române, a cărui măturie fidelă mă mișcă profund.

Imaginea celor doi soldați, francez și român, simbolizează cu adevărat pentru eternitate asocierea frățească a celor două mari popoare latine pentru apărarea dreptului și a libertății. Niciodată Franța nu va putea uita elanul generos și înțelept al națiunii dumneavoastră către surorile sale din Occident. Și vor sosi zilele în care soarele Romei va străluci pentru toată latinitatea lumii. În acea zi, Bucureștiul și Parisul se vor regăsi din nou mână în mână.

Veți găsi aici, Doamnă, noua expresie a sentimentelor mele de respect și recunoșcătoare admirație.

Henry Béranger

4

1919 aprilie 6, Paris. Pichon, ministrul afacerilor străine al Franței, mulțumește Anei Lahovari pentru placheta trimisă, care perpetua amintirea fraternității de arme a României și Franței.

Ministère des Affaires
Etrangères
Cabinet du Ministre

République Française
Paris, le 6 avril 1918

Madame,

Vous avez bien voulu m'offrir, au nom du Comité d'Assistance à la Croix Rouge Roumaine une plaquette destinée à perpétuer le souvenir de la fraternité d'armes de la Roumanie et de la France.

J'ai été profondément touché de cette gracieuse attention du Comité que vous présidez, et je vous prie de lui transmettre mes vifs remerciements en lui renouvelant l'assurance de l'attachement que je garde à votre oeuvre et à votre Pays.

Veuillez agréer, Madame, mon hommage respectueux et reconnaissant.

ss. S. Pichon

Madame Lahovari
Présidente du Comité d'Assistance
à la Croix-Rouge Roumaine
114, Avenue des Champs-Élysées — Paris

Arh. St. București, fond Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române de la Paris, dosar 220/1918.

Traducere

Ministerul Afacerilor Externe
Cabinetul ministrului

Republica Franceză
Paris, 6 aprilie 1918

Doamnă,

Dumneavoastră ați binevoit să-mi oferiți în numele Comitetului de Asistență al Crucii Roșii Române, o plachetă destinată să perpetueze amintirea fraternității de arme a României și Franței. Am fost profund emoționat de această amabilă atenție a Comitetului pe care îl prezidați și vă rog să li transmiteți viile mele mulțumiri, reinnoindu-i asigurarea atașamentului pe care îl păstrează și țării dumneavoastră.

Primiți vă rog, Doamnă, omagiul meu respectuos și recunoscător.

ss. S. Pichon

Doamnei Lahovari
Președinta Comitetului de Asistență
al Crucii Roșii Române
114, Avenue des Champs-Élysées
Paris

Căpitănia portului Galați

VIORICA SOLOMON

Portul Galați se confundă, ca vechime, cu orașul Galați, despre aș cărui început s-au emis mai multe ipoteze, dar nici una probată documentar. Cu privire la apariția Galațiului ca oraș și port, literatura istorică pune evenimentul, de cele mai multe ori, în legătură cu consecințele ocupării Chilie și Cetății Albe de către turci în 1484¹. Prima mențiune documentară sigură despre orașul Galați, făcând abstracție de o serie de documente false sau îndoielnice, o constituie cea din *Chorographia Moldovei* a lui Georg Reicherstorffer, din 1541, ca și înscirerea făcută pe harta Moldovei întocmită de același autor².

Având în vedere legătura dintre apariția și dezvoltarea orașului și portului Galați, se poate presupune cu îndreptățire că, de la începuturile

¹ N. Ioiga, *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, vol. XIII, București, 1909, p. 225, și Gh. N. Munteanu-Birlad, *Galați*, 1927, p. 27.

² *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, Ed. științifică, 1968, p. 202,

sale, reglementarea activității în port constituia una din atribuțiile pircălabului de Galați, autoritatea locală care reprezenta domnia. Prima mențiune despre această atribuție a pircălabului de Galați datează din 1677 și aparține secretarului solului polonez Van Gninschi, care informa că acest dregător local era și comandantul portului ³.

În secolul al XVIII-lea, Pircălăbia de Galați se îngrijea și de asigurarea condițiilor de navigabilitate pentru corăbiile turcești pe Dunăre. „Trebuiețele schelii” priveșe tot pe pircălabi, care cheltuiesc pentru ele importante sume de bani. ⁴ În aceeași perioadă, trebuie semnalat faptul că, pe linia conducerii portului Galați, o serie de atribuții le îndeplinea și serdarul otoman numit aici, funcție de altfel unică în Moldova acelei epoci. ⁵ Două firmane otomane din 1786 menționau prezența comandantului și serdarului turc din schelă ⁶. Unele însemnări de visterie dovedesc că, în anii 1805—1806, acest serdar, secretarul său și trei beccii, „oameni ce păzesc schele”, încasau lefuri considerabile ⁷. Pentru prima dată titlatura de „căpitan de schele”, subordonat Pircălăbiei de Galați, apare în anul 1832 ⁸. Regulamentul Organic prevedea ca toate mărfurile și călătorii sosiți în portul de la Dunăre al Moldovei să se afle sub controlul căpitanului Schelei Galați, care avea la dispoziție două caiace cu patru visle și șase cu două ⁹. Faptul că acest control se încredința căpitanului schelei Galați dovedește că instituția căpitaniei se afla sub autoritatea Ministerului din Lăuntru.

Un eveniment care a dat un puternic impuls dezvoltării pe multiple planuri a așezării a fost introducerea de către domnitorul Mihail Sturdza a regimului de porto-franco la Galați ¹⁰, oficializată prin hrisovul din 1 octombrie 1836 ¹¹. Pe baza acestui privilegiu, portul începe să fie construit și organizat după principii moderne, căpitania avînd obligația garantării liberei navigații pe Dunăre și constituînd autoritatea specială care supraveghea executarea măsurilor de poliție fluvială pe plan local.

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, prin legea din 18 noiembrie 1863 ¹², se delimitează pentru prima dată atribuțiile căpitanilor de port și autoritatea de care depindeau.

În anul 1879, apare *Regulamentul* relativ la poliția porturilor și malurilor dunărene ale României ¹³, care lărgeste atribuțiile căpitanilor ce se exercitau în limitele porturilor, pe apă și pe uscat. În afara portului, raza de jurisdicție a unei căpitanii coincidea cu cea a biroului vamal aferent. Prin acest regulament, atribuțiile căpitaniei portului erau: aplicarea legii

³ P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 238.

⁴ Păltănea Paul, *Organizarea administrativă a orașului Galați pînă la Regulamentul Organic*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Tom. XVII, 1980, Iași, p. 313.

⁵ *Ibidem*, p. 315.

⁶ M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, p. 102.

⁷ Păltănea Paul, *Organizarea administrativă* . . . , p. 315.

⁸ *Ibidem*, p. 317.

⁹ *Regulamentul Organic*, Iași, 1837, Cap. VI, p. 2.

¹⁰ C. Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port-franc*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1976.

¹¹ Arh. St. Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 1/1841—1845 f. 3—6; publ. în *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, vol. II, Iași, 1856, p. 583—588, și de N. Iorga, în *Contribuții la istoria modernă a Galaților*, Imprimeria Națională, București, 1932, p. 3—8.

¹² C. Hamangiu, *Codul General al României*, vol. II, 1856—1900, București, 1900, p. 414—444.

¹³ *Ibidem*, p. 616.

pentru stabilirea și perceperea taxei de cheiaj, precum și unele dispoziții din legea vămilor și legea monopolului tutunului; aplicarea legii timbrului și a altor legi și regulamente care aveau tangență cu activitatea acestora. nsărcinați cu efectuarea poliției porturilor dunărene, căpitani au fost, în 1879, subordonați Ministerului Afacerilor Străine, față de care aveau obligația de a raporta despre lucrările de ameliorare necesare porturilor, precum și în legătură cu orice eveniment care ar fi putut interesa navigația și siguranța statului. Despre aceasta din urmă era necesară și informarea Prefecturilor. Tot ei asigurau eliberarea permiselor de pescuit în șenalul Dunării, vegheau la măsurarea și cîntărirea mărfurilor indigene și străine, prin întrebuintarea noilor măsuri metrice, verificate și controlate ¹⁴.

La 1 mai 1883, pentru asigurarea supravegherii regulamentelor în materie de poliție și navigație, a fost legiferată organizarea unui Inspectorat General al Navigației în cadrul Ministerului Afacerilor Străine, avînd ca obligații administrarea marinei comerciale, supravegherea navigației și a poliției fluviale maritime ¹⁵. Inspectoratul avea sediul la Galați și își exercita atribuțiile printr-o administrație centrală și una exterioară, aceasta din urmă fiind constituită din căpitaniile principalelor porturi ale țării: Turnu Severin, Giurgiu, Reni, Ismail, Sulina, Cetatea Albă și Constanța, fiecare dintre ele avînd în subordine căpitaniile secundare, iar acestea, la rîndul lor, oficii de port. Prin această lege, căpitaniile erau împărțite în clase, fixîndu-se și schema lor de organizare. Căpitaniile de clasa I se compuneau din: căpitanul portului, dragomanul ajutor, un copist și 4 gardieni. În plus, Căpitania portului Constanța avea și doi piloți. Căpitaniile de clasa a II-a se compuneau din: căpitan, un ajutor copist și doi gardieni. Căpitaniile de clasa a III-a erau conduse de comandanții militari ai punctelor respective. Deci, căpitania exercita conducerea efectivă a portului, aflîndu-se în subordinea Inspectoratului de Navigație, instituție de conducere administrativă. Odată cu intrarea în vigoare a acestei legi, în funcție de subordonarea inspectoratului în cadrul diferitelor ministere, se va situa și instituția căpităniei.

Astfel, prin Legea de organizare a Flotei și Serviciului porturilor din 9 iunie 1886, căpitaniile vor trece în subordinea Comandamentului Flotei din Ministerul de Război ¹⁶. În 1898, printr-un decret regal, Inspectoratul de Navigație, implicit și căpitaniile, revin la Ministerul Afacerilor Străine ¹⁷. Această situație durează pînă în 1908, cînd, pe lângă Ministerul Lucrărilor Publice, se înființează Direcțiunea Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă, care aducea sub o singură administrație toate serviciile care interesau porturile și navigația, deci și Inspectoratul General al Navigației și Porturilor ¹⁸.

În anul 1920 se înființează Ministerul Comunicațiilor ¹⁹, la care va trece Direcțiunea Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă cu toate serviciile din subordine, pînă la 29 iunie 1929, cînd va trece la Minis-

¹⁴ Arh. St. Galați, fond Inspectoratul General al Navigației și Porturilor, dosar 2/1879—1885, f. 105—106; 110; 112.

¹⁵ C. Hamangiu, *Codul* . . . vol. IV, 1861—1906, București, p. 339.

¹⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 57 din 14 iunie 1886.

¹⁷ Arh. St. Galați, fond Căpitania portului Galați, dosar 2/1898, f. 11.

¹⁸ „Monitorul Oficial”, nr. 280 din 9 martie 1908 și Arh. St. Galați, fond Căpitania . . . , dosar 1/1908, f. 17.

¹⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 57 din 15 iunie 1920.

terul Industriei și Comerțului ²⁰. De fapt, a fost o situație tranzitorie pînă la 1 ianuarie 1930, cînd Direcțiunea Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă trece definitiv la acest minister și se reorganizează pe baze noi, transformîndu-se în Regia Autonomă a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă ²¹.

La 1 iulie 1934, Regia Autonomă era repartizată la Ministerul Lucrărilor Publice, sub denumirea de Administrația Centrală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă, cu Inspectoratul General al Navigației și Porturilor în subordine, avînd în sarcina sa poliția porturilor și navigația pe Dunăre ²². Prin decretul de înființare și funcționare a Ministerului Aerului și Marinei din 13 noiembrie 1936, se creează Direcțiunea Marinei Comerciale, ce se compunea dintr-o administrație centrală și Inspectoratul General al Navigației și Porturilor, cu sediul la Galați ²³. La 3 octombrie 1938, o decizie ministerială stabilea că Direcțiunea Marinei Comerciale are ca servicii exterioare patru inspectorate, fiecare avînd în subordine un număr de căpităanii și oficii de port. Astfel, Inspectoratul III Regional de Navigație și Porturi Galați avea în subordinea sa șapte căpităanii de port, printre care și cea de la Galați, și șapte oficii de port.

Atribuțiile inspectoratelor regionale pentru Dunărea de Sus se completeau cu aplicarea Regulamentului de poliție și Navigație al Comisiei Internaționale a Dunării, iar pentru Dunărea de Jos cu punerea în aplicare a prevederilor Acordului de la Sinaia din 1938 ²⁴.

În urma noului raport juridic stabilit prin acest Acord între Comisia Europeană a Dunării și statul român, atribuțiile fostului Inspectorat de Navigație vor trece asupra Inspectoratului III Regional de Navigație și Porturi Galați, deci și asupra căpităaniilor porturilor de pe Dunărea maritimă. ²⁵

În 1940, Direcția Marinei Comerciale trece în subordinea Subsecretariatului de Stat al Marinei din cadrul Ministerului Apărării Naționale ²⁶. În 1945, cînd s-a trecut la reorganizarea marinei comerciale, s-a observat că serviciile porturilor activează după norme diferite, prezentînd unele diferențieri chiar între porturile de aceeași categorie ²⁷. Tot atunci Direcția Marinei Comerciale este mutată la Ministerul Comunicațiilor. În conformitate cu Decretul 30/1951 pentru înființarea, reorganizarea și desființarea unor ministere, toate căpităaniile de port trec în subordinea Direcțiunii Generale a Navigației Civile din cadrul Ministerului Transporturilor și Comunicațiilor. Prin această organizare, Căpitănia portului Galați depindea de Direcția Regională a Navigației Civile Galați ²⁸.

Cu toate transformările de ordin organizatoric prin care a trecut instituția căpităniei, mult timp schema de organizare a rămas neschimbată.

²⁰ *Ibidem*, nr. 169 din 2 august 1929.

²¹ „Buletinul Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă”, București, 1933–1934, p. 6.

²² „Monitorul Oficial”, nr. 184 din 11 august 1934.

²³ *Ibidem*, nr. 266 din 14 noiembrie 1936.

²⁴ Arh. St. Galați, fond Inspectoratul General de Navigație și Porturi Galați, dosar 37/1939, f. 4–5.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 243 din 17 octombrie 1940.

²⁷ Arh. St. Galați, fond Căpitănia portului Galați, dosar 37/1947, f. 57.

²⁸ *Ibidem*, dosar 29/1951, f. 186.

Abia în 1927 apare denumirea de agent de port clasa I, care înlocuiește denumirea de gardian șef, iar copiiștii și dragomanii devin impegați clasa I, II, III. În anul 1934 se introduce funcția de verificator, imediat superioară agentului de port. Prin schema de organizare din 1934 a Căpitaniei portului Galați²⁹ se specifică doar atribuțiile personalului fără a se menționa organizarea pe birouri sau servicii :

- căpitania portului urmărea respectarea prevederilor legilor de organizare, a Regulamentului poliției porturilor și a malurilor Dunării ;
- căpitanul de port clasa I ajutor funcționa ca înlocuitor al titularului și efectua controlul serviciilor ;
- ofițerul de port clasa I făcea cercetările civile în cadrul Tribunalului Maritim, verifica avariile, românizarea, înscrierea, măsurarea, rechiziționarea și recensământul vaselor ;
- ofițerul de port clasa a II-a se ocupa de mișcarea vaselor maritime, întocmirea statisticilor, eliberarea de diferite certificate ;
- ofițerul de port clasa a III-a supraveghea mișcarea vaselor fluviale și avea atribuții pe linie de personal (înscrierea și mutația marinarilor) ;
- verificatorul controla activitatea agenților din port și serviciul meteorologic ;
- agentul de port clasa I și a II-a ținea registratura și arhiva, efectua cercetări penale, înscria ambarcațiunile sub 10 tone, elibera rolurile de barcă și avea evidența personalului ;
- agentul de port clasa a III-a întocmea statele de salarii și statistica mișcării portului ; după rapoartele agenților înregistra diferite evenimente ;
- piloții conduceau vasele maritime și fluviale în raza portului.

În preajma izbucnirii celui de al doilea război mondial, odată cu militarizarea întreprinderilor³⁰, căpitanii au devenit șefii autorităților militare și civile din port³¹.

Din 1945, exercitarea atribuțiilor Căpitaniei portului Galați se efectua în cadrul unei complicate scheme organizatorice³², care avea în frunte un căpitan și pe ajutorul său, de aceștia depinzând în mod direct corpul piloților, parcul de vase și de mașini. Serviciul interior și Serviciul exterior coordonau toate celelalte activități.

Astfel, Serviciul interior era compus din secțiile secretariat și nave. Secția secretariat avea în subordinea sa birourile de registratură, casierie, muncitori, marinari, biroul MONT și rechiziții. Secția vase subordona birourile : mișcarea navelor mari, statistică, expertiză, evaluări, avarii și înmatricularea vaselor mici.

Serviciul exterior se compunea din secțiile : control teren, poliția navigației, porturi și secția juridică. Secția poliția navigației și porturi se compunea din biroul poliției navigației, instanțe judecătorești (Tribunalul Maritim), iar secția judiciară avea în subordine biroul executiv — proceduri și biroul judecăți, anchete penale, avarii.

²⁹ Ibidem, dosar 14/1934, f. 74.

³⁰ „Monitorul Oficial”, nr. 97 din 24 aprilie 1940 și nr. 57 din 17 martie 1941.

³¹ Arh. St. Galați, fond Căpitania portului Galați, dosar 31/1941, f. 1, 36 ; 17/1942, f.2 ; 18/1945, f. 346.

³² Ibidem, dosar 35/1946, f. 347.

Acest mod de organizare a căpitaniei s-a păstrat cu unele mici modificări pînă în anul 1950 ³³.

Astăzi Căpitania portului Galați este subordonată Inspectoratului Navigației Civile din cadrul Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor.

*

Fondul Căpitania portului Galați existent la Filiala Arhivelor Statului Galați însumează 862 u.a. (16,20 m.l.) din perioada anilor 1884—1958. Fondul a fost preluat în două etape de la Căpitania portului Galați: la 1 septembrie 1955 ³⁴ și, respectiv, la 11 septembrie 1962, cu inventare de preluare sumare, întocmite de creator.

Întregul fond a fost prelucrat (ordonat, inventariat, selecționat și cotate). Pentru perioada anilor 1884—1944, fondul este microfilmă și fișat tematic. Menționăm că, pentru anii 1885—1886, 1889—1890, 1900—1902, 1906—1907, 1910—1914, 1917—1918, dosarele lipsesc, iar pînă în anul 1923 sînt doar cite 2—3 dosare pe an. Această situație se datorește faptului că în timpul celui de al doilea război mondial instituțiile portuare din Galați au avut de suferit pierderi în mobilier și arhivă ³⁵. O altă cauză a lipsei de continuitate este legată de atitudinea Căpitaniei față de propria sa arhivă. Astfel, într-un raport al Căpitaniei portului Galați către Direcțiunea Marinei Comerciale, se făcea propunerea vînzării arhivei căpitaniei pe anii 1904—1916, pentru descongestionarea spațiului de depozitare ³⁶.

Principalele categorii de documente care alcătuiesc fondul arhivistic sînt:

- ordine, circulare, instrucțiuni ale diverselor ministere și direcții, ale Inspectoratului General de Navigație și Porturi Galați sau ale altor autorități;
- rapoarte ale căpitanilor de port, agenților de port sau ale navelor privind: avarii, coliziuni, puneri pe uscat de nave, situația portului și altele;
- situații statistice privind numărul navelor înscrise la Căpitania portului Galați, numărul navelor intrate și ieșite în funcție de pavilion, cantitatea de mărfuri importate, exportate și felul lor;
- procese-verbale de anchetă a conflictelor de muncă dintre armatori și muncitorii din port, a diferendelor dintre firme, de constatare a unor delict de navigație, de alegere a delegaților muncitorilor pentru ale reprezenta interesele față de autorități;
- contracte colective de muncă între muncitori și case de comerț, agenții de vapoare, de înrolare a marinarilor pe nave românești sau străine;
- tabele cu personalul căpitaniei portului, cu muncitorii portuari și marinarii îmbarcați, cu nave românești și străine înscrise la Căpitania portului Galați, cu agențiile de vapoare din portul Galați ș.a.

³³ Ibidem, dosar 37/1947, f. 528; 28/1948, f. 138; 36/1950, f. 183

³⁴ Arh. St. Galați, dosarul fondului „Căpitania portului Galați” f. 13.

³⁵ Arh. St. Galați, fond Căpitania portului Galați, dosar 1/1944, f. 100, 28/1948, f. 112.

³⁶ Ibidem, dosar 14/1940, f. 148; 28/1948, f. 115.

- avize ale căpităniei portului, pentru navigatori ale Comisiei Europene a Dunării și ale diferitelor consulat, privind instalarea de faruri și geamanduri, caracteristicile lor, executarea diverselor lucrări portuare, zonele minate și de acces în apele diverselor mări ;
- cereri de înscriere a bărcilor și de eliberare a rolorilor de bancă pentru românizarea unor nave, pentru acordarea de ajutoare etc.

Oglindă a unei activități complexe, documentele ce compun fondul Căpităniei portului Galați sînt foarte variate atît ca genuri de acte, cît și în conținut. Prin caracterul său, fondul reflectă o multitudine de aspecte ale dezvoltării portului Galați, principiul port românesc dunărean.

Unele date se referă la delimitarea în spațiu a portului, care încă de la sfîrșitul secolului trecut se întindea de la gura Siretului pînă la gura Prutului, cuprinzînd portul propriu-zis, Bazinul Docurilor și Bazinul Nou ³⁷.

Alte documente relevă aspecte privind modul de acostare al vaselor comerciale și de pasageri, al plutei de seoseau de pe Siret, dificultățile întîmpinate la acostare din cauza insuficienței danelor sau mărimii vapoarelor ³⁸; dotarea portului cu instalații și utilaje; construirea cheiurilor, căii ferate portuare, a magaziiilor pentru mărfuri, a celor frigorifice pentru pescărie; înzestrarea cu macarale pentru ridicarea mărfurilor; ascensoarele hidraulice, pontoanele maritime și fluviale ³⁹.

Un alt grup important de documente se referă la activitatea societăților de navigație românești și străine, la drepturile de care se bucurau acestea. Reiese că la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea societățile austriece erau cele mai puternice sub aspectul numărului navelor și capacității lor, precum și al numărului de pasageri transportați ⁴⁰.

Documentele statistice sînt o altă categorie bine reprezentată și reflectă mai ales numărul navelor înscrise în registrele căpităniei. Astfel, în anul 1904 erau înscrise 10 nave comerciale proprietatea statului și trei particulare, între 68—106 tone, în anul 1913 erau 93, din care 54 aparțineau S.A. Dunărea; numărul acestora crește de la an la an ajungînd în anul 1927 să fie înscrise 178 nave ⁴¹. Informațiile statistice se mai referă și la numărul navelor care frecventau portul Galați, la pavilionul, tonajul și capacitatea lor, la felul și calitatea mărfurilor importate și exportate. Documentele evidențiază că Galațiul era un centru de import al mărfurilor generale și de export pentru chereștea.

O importanță majoră o prezintă documentele referitoare la condițiile de muncă și viață ale muncitorilor portuari și ale marinarilor. Intensificarea operațiunilor comerciale a dus la creșterea numărului de muncitori, dar nu în măsura necesităților. Se foloseau atît muncitori permanenți, cît și muncitori flotanți sau zilieri, atunci cînd numărul celor permanenți nu satisfacea nevoile portului. Insuficiența brațelor de muncă, ca și avantajele oferite de munca femeilor ⁴², plătite la tarife mult scăzute, au făcut ca uneori acestea să fie folosite la muncile cele mai grele.

³⁷ Ibidem, dosar 1/1847, f. 2; 1/1898, f. 14—19.

³⁸ Ibidem, dosar 2/1897, f. 97.

³⁹ Ibidem, dosar 2/1897, f. 4; 99; 12/1929, f. 19; 19/1945, f. 4; 34/1948, f. 3.

⁴⁰ Ibidem, dosar 1/1894, f. 45.

⁴¹ Ibidem, dosar 1/1904, f. 52, 55; 1/1913, f. 15—18; 11/1924—1927, f. 85—92.

⁴² Ibidem, dosar 1/1926, f. 3/1926 f. 375; 4/1926, f. 68; 16/1926, f. 93.

Organizarea muncitorilor portuari avea un specific propriu. Astfel, din documente se desprinde faptul că în portul Galați muncitorii erau organizați pe specialități : cerealiști, cărbunari, rujari și muncitori diverși, iar numărul lor în cadrul specialității, precum și cantitatea de marfă manipulată de fiecare muncitor, deci și câștigul lor, varia în funcție de conjunctura economică. Condițiile grele de muncă, plîngerile adresate căpitaniei pot constitui o temă de studiu legată de istoria mișcării sindicale. Lipsa mecanizării și a protecției muncii, a oricărei răspunderi din partea firmelor și a caselor de comerț pentru caz de accidente, ziua de muncă prelungită, nerespectarea repausului duminical, dar mai ales munca în aer liber pe timp nefavorabil și, cel mai mult, lipsa apei de băut au constituit cauzele unor acțiuni protestatare de amploare ⁴³.

Sînt numeroase conflictele colective de muncă, generate de cauze ca: modul de organizare a muncii, nerespectarea contractelor de muncă și retribuire. Printre atribuțiile sale, căpitania o avea și pe aceea de a fi arbitru în conflictele dintre muncitori și casele și firmele comerciale. Nu de puține ori căpitania recurgea și la ajutorul plutonului de grăniceri pentru menținerea ordinii ⁴⁴. Aplicarea legislației muncii în porturi, începînd din 1931 ⁴⁵ și pînă la 1940, cînd a fost suspendată, a constituit o metodă pentru rezolvarea acestei probleme, dar ea a dovedit multe carențe, în special privind procedura relativă la fixarea prețului muncii, a activității comisiilor de muncă în porturi, precum și în partea relativă la modul de conducere a muncitorilor.

Unul dintre cele mai importante aspecte pe care-l găsim evidențiat în documentele fondului este organizarea sindicală a muncitorilor portuari. Recunoscute ca persoane juridice, sindicatele muncitorilor portuari au desfășurat o activitate intensă, cel mai activ dovedindu-se Sindicatul „Bădălan” ⁴⁶. În problema șomajului, sindicatele au luptat pentru recunoașterea calității de salariat, acordarea ajutoarelor de șomaj și pentru muncitorii portuari. Situația s-a agravat în timpul crizei economice din 1929—1933, cînd cei rămași fără lucru din alte sectoare de activitate veneau în port, în speranța unui loc de muncă. Șomajul a continuat și după criză, din cauza reducerii exportului de cherestea prin portul Galați, în anul 1935 primind ajutoare de șomaj un număr de 308 muncitori portuari ⁴⁷.

Grevele au fost destul de numeroase și de ample, majoritatea avînd caracter economic. Una dintre cele mai importante a fost aceea a muncitorilor cherestegii, organizată de Sindicatul „Gloria”. A început la 25 aprilie 1937, prin denunțarea vechiului contract de muncă, și s-a terminat în iulie 1937, prin satisfacerea cererilor muncitorilor ⁴⁸.

Alte documente relevă probleme privitoare la navigație : avizarea navigatorilor de către căpitania portului, amplasarea unor faruri noi în afara apelor teritoriale și caracteristicile lor, modificarea semnalelor în

⁴³ Ibidem, dosar 9/1927, f. 354—358.

⁴⁴ Ibidem, dosar 3/1923, f. 200 ; 2/1924, f. 47, 139 ; 9/1927, f. 320, 335, 340—364 ; 8/1925, f. 40—42 ; 8/1930, f. 30—31.

⁴⁵ Ibidem, dosar 3/1931, f. 34—42 ; 12/1938, f. 165—172.

⁴⁶ Ibidem, dosar 2/1924, f. 785 ; 16/1926, f. 81.

⁴⁷ Ibidem, dosar 8/1929, f. 21 ; 31/1931, f. 48 ; 3/1934, f. 31.

⁴⁸ Ibidem, dosar 16/1926, f. 140 ; 8/1929, f. 52 ; 15/1934, f. 76 ; 3/1937, f. 609—619, 729—744.

Codul Internațional, executarea diferitelor lucrări în porturi, reducerea vitezei vaselor în raza portului, minarea zonelor navigabile în timpul războaielor balcanice și al primului război mondial, precum și desfășurarea unor evenimente internaționale⁴⁹. Avizarea navigatorilor se referea și la o serie de măsuri sanitare pentru prevenirea pătrunderii unor epidemii⁵⁰.

Datele semnalate în această succintă prezentare sînt doar cîteva din multitudinea celor cuprinse în arhiva Căpitaniei portului Galați, ce constituie neîndoios un larg teren de investigare pentru cercetătorul istoriei moderne românești.

---

⁴⁹ Ibidem, dosar 1/1891, f. 109; 1/1896, f-52-57; 2/1897, f. 5—129; 1/1898 f. 1—88; 1/1913, f. 5—114; 3/1941, f. 4—47.

⁵⁰ Ibidem, dosar 1/1908, f. 51; 1/1912, f. 79; 1/1913, f. 108.

Cercetări în Danemarca, R.F.G. și Austria

Un obiectiv major al cercetărilor noastre l-a constituit aflarea unor surse noi privind răsunetul internațional al revoluției conduse de Horea, Cloșca și Crișan. *

Din relatările ziarelor reiese faptul că materialele respective au fost elaborate pe baza articolelor din periodicele de la Sibiu și Bratislava, precum și din oficiul „Wiener Zeitung”. Au parvenit însă știri și direct din Transilvania, spre exemplu în „Salzburger Zeitung”. Presa din Germania, tributară surselor amintite, a publicat informațiile cu întârziere, primele mențiuni fiind în jurul datei de 1 decembrie 1784.

În privința cauzelor ce au generat revoluția, „Salzburger Zeitung”, la 26 noiembrie, comunica date privind acțiunile țăranilor cu scopul de a se elibera din iobăgie prin înrolarea lor în rindurile grănicerilor. Se mai arată că țăranii au refuzat, iar mișcarea a cuprins circa 10 000 iobagi.

La 1 decembrie, redactorii au tipărit un reportaj ce relevă că, începând cu luna iunie, „s-au sesizat unele conveniri secrete ale țăranilor români”.

„Altonaischer Mercurius” din 6 decembrie sublinia că motivația rășcoalei rezidă în „tratamentul dur practicat de diverși domni de pământ față de nenorocii de

* În acest sens au fost studiate 11 periodice germane: „Altonaischer, Mercurius”, care se păstrează ca unicat la Biblioteca Universitară din Copenhaga; celelalte materiale provin din bibliotecile aflate în RFG: „Auspurger Ordinare Zeitung”, „Oberdeutsche Staats Zeitung”, „Salzburger Zeitung” sînt în posesia Bibliotecii universitare din München; au mai fost parcurse „Carlsruher Zeitung” (Badenische Landesbibliothek), „Frankfurter Journal” (Staatsarchiv Frankfurt am Main), „Frankfurter Kaiserl Reichs Ober-Post-Amts-Zeitung” (Thurn und Taxis Hofbibliothek, Regensburg), „Friedens und Kriegs Courier” (Landes-Kr.liches Archiv, Nürnberg), „Hessen Darmstadtische Privilegiert Land-Zeitung” (Landesbibliothek, Darmstadt), „Kaiselich Privilegiert Hamburgische Neue Zeitung” (Bayerische Staatsbibliothek, Hildesheim), „Privilegiert Mainzer Zeitung”, (Stadt-Bibliothek, Mainz).

supuși”. „Hessen-Darmsthädtiche Privilegiert Land Zeitung” din 18 decembrie releva că, „în această țară nobilii au ținut mai dur pe supușii lor decît pe sclavi”. La 5 ianuarie 1785, aceeași gazetă menționa că „națiunea română are de pierdut foarte puțin, chiar mai nimic”.

Programul rășcoalei, uneori, este redat veridic. „Münchener Zeitung” din 29 noiembrie relevă că în fruntea mișcării stă „un țăran cu numele de Horia”, care dorește „să elibereze națiunea română din sclavie și să îi facă oameni liberi”. Gazetele, în general, evidențiază două revendicări: îndepărtarea nobilimii și crearea unei organizații statale proprii. „Privilegiert Mainzer Zeitung” din 31 decembrie susținea că țelul rășcuților este „crearea unui regat propriu al românilor”.

Multe știri se referă la începutul rășcoalei populare. La 10 ianuarie 1785, „Frankfurter Kaiserl, Reichs Ober-Post-Amts-Zeitung” preciza „că o națiune, care pînă acum a purtat cu supunere cel mai dur jug al sclaviei, a devenit dintr-o dată atît de feroce și nesupusă”.

Desfășurările din Zărând și, apoi, din Hunedoara au fost redată cu multe amănunte. Bătălia de la Deva a fost descrisă de „Privilegiert Hildesheimer Zeitung” din 1 ianuarie și de „Frankfurter Journal” din 11 ianuarie 1785; „Hamburgische Neue Zeitung” reproducea constatările potrivit cărora „fiecare nobil și-a recunoscut aici supușii săi”.

O serie de articole au relatat întinderea mișcării: „Sosesc știri funeste din Transilvania, Banatul de Timișoara și mai ales comitatul Arad” — glăsuia aceeași gazetă la 3 decembrie 1784. La 12 ianuarie 1785, „Privilegiert Zeitung” publica o scrisoare datată din Cluj la 14 decembrie, în care se face cunoscut că rășcuțații se găsesc în apropiere de 14 zile de drum. „Altonaischer Mercurius” din 17 decembrie menționa că mișcarea populară a cuprins vreo 150 de sate, tindând spre generalizare în toată Transilvania. „Oberdeutsche Staats Zeitung” din 21 ianuarie 1785 a reproduș o știre cu privire la desfășurările din Maramureș.

„Friedens und Kriegs Courier”, la 9 decembrie 1784, considera că teama privilegiatilor din Banat este cu atît mai justi-

ficată privind pătrunderea răsculaților cu cit locuitorii Banatului sînt „frați” cu aceștia.

„Frankfurter Journal” din 28 ianuarie și „Privilegirt Mainzzer Zeitung” din 31 ianuarie 1785 aminteau de un sinod ținut de 18 clerici români din scaunul Odorheului. În numele lor, preotul unit Petre Pop a adresat o scrisoare lui Horea în care se arată „că ei îl așteaptă acolo”.

Problema unui ajutor provenit din Moldova și Țara Românească a găsit loc, de asemenea, în coloanele ziarelor din Germania. „Frankfurter Kaiserl. Reichs Ober-Amts-Zeitung”, la 8 ianuarie 1785, relatează că „principele din Moldova trebuie să așeze la graniță oameni ca să împiedice supușii săi să acționeze, după cum fac mulți locuitorii din Țara Românească și se alătură acestor rebeli”. Știri similare au apărut în „Frankfurter Journal” și „Altonaischer Mercurius” din 8, respectiv, 15 ianuarie 1785.

„Frankfurter Journal” din 3 decembrie, „Carlsruher Zeitung” din 6 decembrie și „Friedens und Kriegs Courier” din 7 decembrie 1784 evaluează numărul participanților la circa 15.000 oameni. Cea mai ridicată cifră apare în „Altonaischer Mercurius” din 10 ianuarie, 30.000 de răsculați.

Răscoala din Transilvania a zguduit cu adevărat Imperiul habsburgic. „Nelinıştea din Transilvania continuă să mențină într-o măsură ne mai auzită atenția împăratului”, conchidea „Habsburgische Neue Zeitung” din 31 decembrie 1784. „Nelinıştea din Transilvania ne face într-adevăr ca ea să ne preocupe mai mult decît problema olandeză”, releva „Privilegirt Hildesheimer Zeitung”.

O multime de reportaje descriu operațiile militare ale unităților habsburgice, mai ales cele desfășurate în zona Munților Apuseni. Ziarele oglindesc preocuparea autorităților de a pune mîna pe conducători. Îngrijorarea lor se oglindește în „Frankfurter Journal” din 10 ianuarie și „Hessen-Darmstadtische Privilegirt Land-Zeitung” din 18 ianuarie 1785, înregistrind știri potrivit cărora Horea a scăpat în Țara Românească. Toate gazetele au descris amănunțit arestarea celor trei conducători principali „Habsburgische Neue Zeitung” s-a grăbit să menționeze că „se va intenta la Alba Iulia un proces ce va fi scurt, dar exemplar”.

La mijlocul lunii martie 1785 au apărut reportaje cu privire la tragicul sfîrșit al lui Crișan și profanarea cadavrului său („Frankfurter Keiserl. Reichs Ober-Post-Ams-Zeitung” din 10 martie, „Altonaischer Mercurius” din 15 martie și „Friedens und Kriegs Courier” din 17 martie). Toate gazetele au publicat știri cu privire la executarea lui

Horea și Cloșca. „Altonaischer Mercurius” din 4 aprilie 1785 cita ultimele cuvinte rostite de Horea: „Eu mor pentru națiune”.

*

Ordinul cavalerilor teutoni, unul dintre cele mai vechi și cu o pondere sensibilă în ecuația politică a Evului Mediu european, a reușit după 1227, în zona Balticii, chiar organizarea unei formațiuni statale. Potrivit ultimelor cercetări, la bază a stat comunitatea creată în 118, la Ierusalim, apoi la Akkon (1190) în cadrul regatului înființat în urma victoriei primei cruciade.

În anul 1198, comunitatea se transformă în ordin cavaleresc și se răspîndește în mai multe țări ale Europei. După prăbușirea regatului cruciaților (1291), marele maestru se refugiază la Veneția (1291—1309), apoi se instalează la Marienburg în zona Balticii (cf. Gard Muller: *Ierusalim oder Akkon* [Marburg, 1984]).

În perioada următoare ei cuceresc noi teritorii în zonă, dar în conflictul cu Polonia sînt învinși. După pacea de la Torun (1466), cavalerii se mențin pe un teritoriu îngust și recunosc sezeranitatea polonă. Cavalerii se îndepărtează de la jurămîntul cavaleresc și, în anul 1525, cei din zona Balticii adoptă reforma luterană și trec la secularizarea statului. Ei nu sînt urmași de cavalerii din alte zone. Pînă la urmă, centrul ordinului devine Viena, iar în 1923 ordinul se transformă într-unul călugăresc.

Avînd concursul lui P. Bernhard Demel, conducătorul arhivei centrale a ordinului din Viena în septembrie 1988, am reușit să obțin aici unele informații privind fondurile lor documentare de interes pentru istoria României. Primul contact cu acest ordin provine din 1211—1225 cînd cavalerii teutoni sînt așezați în Țara Birsei de regele Ungariei, în cadrul procesului de colonizare înapoi în Transilvania recent cucerită.

În arhiva amintită am identificat cinci diplome emise de papa Honoriu al III-lea (1216—1227), în copii autentificate de pe originalele din arhiva Vaticanului realizate la începutul secolului al XVIII-lea.

Diploma din 13 mai 1218 o confirmă pe cea a episcopului Transilvaniei prin care s-au acordat o seamă de drepturi ordinului (publicată în *Documente privind Istoria României*. C. Transilvania, vol. I, p. 157—8).

Patru diplome nepublicate în volumul sus-arătat, dar în parte cunoscute, au fost emise în al optulea an al pontificatului papei Honoriu al III-lea. Una, adresată protopopului din Țara Birsei și celor de dincolo de „munții înzăpezii”, declara teritoriul respectiv a fi în posesiunea bisericii romane,

care îl conceda cavalerilor teutoni. Într-o altă diplomă, protopopului zonei i se comunică că stă sub jurisdicția nemijlocită a papei și este investit cu drepturi speciale. Al treilea act face cunoscut cavalerilor că Țara Birsei stă „sub puterea” și în proprietatea scaunului apostolic. În sfârșit, papa se adresează înaltului cler din Ungaria cerind să se respecte rânduielele amintite și să răspundă la solicitările cavalerilor, ca de pildă hirotonirea preoților.

Documentele prezentate confirmă teza potrivit căreia cavalerii teutoni au încercat să creeze în Țara Birsei o organizație statală proprie, apelând la autoritatea papei.

Au putut fi văzute un număr de registre ale documentelor ce au aparținut arhivei marelui maestru. După secularizarea din 1525 și pînă în anul 1944, ele s-au păstrat la Königsberg (azi Kaliningrad), apoi au fost evacuate în Berlinul de Vest.

Unele acte fac referiri la transferul unor domenii. Astfel, fostul voievod Stibor al Transilvaniei (1395—1400) obține în anii 1402—1412 domeniul de la Neumark (azi Newemiaszt — Polonia), plăind anumite sume marelui maestru.

Mult mai importante sînt însă documentele ce privesc problemele politice. Astfel, la 20 septembrie 1409, marelui maestru i se raportează sosirea ajutoarelor din Moldova pentru polonezi, care în anul următor au contribuit la înfrîngerea cavalerilor la Grünwald. În anii următori, ordinul, a cărui putere era în declin, căuta îmbunătățirea relațiilor cu țările române de peste Carpați. În acest sens are loc în 1412 misiunea cavalerului Rabe.

Numeroase regeste privesc internaționalizarea conflictului polono-lituanian, izbucnit după unirea celor două state (1386). O partidă lituaniană condusă de Vitold (pînă în 1430) și apoi de Svidrigailo milita pentru desfacerea uniunii. Domnii români, în special Alexandru cel Bun (1400—1432), au căutat să participe la evenimentele respective în așa fel ca raportul de forțe să nu le devină nefavorabil. La 16 iunie 1416, se raportau marelui maestru legăturile lui Vitold cu românii, iar la 24 iunie 1417 se menționa refugiul lui Svidrigailo în Moldova și intenția acestuia de a se alia cu ordinul teutonilor. La 28 ianuarie 1422 se dezvăluie intenția aceluiași, precum și a regelui polon, de a crea legături politice prin intermediul căsătoriei cu fiicele unor demnitari din Moldova și Polonia. Tot în același an, un raport analiza poziția Moldovei finalizată prin prezența ostașilor lui Alexandru cel Bun la asediul cetății Marienburg, reședința marelui maestru.

Unele regeste oglindesc amestecul cavalerilor teutoni în luptele antiotomane ale Țării Românești și ale aliaților ei. Un raport datat

în mai 1422 descrie evenimentele ce au pus capăt domiei lui Radu Przanaglava și au dus la reîntroncarea lui Dan al II-lea cel Viteaz. O depeșă din 19 ianuarie 1425 dezvăluie decesul domnitorului, care împreună cu Pippo Spano, banul Timișoarei, a reușit să victorieze asupra otomanilor. Mai multe acte privesc luptele din 1426—27 la care participă oștile lui Sigismund de Luxemburg, care solicită și ajutorul lui Vitold. O atenție se acordă acțiunii lui Alexandru cel Bun, care ocupase Chilia.

În corespondența marelui maestru ocupă un loc de seamă planul nerealizat a lui Sigismund de Luxemburg de a așeza cavalerii teutoni la Dunăre, spre a întări rezistența antiotomană (1427—1432).

Alte regeste se referă la noul curs al politicii lui Alexandru cel Bun, care spre sfârșitul domniei sale încheia o alianță cu lituanienii și cu cavalerii teutoni, de teama preponderenței regatului polon.

Nereușita alianțelor a fost urmată de armistițiul din 1 septembrie 1431, oglindit în mai multe acte. Armistițiul a fost puțin operant. La 9 septembrie 1431, regele Poloniei învovăștește pe moldovenii și pe cavalerii teutoni de încălcarea lui. La 17 aprilie 1432, marele maestru comunică moartea domnitorului moldovean într-o scrisoare adresată marelui șalului din Livland.

Domnitorul Iliș, succesorul lui Alexandru cel Bun, a jucat un rol important în desfășurările militare și în tratativele diplomatice, printre altele mediind între Polonia și Sigismund de Luxemburg. Nu este deci de mirare că între 1431—1433, marele maestru, în 16 ocazii, este informat despre problemele moldovenești. Relevăm în special raportul din 20 martie 1432, privind ruperea armistițiului de către moldovenii, lituanienii și de cavalerii teutoni. La aceștia din urmă trimisese domnitorul un emisar cu ajutor în aur pur. Ultimele acțiuni din 1433 privesc atacul huseiților și polonezilor împotriva teritoriilor marelui maestru, cerind lui Svidrigailo și aliaților, în general, ajutor. Tot din această perioadă scrisoarea lui Svidrigailo către marele maestru despre incursiunea otomanilor în Transilvania prin Porțile de Fier.

Cîteva regeste se referă la campania regelui polon din 1497 împotriva Moldovei, cavalerii teutoni, de acum vasalii lui, fiind obligați să participe.

Multe documente comunică date din primul pătrar al secolului al XVI-lea. Dintre acestea, remarcăm scrisoarea electorului de Brandenburg și a lui Gheorgh Hohenzollern de Brandenburg, care acaparase domeniile huniadeștilor, despre desfășurarea războiului țărănesc condus de Gheorgh Deja.

Biblioteca oraşului Viena oferă date despre aprecierile europene ale vieţii şi activităţii lui Dimitrie Cantemir. „Wienerische Diarium” publică date cu privire a instalarea domnitorului în scaun şi participarea Moldovei la lupta antiotomană. „Historische Merkur”, printre altele, arată că după refugiu, „la Mosceva este găzduit cu mari onoruri”... (p. 631—1712). Peste trei ani „Europäische Fama” conchidea : „acest

domnitor român este foarte învăţat în tot felul de ştiinţe...” (p. 149—1715).

Din „Wienerische Diarium” am spicuit mai multe articole cu privire la asasinarea din ordinul Porţii alui Grigore Ghica (1777), calificată o „moarte barbară”.

EUGEN GLÜCK

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Lucrările Comitetului Internațional de Sigilografie

Comitetul Internațional de Sigilografie, organism specializat al Consiliului Internațional al Arhivelor, al cărui principal scop este păstrarea și conservarea patrimoniului umanității în materie de arhive, și-a fixat câteva obiective, ce s-au completat și diversificat pe parcursul anilor, ca urmare a amplificării problematicii cu care s-au confruntat arhivele, precum și a reorientării tendințelor în domeniul cercetărilor.

Menționăm că România a fost cooptată în acest Comitet în 1977, reprezentantul Direcției Generale a Arhivelor Statului deținând între anii 1980—1984, funcția de secretar. După această dată, ca urmare a restrîngerii pînă la inexistența a raporturilor Direcției Generale a Arhivelor Statului cu organismele internaționale de profil, reprezentantul său n-a mai putut participa la lucrările Comitetului.

În paginile ce urmează ne propunem să ne referim la activitatea desfășurată de Comitet în perioada 1985—1990. Ne stau la îndemînă materiale trimise recent de președinta Comitetului (Stefania Ricci Noè—Italia) și de secretarul acestuia (Toni Diederich — R. F. Germa nă).

Preocupat permanent să transpună în practică obiectivele menționate în perioada la care ne referim, Comitetul și-a concentrat în mod special atenția asupra citorva lucrărilor de interes major :

1. Definitivarea vocabularului internațional de sigilografie.
2. Întocmirea unui ghid (Introducere) bibliografic internațional.
3. Publicarea anuală a listelor cu titlurile lucrărilor ce au văzut lumina tiparului în diferite țări.
4. Efectuarea unei anchete asupra situației matricelor sigilare.
1. Elaborat în colaborare cu Comisia Internațională de Diplomatică (din cadrul Comitetului Internațional al Istoricilor) **Vocabularul internațional de sigilografie** a cărui redactare a început încă din 1979, se află în curs de tipărire.

Sînt definiți 323 termeni acoperind toate aspectele privind știința și practica sfragistică, grupați tematic într-o manieră menită a releva strînsa legătură între diferitele domenii ale activităților de păstrare, cercetare și valorificare a acestor mărturii ale trecutului.

Pentru fiecare termen se dă definiția în limba franceză iar în continuare sînt inserați corespondenții în limbile țărilor participante la elaborarea lucrării, în ordinea alfabetică a denumirii.

Răspunzînd exigențelor impuse de această etapă a cercetărilor științifice, abordînd în mod unitar o vastă problematică, această lucrare , pe lîngă faptul că va asigura uniformizarea dorită în ceea ce privește denumirile cu care se operează în această disciplină, va stimula neîndoielnic cercetările de specialitate și va facilita colaborarea internațională în approfondirea lor.

2. **Introducerea în bibliografiile internaționale de sigilografie**, în curs de redactare, este tot o lucrare colectivă. Ea va cuprinde de fapt lista titlurilor de bază publicate în diferite țări. Pe lîngă faptul că va răspunde nevoilor de informare, devenite în această epocă de explozie a cercetărilor un imperativ ce condiționează progresul, lucrarea este destinată să deschidă drumul spre o sigilografie comparată, facilitînd în special determinarea tipurilor sigilare și evidențierea rolului acestor surse în evoluția istoriei artei.

Cuprinzînd mai multe volume — primul va fi intitulat *Europa veche* (în sensul de epocă medie) și *modernă* —, lucrarea va include listele întocmite de reprezentanții diferitelor țări, structurate pe următoarele capitole :

A. Generalități.

1. Bibliografie generală.
2. Manuale și lucrări referitoare la principalele țări europene.
3. Probleme tehnice : conservare, **păstrare** și restaurare.

B. *Statele din Europa* (incluse în ordine alfabetică).

1. Bibliografii .
2. Manuale, sinteze.
3. Inventare generale sau, în lipsa acestora, principalele inventare regionale.
4. Sigilografia modernă și contemporană.
5. Reviste de sigilografie sau altele în care se includ studii privind sigilografia.

C. *Imperiul Bizantin și fostele state latine și grecești* (grupate după subdiviziunile de la 5 B), *ca și ordinele militare*.

3. **Bibliografia anuală de sigilografie**, a cărei tipărire a început deja prin inserarea în „Buletinul Comitetului” a listelor întoc-

mite pe țări, cuprinde titlurile lucrărilor sigilografice clasificate în trei grupe :

I. Lucrări generale, manuale, sinteze, re-, viste în curs de apariție.

II. Lucrările speciale clasificate pe materii, sigilii ecleziastice, de orașe, aparținând claselor sociale, instituțiilor etc.

III. Lucrări speciale grupate pe criterii geografice : regiuni istorice, unități teritorial-administrative, localități.

Pentru a se evidenția interferențele culturale în domeniul sigilografic, o lucrare editată într-o țară care prin conținut se referea la o altă va fi menționată în listele respective la ambele țări.

Subliniem faptul că cele două lucrări bibliografice menționate mai sus nu cuprind și studii abordând sigiliile specifice epocii antice, intrucit s-a considerat că în preocupările Comitetului intră doar izvoarele sigilare legate de documentele scrise.

4. Preocupările pentru realizarea **Anchetelor asupra matricelor sigilare** au început a se contura în 1987, inițiativa fiind sprijinită de Dl. Jean Favier, director general al Arhivelor Naționale din Franța, profesor la „École des chartes” și președinte al Consiliului Internațional al Arhivelor. Scopul anchetei este de a se efectua un recensământ al acestor izvoare istorice, desigur avându-se în vedere obiectivele generale ale Comitetului, creșterea grijii pentru păstrarea și valorificarea patrimoniului sfragistic. Acțiunea s-a justificat prin relevarea faptului că tiparele sigilare ce pot fi monumente culturale de înalt nivel, gravate uneori de artiști de renume, au cunoscut în curgerea istoriei uriașe pierderi. Din studiile preliminare efectuate s-a constatat faptul că au străbătut veacurile ajungând până la noi doar puține dintre matricele sigilare folosite de-a lungul anilor într-o țară sau alta. Dincolo de vicisitudinile vremurilor, pierderile s-au datorat, pentru evul mediu și începutul epocii moderne, faptului că distrugerea tiparelor sigilare se inscria în cadrul măsurilor administrative menite să ducă la evitarea folosirii lor abuzive (validarea cu acestea a actelor plastografiate).

După începutul veacului al XIX-lea, unele tipare sigilare au fost salvate ca urmare a preocupării colecționarilor particulari de a achiziționa curiozități. Incluse în astfel de colecții, tiparele sigilare au cunoscut o largă circulație, ceea ce a făcut ca în unele cazuri ele să fie dispersate de piesele cu care alătau un tot organic. Avându-se în vedere că aceste mărturii speciale își pot dezvălui pe deplin însemnătatea numai în condițiile cercetării comparate a exemplarelor aflate inițial în strinsă interdependență, a cunoașterii locului unde au fost instituite și a naturii reprezentării, Comitetul Internațional de

Sigilografie a difuzat un chestionar structurat pe rubrici vizând culegerea de informații care să releve componența și importanța colecțiilor de acest fel.

Interesează în n.ord deosebit mijloacele de evidență, măsura în care tiparele sigilare sînt accesibile cercetării și marelui public, materialele de protecție utilizate pentru protejarea lor. Cum în țările din apusul Europei periodizarea istoriei este diferită de aceea din sud-estul continentului, prin chestionarul la care ne referim se solicită precizarea numărului matricelor existente din perioada anterioară anului 1500 (corespunzătoare în occident de epoca medie) : numărul tiparelor sigilare datînd din anii 1501—1815 și acela al izvoarelor de acest fel posteroare acestei perioade.

Un alt obiectiv al Comitetului, acela de a elabora un **Manual pentru descrierea imaginilor gravate în timpul sigiliilor**, începe să se materializeze. Scopul acestei lucrări este de a furniza arhivelor, istoricilor, tuturor celor care se preocupă de descrierea sau valorificarea acestor mărturii istorice, indicii pentru explicarea diferitelor reprezentări.

Un prim pas în acest sens îl constituie redactarea unui studiu în legătură cu „tipologia sigiliilor”. Subliniindu-se faptul că determinarea tipologiei sigiliilor are drept scop evidențierea mesajului fundamental și valoarea simbolică a acestora, depășind caracterul practic al activității de inventariere și clasificare a sigiliilor, această lucrare va facilita cunoașterea mentalităților posesorilor și realizatorilor sigiliilor și, prin aceasta, cunoașterea mentalului colectiv propriu unei etape sau alteia.

Referindu-ne la activitatea de ansamblu a Comitetului, trebuie să relevăm preocupările acestuia de a populariza rezultatele obținute într-o țară sau alta în domeniul concretizării obiectivelor sale. În acest sens, în cadrul reuniunilor anuale (în ultimii 5 ani acestea desfășurîndu-se la Veneția, Londra, Bruxelles, Paris și Stockholm) s-au susținut comunicări vizînd o gamă largă de probleme. Un loc aparte s-a rezervat dezbaterilor pe marginea conservării și restaurării sigiliilor, tratării bolilor specifice, combaterii „cancerului bulilor de plumb”. O altă temă ce s-a dovedit de interes major a abordat evoluția legislației utilizării sigiliilor.

Cunoscîndu-se rolul acestor izvoare în ilustrarea istoriei civilizațiilor, Comitetul a sprijinit inițiativele în ceea ce privește organizarea și popularizarea expozițiilor și dare.

Cît privește utilizarea noilor tehnici, în timpul ultimului Congres internațional de arhivistică (desfășurat la Paris — august 1988), cînd s-au reunit și organismele de

lucru ale C.I.A., deci și Comitetul de sigilografie, în cadrul Salonului internațional „des techniques de traitement et d'exploitation des Archives”, Țara gazdă a instalat la Palatul Congresului un stand, unde participanții puteau solicita datele necesare asupra unor sigilii cu ajutorul echipamentelor electronice, paralel cu regăsirea informațiilor, proiectându-se imaginea sigiliilor respective pe videodisc.

Acest program, ce putea fi transpus în mai multe limbi, a fost astfel alcătuit încât să poată fi utilizat în toate țările (capacitatea unui videodisc este de 50 000 imagini sigilii).

Am prezentat mai sus preocupările Comitetului Internațional de Sigilografie, punând accent pe lucrările de interes mai larg, cu doliința ca în România să se poată concretiza de acum înainte obiectivele organismelor Comitetului Internațional al Arhivelor, cu atât mai mult cu cât în aceea ce privește sfragistica, izvoarele sigilare românești, deosebit de numeroase și originale, parte integrantă a patrimoniului spiritual național, reflectă în imagini plastice, expresive, întreaga istorie a neamului.

MARIA DOGARU

Hristo Matanov, Rumjana Mihneva, DE LA GALLIPOLI LA LEPANTO. BALCANII, EUROPA ȘI INVAZIA OTOMANĂ. 1354—1571, Sofia, Ed. Nauka; iskustvo, 1988, 357 p.

Cele peste două veacuri de prezență otomană în Balcani și în Europa centrală au influențat de asemenea maniera viața acestei zone geografice, înclt, problemele ridicate de expansiunea otomană și de diferitele manifestări ale împotrivirii la această expansiune, larg discutate și până acum, au rămas încă actuale și interesante.

Caracterul contradictoriu al temei ridică serioase greutăți. Dificultățile provin din complexitatea obiectivă a procesului istoric care include un larg spectru de divergențe economice, politice, sociale, spiritual-culturale, etnice, religioase ș.a. Ele provin, de asemenea, din bogata varietate a bazei documentare, conținând descoperiri de date contradictorii, precum și din imensitatea literaturii apărute în cele mai diverse limbi ale lumii.

Autorii, Hr. Matanov, medievist-balcanist, și R. Mihneva, osmanist, abordează subiectul în deplină cunoștință de cauză și cu o pronunțată tendință critică. Astfel, chiar din introducere se subliniază necesitatea reinterpretării unora dintre tezele referitoare la evenimentele istorice din Balcani și din Europa centrală și apuseană în secolele XIV—XVI.

Cu toate că, teoretic, titlul fixează ca moment de început al studiului anul 1354, cînd turcii cuceresc fortăreața bizantină Gallipoli și se stabilesc în Europa, practic, primul capitol reprezintă o incursiune în preistoria otomană. Sint apoi abordate, rînd pe rînd, toate momentele istorice cheie, sfîrșind cu marea bătălie navală de la

Lepanto (1571), socotită ca marcînd pentru Imperiul otoman începutul sfîrșitului¹. Sint aduse în scenă mari personalități ale epocii, sint trecute în revistă cele mai diverse relații interumane și interstatale, se discută rolul pe care marile state și orașe ale Europei l-au jucat în perioada istorică fixată. Se discută, cu amănunte și precizare de poziție, caracterul stării de vasalitate sau de autonomie relativă pe care au avut-o popoarele creștine din Balcani și din centrul Europei.

Așa cum era de așteptat, se fac dese referiri la Țara Românească și la Moldova. Amintim numai bătălia de la Kossovopolje (Cimpia Miciei), lupta de la Nicopole, bătălia de la Varna, considerată ca ultima cruciadă din Evul Mediu, care a avut, de la început pînă la sfîrșit, un pronunțat caracter antiotoman, conflictele pe care Imperiul le-a avut descoperi cu Țara Românească și cu Moldova, împrejurările și caracterul Ligii

¹ Cele opt capitole ale cărții se intitulează astfel: I. Din Asia către Europa; II. Vasalii otomani pînă la 1402; III. Ideea Cruciadei și Cotropirea otomană (pînă la mijlocul secolului al XV-lea); IV. De la criză la apogeu; V. Drumul către Apus (a două jumătate a secolului al XV-lea); VI. Imperii, vasalii și vecini (mijlocul secolului al XV-lea — anii '30 ai secolului al XVI-lea); VII. Antecedentele la Lepanto (de la echilibru la încercările de revanșă); VIII. Lepanto, Balcanii și bulgarii.

antiotomane create în 1449 între Moldova, Lituania și Ungaria².

În general, autorii supun judecății principalele probleme abordate de istoriografie pentru Europa și Asia feudalismului. Tabloul făcut conflictului dintre două civilizații puternice — cea osmano-musulmană și cea europeană-creștină — este sugestiv și documentat. De altfel, întregul studiu are o solidă bază documentară, folosindu-se surse osmane, bizantine, latine ș.a., la care se adaugă surse istoriografice engleze, americane, franceze, nemțești, cehești și slovace, poloneze, ungare, sirbești, grecești și românești, desigur, pe lângă cele bulgărești. Certeza are un caracter complex, autorii

privind procesul istoric nu numai sub aspectul său politic, ci și sub aspectele sale sociale, culturale, etnice și așa mai departe.

Volumul poate fi discutat, mai ales de istoricii români, din punctul de vedere al importanței pe care autorii o acordă unui eveniment sau altuia, unei personalități istorice sau alteia. Se pot discuta, de asemenea, unele teze și luări de poziție, dar lucrarea monografică semnalată aici rămâne un izvor bibliografic pe care specialiștii Evului Mediu trebuie să-l cunoască.

OLIMPIA GUȚU

Mihail-Dimitri Sturdza, *DICIONNAIRE HISTORIQUE ET GENEALOGIQUE DES GRANDES FAMILLES DE GRÈCE, D'ALBANIE ET DE CONSTANTINOPOLE*, Paris, Chez l'auteur, 1883, 657 p.

Cartea lui Mihail Dimitrie Sturdza este, fără îndoială, o reușită deosebită a științei genealogice pe plan european. Ea se impune prin impresionantul material istorico-genealogic strins de autor — descendent în linie directă din domnitorul regulamentar realizează — material care se circumscrie unor coordonate spațiale și temporale foarte întinse. Astfel, monumentalul dicționar realizează o imagine cuprinzătoare asupra aristocrației grecești și albaneze începând cu epoca bizantină, urmându-i destinele și filiațiile până în contemporaneitate. Autorul se mișcă, așadar, de-a lungul unei perioade îndelungate de timp, în care această clasă socială a cunoscut mutații de structură și fluctuații geografice însemnate.

Bibliografia lucrărilor despre familiile fanariote număra, până la apariția cărții care face obiectul acestor rânduri, câteva titluri. Este vorba de unele monografii dedicate acestora, ca de pildă cele ale Mavrocordatilor, realizate de Émile Legrand și Alexandru A. C. Sturdza, cea consacrată familiei Mavrogheni de către Théodore Blancard, precum și edițiile de documente privitoare la familiile Mano, realizată de Constantin G. Mano, Callimachi, îngrijită de Nicolae Iorga. Mono-

grafiile despre familiile Callimachi, Raco-viță și Rosetti, mai ales ultimele două, rămân ca modele ale genului. Aristocrației bizantine i s-au dedicat cu deosebire după cel de-al doilea război mondial cercetări tipologice și genealogice de o deosebită rigoare științifică, fiind studiate familiile Cantacuzino, Dukas, Gabras, Argyros, Choumnos, Dermokaites, Kabassilas, Kamateros, Phokas, Skleros, Taronites, Tornikes, Tzambakon etc. În ceea ce privește lucrările de sinteză despre familiile grecești post-bizantine, acestea sînt mult mai reduse la număr: cele două ediții (1892, 1904) ale lucrării genealogice a lui Eugen Rizo-Rangabé despre nobilimea fanariotă, excursul genealogic al lui Ioan C. Filitti din lucrarea sa *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, din 1919, *Livre d'or de la noblesse ionienne* a aceluiași Eugen Rizo-Rangabé, apărută în 1915, *Livre d'or de la noblesse de Chio*, de Philip Argenti, din 1951. Desigur aceste enumerări sînt depaite de a fi complete, dar ele punctează principalele realizări ale științei genealogice în domeniile de investigație respective. Lucrarea lui Mihail-Dimitrie Sturdza reunește într-un singur volum întreaga cercetare genealogică din spațiul grec (Bizanțul și greșitatea modernă), constituind o sinteză cu numeroase elemente de noutate, din a cărei consultare medievistul, modernistul și chiar specialistul în istorie contemporană are multe de aflat.

Lucrarea este prefațată de reputatul neolenist Constantin Th. Dimaras, cel care

² Ai mai fi fost de adăugat și alte aspecte. Așa de exemplu, și în 1583 Ivașcu Goleșcu, consilier al lui Mihnea Turcitul, propunea un amplu plan de coaliție antiotomană, întemeiată pe conjugarea eforturilor principalelor state din Europa centrală cu lupta popoarelor din Balcani. Vezi în acest sens volumul colectiv *Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani*, București, 1986, doc. nr. 23.

a scris *Istoria literaturii neogrecești*, tradusă și în limba română în 1968. În prefață se evidențiază faptul că „imensul și conștiințiosul efort al lui Mihail Sturdza a dat rezultate remarcabile în raport cu ceea ce dispunem până astăzi și duce la un progres real al cunoștințelor noastre (p. 11).

Introducerea autorului expune probleme legate de evoluția statutului aristocrației în Grecia de-a lungul veacurilor, mituri țesute în jurul genealogiilor, metodele ce se cer a fi utilizate de genealogia științifică, definirea conceptului de noblețe, titlurile de noblețe, diferitele sisteme de acordare a acestui atribut — în Bizanț, de către papă, de către împăratul romano-german și de către regele Franței. Prima și a treia parte a lucrării cuprind prezentări ale aristocrațiilor care s-au dezvoltat în Bizanț, Grecia venețiană, Grecia genoveză, Fana, Peloponez, insula Hydra, Epir și Macedonia, Grecia regelui Othon, Grecia cruciadelor, Constantinopolul catolic, Rhodos, Cipru, Armenia ciliciană, iar în partea a doua sînt prezentate în ordine alfabetică principalele familii bizantine și neogrecești.

Ținuta grafică a lucrării este admirabilă, ilustrații numeroase introducîndu-ne în atmosfera familiilor respective. Tablouri de epocă, fotografii ale unor personaje ilustre, imagini de steme și sigilii, hărți, fotografii ale unor monumente legate de trecutul familiilor înlătură ariditatea presupusă de acest încărcat demers genealogic.

Genealogiile pe care ni le oferă Mihail-Dimitrie Sturdza în cartea sa posedă o certă valoare a informației, ele nu beneficiază însă de toate trimiterile documentare care să le facă verificabile. Este adevărat, la dimensiunile unei lucrări precum cea de față, suportul științific asigurat de aparatul critic ar fi fost extrem de dificil de realizat. Fiecare dată de stare civilă, fiecare filiație genealogică cu trimiteri directe la documente ar fi făcut lucrarea foarte anevoie de consultat, dar i-ar fi asigurat, credem, un grad superior de credibilitate.

Dincolo de observația făcută, dicționarul istorico-genealogic realizat de Mihail-Dimitrie Sturdza conține o informație impresionantă, rod al unei munci tenace. El poate interesa pe specialistul român prin genealogiile familiilor fanariote, prin precizările privitoare la diferite familii de obârșie grecească sau aromână stabilite pe pămîntul românesc (de exemplu: Meitani, Mustață, Petrino, Petrovici-Armis etc.), precum și prin conexiunile genealogice pe care le pune în evidență și care îngăduie tragera unor concluzii istorice (de exemplu: *Chestiunea orientală din punct de vedere genealogic*, p. 154—156). Credem că intrarea în fondul bibliotecilor noastre publice a mai multor exemplare din această meritorie lucrare ar fi foarte profitabilă pentru cercetarea istorică românească.

MIHAI SORIN RĂDULESCU

SOMMAIRE

ÉDITORIAL

- Z. DUMITRESCU BUȘULENGA — La valeur
du document. 1

ÉVOCATIONS

- V. Z. TEODORESCU — L'ensemble
historique, monumental et architecto-
nique Mihai-Vodă 3

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

- T. MATEESCU — Les Archives de Vala-
chie, source historique pour les Rou-
mains du village de Boholț Tran-
sylvanic (1833) 14
T. GEMIL — Le système foncier ottoman 18

COLLECTIONS ARCHIVISTIQUES

JADIS INNACCESSIBLES

- V. MOISUC, N. RAUȘ, F. ȚURCANU —
Pages de journal. 1939 — Charles II 31

DOCUMENTS

- S. IORDACHE — Nouveaux éclaircisse-
ments sur une catégorie de documents
des Archives d'État de Galați . . . 45
P. CERNOVODEANU — Le „stolnic”
Constantin Cantacuzino et ses relations
avec les insurgés „curutzs” dans la
lumière de sa correspondance. . . 53

THÉORIE ET PRACTIQUE ARCHIVIS- TIQUE

- S. CEAUȘU — Sur la méthodologie de
rédigier les éditions de documents. . 67

PRESENTATION DES COLLECTIONS ARCHIVISTIQUE

- C. ILIE — *Diplomates roumains*; G. Ga-
fencu 72
L. BRANCEANU — *Solidarité interna-
tionale*: Le comité d'assistance de la
Croix Rouge Roumaine de Paris . . 83
V. SOLOMON — L'administration de la
marine du port de Galatz 92

- CHRONIQUE 101

- COMPTE-RENDUS 105

SUMMARY

EDITORIAL

- Z. DUMITRESCU BUȘULENGA — Record
appraise . . . . .

REMEMBERS

- V. Z. TEODORESCU — Monumental, his-
toric and architectural complex Mihai
Vodă . . . . .

STUDIES AND PAPERS

- T. MATEESCU — Appeal of the Rouma-
nians from Transylvanian village Bo-
holț to the archivist treasure of
Roumanian Country (1833) . . . . .
T. GEMIL — Ottoman System of landed
properties . . . . .

FORBIDDEN FUNDS TILL YESTERDAY

- V. MOISUC, N. RAUȘ, F. ȚURCANU —
Diary. 1939 — Carol II . . . . .

DOCUMENTS

- L. IORDACHE — Specifications on some
documents in State Archives Galatzi
P. CERNOVODEANU — Stolnic (prince)
Constantin Cantacuzino's relations
with curut rebels reflected in his cor-
respondence . . . . .

ARCHIVISTIC THEORY AND PRAC- TICE

- S. CEAUȘU — Views on methodology of
working out of chrestomathies . . .

PRESENTATION OF FUNDS AND COL- LECTIONS

- C. ILIE — *Romanian diplomats*: GRI-
GORE GAFENCU . . . . .
L. BRANCEANU — *Internațional Soli-
darity*: Comitee of Support of the
Roumanian Red Cross in Paris (1916
— 1923) . . . . .
V. SOLOMON — Galatzi harbour mas-
ter's office . . . . .

CHRONICLE . . . . .

BOOK — REVIEWS AND PRESENTA- TIONS . . . . .

LEITARTIKEL

Z. DUMITRESCU BUŞULENGA Der Wert des Dokumentes 1

REMEMBER

V. Z. TEODORESCU — Das geschichtliche und baugeschichtliche Denkmal-komplex Mihai Vodă 3

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

T. MATEESCU — Die Benützung des archivalischen Schatzes der Walachei durch die Rumänen des siebenbürger Dorfes Boholt (1833) 14
 T. GEMIL — Das osmanische Bodenbesitzungssystem 18

ARCHIVBESTÄNDE GESTERN UNTER VERBOT

V. I OISUC, N. RAUŞ, F. TURCANU — Carol der II-te : Tägliche Aufzeichnungen. 1939 31

DOKUMENTE

S. IORDACHE — Präzisierungen über einige Dokumente der Archivzweigstelle Galaţi 45
 P. CERNOVODEANU — Die Beziehungen des fürstlichen Tischmeisters Constantin Cantacuzino zu den aufständischen Kurutzen im Lichte seines Briefwechsels 53

ARCHIVTHEORIE UND PRAXIS

S. CEAUŞU — Zur Methodologie der Ausarbeitung von Urkundenbänden 68

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

C. ILIE — *Rumänische Diplomaten*: Grigore Gafencu 73
 L. BRÂNCEANU — *Internationale Solidarität*: Das Pariser Beistandskomitee des Rumänischen Roten Kreuzes (1916—1923) 84
 V. SOLOMON — Die Hanfenhauptmannschaft Galaţi 93

CHRONIK 102

REZENSIONEN UND BIBLIOGRAPHISCHE VORFÜHRUNGEN 106

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ

ЗОО ДУМИТРЕСКУ БУШУЛЕНГА — Значение документов . . . 1

ВОСПИМИНАНИЯ О

ВИРДЖИЛЮ З. ТЕОДОРЕСКУ — Исторический, монументальный и архитектурный комплекс а Михай Водэ 3

СТУДИИ И СООБЩЕНИЯ

T. MATEESCU — Поиски румын из трансильванской деревни Бохолц в архивистическом сокровищи Румынской Страны (1833) 14
 T. ДЖЕМИЛ — Османская земельная система 18

ДО ВЧЕРА ЗАПРЕЩЕННЫЕ ФОНДЫ

B. МОЙСУК, П. РАУШ — Дневник — 1939, Карол II 31

ДОКУМЕНТЫ

C. ИОРДАКЕ — Уточнения в некоторых документах филифлы Государственны Архивов города Галаци 45
 П. ЧЕРНОВОДЕАНУ — Отношения стольника Константина Кантакузина с восстанниками курутами отраженные в его переписки 53

АРХИВИСТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

C. ЧАУШУ — О методологии составления издания документов . . . 68

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИИ

K. ИЛИЕ — Румынские дипломаты — Григоре Гафенку 73
 Л. БРЫНЧАНУ — Международная солидарность. Комитет помощи Румынского Красного Креста, Париж (1916—1928) 84
 B. СОЛОМОН — Управление порта Галаци 93

ХРОНИКА 102

РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ 106

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

*

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă
P. O. Box. 12—201, telex 10376,
presfir București, Calea Griviței
nr. 64—66, telefon 17.60.10.

R.M. ISSN 0034 — 7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

C.2186— I. P. „UNIVERSUL”
str. Brezolanu nr. 23—25, București
România

Din sumarul numărului viitor :

- Relațiile româno-otomane în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu
- Însemnări zilnice. Carol II
- Documente inedite în legătură cu revolta populară din Moldova din anul 1819
- Colecția Turcica — prezentare
- DIPLOMA ȚI ROMANI : Grigore Gafencu